

Eiropas Kopienas programmas attiecībā uz
Kopienas dzimumu līdztiesības ietvara
pamatstratēģijas
starptautiskā projekta
„Sievietes biznesā un lauksaimniecībā”
īstenošanas gala atskaite.

Gala ziņojums
Sievietes biznesā un lauksaimniecībā

Izpildītājs: SIA Baltijas Studiju Centrs

Autori:

Linda Zīverte, Sandra Šūmane, Tālis Tisenkopfs

Saturs

1. Ievads

2. Institucionālais ietvars.

2.1. Dzimumu līdztiesības politika un tās īstenošana Latvijā

2.2. Sociālā un ģimenes atbalsta politika

2.3. Sieviešu uzņēmēju uzticība un sadarbība ar valsts un pašvaldību institūcijām

2.4. Sociālo kontaktu un nevalstisko organizāciju loma lauku sieviešu uzņēmējdarbībā

2.5. Pieeja finansu resursiem

3. Nodarbinātība, izglītība un ienākumi.

3.1. Nodarbinātība.

3.2. Izglītība

3.3. Ieņēmumi

4. Uzņēmējdarbības sektors.

4.1. Uzņēmējdarbības attīstības tendences Latvijā

4.2. Sieviešu uzņēmējdarbības virzieni

4.3. Uzņēmējdarbības attīstības problēmas sieviešu uzņēmēju skatījumā

5. Kultūra, tradīcijas un sabiedrības attieksme pret sievieti uzņēmēju.

6. Projekta “Sievietes uzņēmējdarbībā un lauksaimniecībā” kvalitatīvā pētījuma atskaite

- 6.1. Ievads
- 6.2. Fokusgrupu un interviju mērķis, tēmas un norise
- 6.3. Sieviešu uzņēmējdarbības motivācija
- 6.4. Īpašumtiesības
- 6.5. Uzņēmējdarbības svarīgi aspekti
- 6.6. Sieviešu uzņēmējdarbības īpatnības
- 6.7. Sieviešu uzņēmējdarbības attīstības posmi
- 6.8. Nobeigums
- 6.9. Secinājumi un ieteikumi

7. Secinājumi un ieteikumi.

Pielikums nr. 1 *Pozitīvs sievietes uzņēmējas piemērs*

Ievads

Pētījums ir veikts starptautiskā Eiropas Komisijas un Norvēģijas valdības finansētā projekta “Sieviete uzņēmējdarbībā un lauksaimniecībā” (*Woman and Ownership, in Business and Agriculture*) ietvaros.

Projektā iesaistītās partnervalstis **Latvija** (*Baltijas studiju centrs; Labklājības ministrija*), **Zviedrija** (*Swedish Business Development Agency*), **Norvēģija** (*Institute for Social Research*), **Griekija** (*Centre for Social Morphology and Social Policy*) un **Islande** (*Institute of Regional Development in Iceland; Ministry of Industry and Commerce*).

Projekta norises laiks 2003.gada decembris – 2005.gada janvāris.

Projekta finansētājs ir Eiropas Komisija (80%) un Norvēģijas valdība (20%).

Projekta mērķis ir veicināt sieviešu uzņēmējdarbību un stiprināt sieviešu īpašniecības, kā arī lēmumu pieņemšanas pozīcijas. Īpašs uzsvars ir likts uz sieviešu uzņēmējdarbības laukos izpēti.

Projekta mērķgrupa ir sievietes, kuras aktīvi darbojas uzņēmējdarbībā un ir savu uzņēmumu īpašnieces. Pētījums pievēršas mazajai un vidējai uzņēmējdarbībai laukos un mazpilsētās.

Tēmas aktualitāte. Pētījumi un statistiskie dati parāda, ka Latvijā daudzās dzīves jomās ir vērojama nevienlīdzība vīriešu un sieviešu starpā. Viena no šādām jomām ir nodarbinātība, kas izpaužas kā nevienlīdzīgas iespējas darba tirgū, atšķirības darba samaksas jomā, arī darba devēju vidū sieviešu ir mazāk nekā vīriešu. Pētījumā ir analizēta uzņēmējdarbības vide Latvijā, īpašu uzmanību pievēršot jautājumam cik lielā mērā šī vide ir labvēlīga sieviešu uzņēmējdarbībai, raksturojot sieviešu uzņēmējdarbības specifiku. Viena no pētījuma centrālajām idejām ir nepieciešamība atbalstīt mazo un vidējo uzņēmējdarbību, veicinot sieviešu ekonomisko aktivitāti, it īpaši lauku reģionos. Uzņēmējdarbība, īpaši mazo un vidējo uzņēmumu līmenī, ir tā kas nodrošina reģionu un lauku attīstību. Tieši lauku reģionos postsociālisma procesu rezultātā ir vērojamas vairākas negatīvas, attīstību kavējošas parādības: uzņēmējdarbības zemā aktivitāte, zema investīciju pieplūde, nepietiekošs pašnodarbinātības līmenis, neaktīvs zemes un kapitāla tirgus, lauku ekonomikas mazspēja, zema inovāciju izplatība, niecīgs pilsētu pozitīvais iespaids. Šo tendenču saglabāšanās patreizējā līmenī vai vēl plašāka izplatība draud lauku reģionus pārvērst atkarīgās patēriņa zonās. Līdzās politiskam atbalstam vienlaikus tās saistāmas ar pašu lauku iedzīvotāju iniciatīvu un ekonomiskās rīcības kapacitāti. To rezultāts ir uzņēmējdarbība, kuras veicināšanā būtu meklējami risinājumi pašreizējai sociāli ekonomiskajai krīzei laukos. Cits svarīgs aspekts ir sieviešu nozīmīgā loma lauku attīstībā, tai skaitā uzņēmējdarbības

veicināšanā. Kaut arī 59,8%¹ sieviešu uzņēmēju atzīst, ka sievietēm uzsākt biznesu nav grūtāk kā vīriešiem un sievietes veiksmē uzņēmējdarbībā nav atkarīga no dzimuma, tomēr pastāv zināmas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm, piemēram, attiecībā uz uzņēmējdarbības uzsākšanas priekšnosacījumiem. Kaut arī vīrieši un sievietes ir vienlīdz aktīvi uzņēmējdarbībā, tad tomēr sieviešu, it īpaši lauku sieviešu, aktivitāte sabiedriskajā jomā tālu pārsniedz vīriešu aktivitāti.

Projekta ietvaros Latvijā ir veikts pētījums “Sieviete uzņēmējdarbībā lauksaimniecībā”. Vadoties no oficiālajā projekta dokumentā uzstādītajiem mērķiem, pētījums pievēršas uzņēmējdarbības vides izpētei, īpašu uzmanību pievēršot sieviešu uzņēmējdarbībai.

Pētījuma izstrādē ir izmantoti gan statistiskie dati, gan likumdošanas un līdz šim veikto pētījumu analīze, kā arī izmantotas kvalitatīvās metodes. Laika periodā no 2004.gada augusta līdz novembrim tika veiktas intervijas un fokusgrupu diskusijas ar uzņēmumu vadītājiem un sieviešu organizāciju pārstāvēm dažādos Latvijas reģionos (attēls nr.). Pētījuma ietvaros intervijas sniedza 32 un 4 fokusgrupu diskusijās piedalījās 39 sievietes uzņēmējas. 2004.gada 21.maijā tika veikta aptauja Latvijas Lauku sieviešu apvienības kongresā. Aptaujā piedalījās 93 lauku sievietes.

Tā kā līdz šim Latvijā sieviešu uzņēmējdarbības jautājumi ir maz pētīti un trūkst statistiskās informācija par šo jomu, pētījumā liels uzsvars ir likts uz kvalitatīvo metožu – interviju un fokusgrupu diskusiju, izmantošanu.

Interviju un fokusgrupu diskusiju galvenais mērķis bija izzināt sieviešu uzņēmēju motivācijas uzsākt savu biznesu, sieviešu uzņēmējdarbības īpatnības, šķēršļus un veicinošos faktorus, kā arī nākotnes ieceres un attīstības perspektīvas.

Pētījuma atskaitē ir ievērota konfidencialitāte attiecībā uz informāciju, kas iegūta no intervijām un fokusgrupu diskusijām.

2. Institucionālais ietvars

Dzimumu līdztiesības likumīga ieviešana nav iedomājama bez efektīvu atbilstošu institūciju darbības, kas procesu popularizē, atbalsta un uzrauga.

Šis nodaļas mērķis ir sniegt ieskatu dzimumu līdztiesības politikas īstenošanas praksē, iekļaujot ar dzimumu līdztiesību saistītos politikas dokumentus, darba un sociālās politikas likumdošanu, kā arī pieejamos finansu resursus uzņēmējdarbības uzsākšanai.

---

¹ s/o ” Līdere” & ”Latvijas fakti”. 2003. 2004. Kvantitatīvs pētījums “Sieviete uzņēmējdarbībā”. Rīga

2.1. Dzimumu līdztiesības politika un tās īstenošana Latvijā

Dzimumu līdztiesības politikas jomā svarīgākais politikas dokuments ir 2001.gada 16.oktobrī apstiprinātā koncepciju dzimumu līdztiesības īstenošanai. Koncepcijas izstrādē piedalījās plašs iesaistīto loks – gan ministriju darbinieki, gan nevalstisko organizāciju pārstāvji, pētnieki un eksperti. Koncepcija nosaka piecus galvenos dzimumu līdztiesības politikas virzienus: dzimumu līdztiesības politikas īstenošanas institucionālā mehānisma izveidošana, likumdošanas pilnveidošana, publiskās administrācijas darbinieku izglītošana par dzimumu līdztiesības jautājumiem, Rīcības plāna izstrāde dzimumu līdztiesības politikas ieviešanai un regulārs politikas monitorings un novērtēšana.

Kā otrs svarīgākais dokuments ir minama 2004.gadā akceptētā Programma dzimumu līdztiesības īstenošanai 2005.-2006.gadam. Programma paredz vidēja termiņa aktivitātes dzimumu līdztiesības pasākumu īstenošanai dažādās jomās – izglītībā, nodarbinātībā, vardarbības jomās.

Dzimumu līdztiesības politikas izstrādei, īstenošanai un novērtēšanai svarīgs ir arī institucionālais mehānisms, kas paredz gan dažādu jomu, gan atbildības līmeņu līdzdalību. Kopš 1999.gada par dzimumu līdztiesības politikas īstenošanu atbildīga ir Labklājības ministrija. Parlamentā ir izveidota īpaša Dzimumu līdztiesības apakškomiteja, kas darbojas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas pārraudzībā. Šīs apakškomitejas izveidošanas mērķis bija saistīts ar nepieciešamību dzimumu līdztiesības jautājumiem piesaistīt pēc iespējas plašāku politiķu loku.

Likumdošana nodarbinātības jomā.

Viens no svarīgākajiem tiesību aktiem, kas regulē dzimumu līdztiesības jautājumus nodarbinātības jomā, ir 2002.gadā pieņemtie Darba likums un Darba aizsardzības likums.

Jaunajā Darba likumā īpaša nozīme ir pievērsta dažādu Eiropas Savienības prasību, kā arī Starptautiskās darba organizācijas konvenciju iestrādei. Īpaša uzmanība šajā sakarā ir pievērsta dzimumu līdztiesības principu iekļaušanai. Piemēram, par vienlīdzīgu darbu likums nosaka vienlīdzīgu darba samaksu sievietēm un vīriešiem.

Saskaņā ar ārsta slēdzieniem darba devējs nevar nodarbināt sievieti, kura atrodas pirmsdzemdību atvaļinājumā, kā arī sievieti, kura atrodas pēcdzemdību vai bērna kopšanas atvaļinājumā.

Darba likums paredz arī nepilna laika nodarbinātības iespējas sievietēm periodā līdz vienam gadam, ja sieviete, kura ir stāvoklī vai arī sieviete, kura atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā

izsaka šādu vēlēšanos. Gadījumā, ja sieviete baro bērnu ar krūti, viņai ir iespēja strādāt pusslodzi visu bērna zīdīšanas laika periodu. Tiesības strādāt pusslodzi ir arī sievietēm, kurām ir bērni jaunāki par 14 gadiem vai arī bērns/-i ar īpašām vajadzībām.

Darba devējiem ir aizliegts nakts darbā, virsstundās un brīvdienās nodarbināt sievietes, kuras atrodas pirms- un pēc dzemdību atvaļinājumā un kopj bērnu līdz gada vecumam, kā arī sievietes, kuras zīda bērnu.

Savukārt, ja darbinieks (attiecas gan uz tēvu, gan māti) kopj bērnu līdz trīs gadu vecumam, darba devējam ir tiesības viņu nodarbināt nakts darbā, tikai ar šī darbinieka piekrišanu.

Ja darba devējs samazina darbinieku skaitu, tad priekšroka attiecībā uz darba vietas saglabāšanu ir dodama darbiniekiem, kuri audzina bērnu/-us līdz 14 gadu vecumam vai bērnus ar īpašām vajadzībām vecumā līdz 16 gadiem, kā arī darbiniekiem kuru apgādībā ir vismaz divi ģimenes locekļi bez pastāvīgiem ienākumiem.

Darba likums nosaka, ka jebkuram nodarbinātājam, bērna piedzimšanas vai adopcijas gadījumā ir iespējas izmantot bērnu kopšanas atvaļinājums. Bērna kopšanas atvaļinājuma periods ir pusotrs gads laika posmā līdz bērns sasniedz astoņu gadu vecumu.

Nodarbinātajai personai, kura atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā tiek saglabāta darba vieta, taču gadījumā, ja tas nav iespējams, darba devējam ir jānodrošina šī persona ar citu līdzvērtīgu darbu.

Sievietei, kura baro bērnu vecumā līdz pusotram gadam ar krūti ir tiesības uz papildus pārtraukumiem, lai varētu pabarot bērnu. Darba devējam ir jāļauj sievietei, kura gaida bērnu iespējas apmeklēt ārstu darba laikā, ja to nav iespējams veikt pirms vai pēc darba laika.

Darba likums paredz arī atsevišķas normas vīriešu līdzdalības ģimenes dzīvē atbalstīšanai. Piemēram, tiesības uz bērnu kopšanas atvaļinājumu ir gan vīrietim, gan sievietei, bērna piedzimšanas gadījumā vīrietim ir tiesības uz 10 dienu ilgu atvaļinājumu, kas jāizmanto līdz bērns sasniedz divu mēnešu vecumu. Tāpat tēvam ir tiesības uz paternitātes pabalstu, kura apjoms sasniedz 80% no veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām.

2.2. Sociālā un ģimenes atbalsta politika

Lai veicinātu sieviešu iesaistīšanos uzņēmējdarbībā, kā arī atbalstītu sieviešu uzņēmēju centienus apvienot darbu un ģimenes aprūpi, svarīga ir valsts sociālā politika, it īpaši ģimenes politikas joma. Tā ietver gan valsts ģimenes un bērna kopšanas pabalstu sistēmu, gan arī dažādus pakalpojumus ģimenēm ar bērniem. Īpaši svarīgs ir valsts atbalsts ģimenēm, kuras cenšas apvienot darbu un ģimenes dzīvi. Turklāt jāņem vērā, ka trešdaļa ģimeņu valstī ir viena vecāka ģimenes, turklāt bērnus vienas audzina lielākoties sievietes. Šie vecāki sastopas ar

lielākām grūtībām saskaņojot darbu ar bērnu aprūpi. Pirmkārt, šīm ģimenēm ir pieejami ierobežotāki finansu resursi, salīdzinot ar pilnajām ģimenēm. Otrkārt, šiem vecākiem nav iespējas aprūpi un atbildību dalīt ar partneri.

Valsts pabalstu sistēma ģimenēm ar bērniem.

Ar 2004. gadu ir mainījies valsts ģimenes pabalstu sistēma. Valsts pabalstu sistēma, kas bija spēkā līdz šim nespēja segt ģimenē radušos izdevumus, kas saistīti ar bērna aprūpi un izdzīvošanu. Tieši materiālie apsvērumi un nestabili ienākumi ģimenē, ir viens no iemesliem, kas kavē pieņemt lēmumu par ģimenes pieaugumu (Apvienoto Nāciju Attīstības programma. 2004. Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (1997-2003). Rīga: Apvienoto Nāciju Attīstības programma. 30.lpp.). Būtiskākās izmaiņas jaunajā pabalstu sistēmā ir tās, ka pabalsta apjoms palielinās.

Lēmums tika pieņemts nolūkā uzlabot demogrāfisko situāciju valstī, kā arī rosināt strādājošās sievietes pieņemt lēmumu par ģimenes pieaugumu.

Jaunā pabalstu sistēma paredz sekojošus pabalstus:

- ***Vienreizējais bērna piedzimšanas pabalsts.*** Bērna piedzimšanas pabalsta apmērs ir 298 lati. Pabalstu piešķir vienam no bērna vecākiem.
- ***Bērna kopšanas pabalsts.*** Pabalsts tiek aprēķināts 70% apmērā no personas mēneša vidējās sociālo iemaksu algas. Pabalsta apjoms var būt ne mazāks kā 56 lati mēnesī un ne vairāk kā 392 lati mēnesī. Ja persona nav bijusi nodarbināta viņa saņem 50 latus mēnesī.
- ***Maternitātes pabalsts.*** Maternitātes pabalstu saņem sievietes, kuras ir atradušās darba attiecībās un par kurām ir maksātas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Maternitātes pabalsts tiek aprēķināts no algas par visu grūtniecības atvaļinājumu (56/70 dienas) un dzemdību atvaļinājuma (56/70) laiku.

Kaut arī jaunās izmaiņas pabalstu sistēmā ir vērtējamas kā pozitīvas – tās ir vērstas uz riska samazināšanu ģimenēm, kurās ir mazs bērns, it īpaši strādājošām sievietēm, tomēr, no otras puses jaunajā kārtībā ir iestrādāta sekojoša norma, proti, vecāks, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā un saņem bērna kopšanas pabalstu, nedrīkst strādāt. Tiklīdz māte vai tēvs (atkarībā no tā, kurš no vecākiem atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā) atsāk darbu, bērna kopšanas pabalsta izmaksa tiek pārtraukta. Ņemot vērā situāciju Latvijas darba tirgū, nesakārtotās darba tiesiskās attiecības, zemās algas, darba devēju prasību nezaudēt profesionālās iemaņas un ģimeņu kopumā materiālo situāciju valstī, var prognozēt, ka

daudzas ģimenes šī jaunā norma nostādīs neizdevīgā situācijā. It īpaši to var attiecināt uz sievietēm, kas darbojas mazās un vidējās uzņēmējdarbības jomā. Papildus satraukumu rada pēdējo gadu dati, kas parāda, ka māmiņas pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma zaudē konkurētspēju darba tirgū. Dati rāda, ka mātes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma veido arvien pieaugošu bezdarbnieku riska grupu.

Bērnu aprūpes un brīvā laika iespējas.

Nemot vērā Latvijas sociāli ekonomisko situāciju, liela daļa ģimeņu ar bērniem ir spiestas meklēt risinājumus kā apvienot mazu bērnu aprūpi ar darbu. Taču gan esošā ģimenes politika Latvijā, gan arī jaunā pabalstu sistēma ir vērsta uz sieviešu palikšanu mājās ar mazgadīgiem bērniem. Arī esošās bērnu aprūpes iespējas un valsts atbalsts šajā jautājumā ir nepietiekams. Bērnu aprūpi līdz 2 gadu vecumam un skolēniem pēc skolas nodarbību beigām valsts un pašvaldības negarantē:

⇒ kopš padomju gadiem mazinājušās valsts garantētas bērna aprūpes iespējas. 90-tajos gados ir strauji samazinājies pirmsskolas vecuma bērnu aprūpes iestāžu skaits – ja 1990.gadā šādu iestāžu skaits bija 1123, tad 2002. gadā to skaits samazinājās līdz 551. 2002.gadā 77,7% bērni vecumā no trim līdz sešiem gadiem un 15,8% bērni vecumā līdz diviem gadiem apmeklēja pirmsskolas vecuma bērnu aprūpes iestādes.

Jāņem vērā, ka visiem vecākiem nav pieejami bērnudārza pakalpojumi. Pirmkārt, vietu skaits bērnu dārzos ir ierobežots. Ja vecāki vēlas savu bērnu iekārtot bērnudārzā par to ir jādomā labu laiku iepriekš, jo ir jāieņem rinda. 2002.gadā bērnu skaits uz vienu bērnudārza vietu bija 1,28. Otrkārt, pieaug maksa par bērna uzturēšanos bērnudārzā. Ja 1990.gadā šī maksa sastādīja 4% no vidējās nodarbināto mēnešalgas, tad 2001.gadā jau 10%. 1999.gada Dzīves apstākļu pētījuma dati parādīja, ka bērni no turīgākām mājāsaimniecībām biežāk izmanto bērnudārza vai auklīšu pakalpojumus, nekā no trūcīgākām. Piemēram, 26,2 % pirmās, 40,3% otrās un 46,9% trešās kvintiles mājāsaimniecībās dzīvojošiem bērniem vecāki algo auklītes. Iespēju robežās pašvaldība var segt bērna uzturēšanos bērnudārzā trūcīgām mājāsaimniecībām.

⇒ mazinājušās interešu izglītības un jaunākā vecuma skolēnu pieskatīšanas iespējas pēc stundu beigām.

⇒ bez bērnu dārziem, bērna kopšanas iespējas gan mazajiem, gan skolas vecuma bērniem vecāku darba laikā pieejamas par maksu vai ģimenes un paziņu tīkla ietvaros.

2.3. Sieviešu uzņēmēju uzticība un sadarbība ar valsts un pašvaldību institūcijām

Uzņēmējdarbības uzsākšanai un attīstībai ļoti svarīgs ir gan valsts un pašvaldību, gan apkārtējās sabiedrības, nevalstisko organizāciju un ģimenes atbalsts.

Sieviešu uzņēmējdarbības izpēte parāda, ka pašu sieviešu uzņēmēju skatījumā valsts atbalsta trūkums ir viena no galvenajām uzņēmēju problēmām šobrīd Latvijā. 53,3% sieviešu uzņēmēju, kuras tika aptaujātas 2004.gadā s/o "Līdere" un "Latvijas fakti" veiktā kvantitatīvā pētījuma "Sieviete uzņēmējdarbībā" ietvaros uzskata, ka pašreizējā biznesa vide Latvijā ir nelabvēlīga un biznesa attīstību traucējoša. Gandrīz trešā daļa jeb 30,8% respondentu biznesa vidi Latvijā vērtējušas kā neitrālu, un tikai 13,1% aptaujāto sieviešu uzņēmēju atzinušas, ka tā ir labvēlīga, galvenokārt savu uzskatu pamatojot ar argumentu: ja pati sieviete vēlas, viņa var attīstīt savu biznesu – ir ļoti daudz iespēju, un šķēršļu kļūst arvien mazāk.

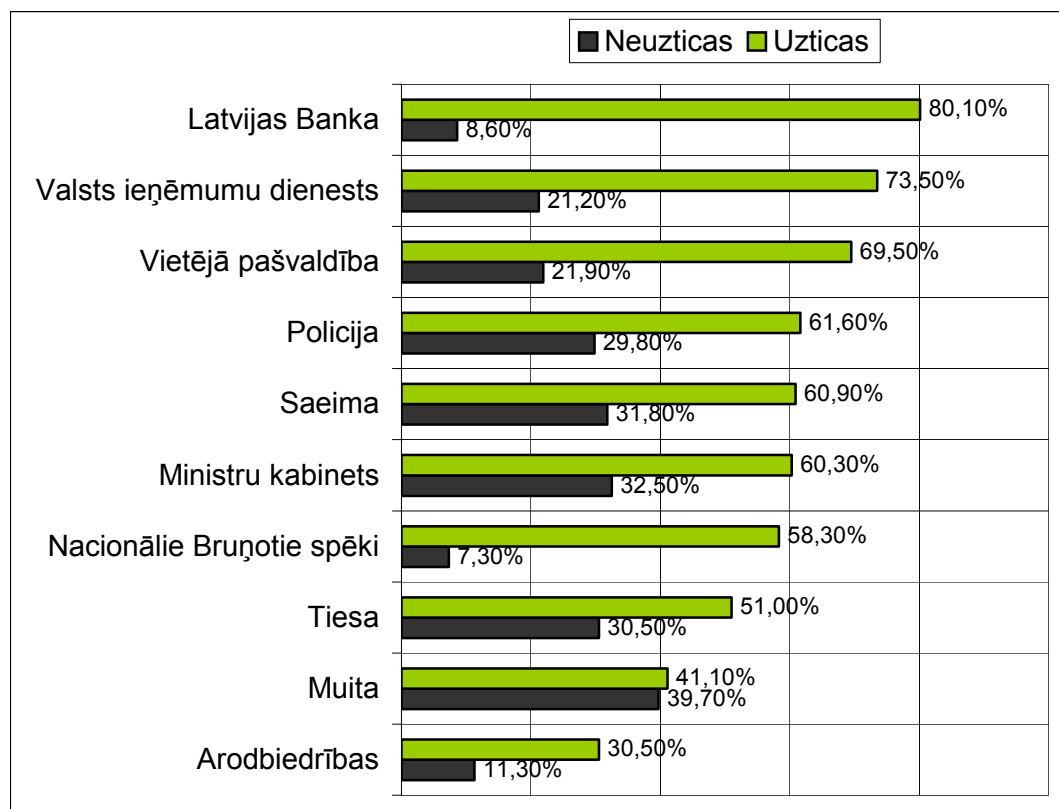
Respondentes min sekojošus uzņēmējdarbību kavējošas problēmas:

- mazajam biznesam nelabvēlīga nodokļu politika (87,9%);
- konkurence (74,2%);
- problēmas realizēt saražoto produkciju/pakalpojumus (62,3%);
- kontrolējošo institūciju darbība, šo institūciju lielais skaits un darbības formālais raksturs;
- atbilstošu normatīvo aktu trūkums un nesakārtota likumdošana (57,9%).

Salīdzinot ar 2003.gadu 2004.gadā mazinājušās tādas problēmas kā: grūtības realizēt savu produkciju vai pakalpojumus, kontrolējošo institūciju lielais skaits, kontroļu formālais raksturs, kā arī nesavlaicīgi norēķini par sniegtajiem pakalpojumiem vai realizēto produkciju, aktualitāte. Gan 2004.gadā s/o "Līdere" un "Latvijas fakti" veiktais kvantitatīvais pētījums "Sieviete uzņēmējdarbībā", gan šī projekta ietvaros veiktās fokusgrupu diskusijas un intervijas ar sievietēm uzņēmējām laukos parāda vāju sieviešu uzņēmēju uzticēšanos valsts un pašvaldību institūcijām. Pamatā uzņēmēju vidū dominē uzskats, ka pašauties var tikai uz sevi. Kā precīzi izteicās viena no šī projekta ietvaros intervētajām lauku sievietēm: *"Pašvaldība mums netraucē nekur, pilnīgi nekādā veidā. Viņa netraucē, bet arī nepalīdz. Viss, ko mēs esam izdarījušas, ir tikai pašu spēkiem izdarīts. Neviens neko nav iedevis"*. Arī fokusgrupu dalībnieču viedokļi un pieredze sadarbībā ar valsts institūcijām bija lielākoties negatīvi.

Sievietes uzņēmējas norādīja uz pārlietu sarežģītajām un laikietilpīgajām birokrātiskajām procedūrām, neapmierinošu ierēdņu profesionālo kapacitāti, kompetenci un attieksmi pret klientiem, nesamērīgo nodokļu sistēmu. Kritiski tika vērtēta uzņēmējdarbību kontrolējošo iestāžu darbība. Uzņēmējas minēja neskaitāmus piemērus, kad dažādu kontroles iestāžu darbinieku neieinteresētības, neprofesionalitātes un neētiskas darbības dēļ sarežģījusies vai pat bijusi apdraudēta viņu uzņēmējdarbība.

Attēls 2.1. Sieviešu uzņēmēju uzticība valsts un sabiedriskajām institūcijām, 2004.gads:

Avots: S/o "Lidere" & "Latvijas fakti". 2004. Kvantitatīvs pētījums "Sieviete uzņēmējdarbībā". Rīga

Tomēr, lai arī kopumā dominēja negatīvi viedokļi par valsts institūciju darbību, situācija nav pilnībā vispārināma. Tika minēti arī vairāki pozitīvi sadarbības piemēri, kad valsts institūcijas un to darbinieki profesionāli un ar atbildību pildījuši savas funkcijas un pienākumus. Turklāt, kā atzina sievietes uzņēmējas, situācija sadarbībā ar valsts iestādēm pakāpeniski arvien uzlabojas.

Vienas no Bauskas fokusgrupas diskusijas dalībniecēm stāsts (2004.gada rudens)

... man piemēram, variants bija tāds. Trīs gadi atpakaļ saimniecībā bija apgrozījums kādi 20 000 latu. Es aizeju uz nodokļu inspekciju – mani izsauca : nu, jums tur ir kaut kāda deklarācija, kaut kādas nesaskaņas. Es aizeju tur, pieeju pie letes, un viņa man saka: “Ziniet ko, par iepriekšējo gadu jūs neesat uzrādījusi, ka pārstrādes uzņēmums jums ir samaksājis 60 000 latu.” Es redzu, ka manā deklarācijā ir jau sarēķinātas soda naudas, viss jau ir sarēķināts. Es stāvu pie tās letes un smejos. Viņa saka: “Nu ko jūs smejaties?” Es saku: “Es labi zinu, ka man tāda summa vispār nav sarēķināta.” Par cik man tajā uzņēmumā pazīstami strādāja, es piezvanu un saku: “Labi, es rīt braucu pie jums ar koferīti pēc tiem 60 000; es samaksāšu soda naudu, bet man taču vēl paliks kaut kas arī pāri.” Nu tas ir ar humoru jāuzņem. Es domāju, ka kāds stipri nervozs cilvēks varbūt būtu arī palicis pie tās letes ar sirdstrieku – nu ko, 60 000 saņēmi un tagad vēl soda naudu maksā, ka neesi deklarējis. Un izrādījās, ka uzņēmumam tur bija kļūda. Bet arī tas nav cilvēcīgi, ka viņi uzreiz nāk ar tādu “tu neesi izdarījis”, nevis – “paskatāties, kas tur sanāk, tur varbūt ir kāda kļūda.” Bet nē – tu esi vainīgs. Un tas, ka man pašai bija uz to uzņēmumu jābrauc un... Viņi to nostādīja tā – tu brauc uz to uzņēmumu, saņem dokumentāciju, ka neesi saņēmis tos 60 000, un tad brauc vēlreiz atrādīties. Es, protams, aizbraucu, un tad viņi to arī nokārtoja. Bet man, protams, neviens arī neatvainojās, ka viņiem tur ir kļūda un nevis man.

Būtiska sievietēm uzņēmējām ir sadarbība ar vietējām pašvaldībām. Visbiežāk situācijā, kad pašvaldību rīcībā ir ierobežoti finansu resursi un virkne steidzami risināmu sociālu un tehnisku risināmu problēmu pašvaldībā, tās nespēj finansiāli atbalstīt uzņēmējas. Tomēr, kā atzīmēja, sievietes, pirmkārt būtiska ir pašvaldības attieksme un ieinteresētība jaunu iniciatīvu veicināšanā un veidošanā savās teritorijās, kas diemžēl ne vienmēr tāda esot. Kopumā sievietes uzņēmējas sagaidīja lielāku atbalstu no pašvaldību puses. Izskanēja viedokļi, ka pašvaldības varētu vairāk aizstāvēt uzņēmēju un lauksaimnieku intereses nacionālā politikas veidošanas līmenī, izmantojot savas varas pozīcijas.

Lai arī sievietes uzņēmējas sniedz būtisku ieguldījumu vietējo kopienu attīstībā, labklājībā un teritorijas labiekārtošanā, nereti viņām nācās atzīt, ka viņu darbība netiek novērtēta. No citu vietējo iedzīvotāju puses vērojama piesardzīga attieksme, neticība un pat skaudība, kas arī neveido uzņēmējdarbībai attīstībai draudzīgu vidi.

Tomēr jāsaprot, ka institucionālie šķēršļi un nepilnības nav specifiski sieviešu uzņēmēju problēma, un ar tām saskaras jebkurš uzņēmējs.

2.4. Sociālo kontaktu un nevalstisko organizāciju loma lauku sieviešu uzņēmējdarbībā

Vairāki pētījumi un sieviešu uzņēmēju pieredze ir apstiprinājusi, ka sieviešu uzņēmējdarbības uzsākšanai, īpaši laukos, ļoti svarīgs ir sieviešu organizāciju sniegtais atbalsts. Salīdzinot ar lauku vīriešiem, lauku sievietes izrāda vairāk iniciatīvas sociālajā jomā, aktīvāk iesaistoties kopienas dzīvē, teritoriju attīstības plānošanā, nevalstiskajās organizācijās, u.tml.. Sievietes bieži izvirzās priekšplānā gan lauku sociālo problēmu aktualizēšanā, gan risinājumu un alternatīvu meklējumos, gan arī tīri praktiskā uzņēmējdarbībā. Sievietes ir daudzu lauku mazo uzņēmumu īpašnieces un vadītājas – veikalu īpašnieces, ēdināšanas un pakalpojumu uzņēmumu. Daudzas inovatīvas lauku attīstības idejas ir uzsāktas īstenot, pateicoties sieviešu aktivitātēm, piemēram, netradicionālās lauksaimniecības, lauku tūrisma jomā, daudzfunkcionālas lauksaimniecības attīstībā. Sieviešu aktivitātes laukos nosacīti var iedalīt ekonomiski orientētajās aktivitātēs (lauku uzņēmējdarbība, zemnieku saimniecības, mazie ģimenes uzņēmumi, u.tml.) un sociālajās aktivitātēs, kas saistītas ar sociālo pakalpojumu nodrošināšanu nevalstiskajām organizācijām, vietējām iniciatīvas grupām, u.tml. Sieviešu grupām raksturīgi, ka ar laiku tās savas sociālās aktivitātes papildina ar ekonomiskajām – sabiedriskas aktivitātes un interešu grupu darbība, kurām sākotnēji ir sociāli mērķi, attīstoties var pāraugt jau konkrētā saimnieciskā darbībā un projektos (piemēram, kopienu attīstības plānošanas procesā sieviešu grupa uzsāk praktisku vides labiekārtošanas projektu, piesaista finanses, iekārto telpas, labiekārto vidi, attīsta jaunas saimnieciskas idejas, u.tml.).

Raugoties uz šiem dinamiskajiem attīstības procesiem pagastos, vīrieši un sievietes ir vienlīdz aktīvi specifiskajā saimnieciskajā virzienā (uzņēmējdarbības aspektā), bet sieviešu aktivitāte sabiedriskajā jomā tālu pārsniedz vīriešu aktivitāti. Citiem vārdiem, sievietes neatpaliek no vīriešiem uzņēmējdarbībā, bet apsteidz viņus lauku izglītības, komunikācijas, inovācijas un sociālās tīklošanās un nevalstisko organizāciju darbības jomā. Te sieviešu līdzdalības aktivitātes un sasniegumu rādītāji ir ievērojamāki nekā vīriešiem.

Šo aktivitāšu rezultātā Latvijā ir izveidojies plašs lauku sieviešu organizāciju tīkls. Tām ir daudznozīmīga loma sieviešu sociāli ekonomiskajā re-integrācijā un arī uzņēmējdarbības veicināšanā. Pirmkārt, sieviešu apvienības daudzām sievietēm ir pamudinājušas atgriezties sabiedriskajā dzīvē pēc ilgāka laika pavadīšanas mājās, kas saistīta ar mātes funkciju pildīšanu. Situācijā, kad sievietes ilglaicīgi atradušās ārpus sociāli ekonomiskām aktivitātēm

sieviešu klubi tām piedāvā morālu atbalstu un psiholoģisku drošību. Otrkārt, sieviešu klubi ir būtisks informācijas un zināšanu avots sievietēm - tās organizē dažādas apmācības un kursus, kas uzlabo vai nodrošina sievietēm jaunas zināšanas un ļauj apgūt praktiskas iemaņas. Tās savukārt ir tālāk izmantojamas sieviešu patstāvīgu ekonomisko aktivitāšu vai uzņēmējdarbības uzsākšanā. Visbeidzot, īpaši pēdējos gados vairākas sieviešu organizāciju aktivitātes vērstas tieši uz uzņēmējdarbības veicināšanu sieviešu vidū – tiek organizēti specifiski ar uzņēmējdarbību saistīti apmācību kursi, izvērsas mikrokredīta kustība, tiek īstenoti ekonomiska rakstura projekti vietējās pašvaldībās.

Sieviešu grupa Ozolainē demonstrē pozitīvu sieviešu kolektīvas rīcības izaugsmes piemēru.

Ozolaines pagasta sieviešu grupa

Šajā grupā, kas tika izveidota 1998.gadā, ir iesaistījušās 25 sievietes. Tā tika izveidota, lai sniegt savstarpēju atbalstu, veicinātu kontaktu veidošanos, kā arī palīdzētu apgūt uzņēmējdarbību, psiholoģiju, gan ekonomiku. Šādas grupas pozitīvā pieredze ir tā, kas sniedza ne tikai jaunas zināšanas, bet arī stiprināja šo sieviešu pašapziņu. Vairākām grupas dalībniecēm tas palīdzēja atrast darbu. “Kad mēs sanācām kopā, mēs visas bijām bez darba, bet tagad dažas no mums ir atradušas darbu” (grupas vadītāja).

Šai grupai ir vairāki sadarbības partneri, piemēram, vietējā pašvaldība, kāda sadarbības pašvaldība Vācijā, līdzīga grupa kaimiņu Kantinieku pagastā, Rēzeknes Nodarbinātības dienests, Preiļu Bioloģisko lauksaimnieku apvienība, Latvijas Lauku sieviešu apvienība. Tieši savstarpējās attiecības un izveidotie kontakti ir viens no lielākajiem ieguvumiem. Kā atzīmēja grupas vadītāja: “Es esmu sapratusi, cik svarīgas ir savstarpējās attiecības. Ko gan es varētu izdarīt viena pati?”.

2002.gadā Ozolaines grupa saņēma finansiālu atbalstu, kas nāca no dažādiem avotiem – 800 latu liels grants no Lielbritānijas vēstniecības, neliels grants no ASV misijas Latvijā administratīvo izdevumu segšanai un 10 000 latu liels grants centra izveidošanai no Karalienes Juliānas fonda.

Grupa plāno arī nākotnē aktīvi darboties, gan lauksaimnieciskās ražošanas jomā, gan piesaistot jaunus dalībniekus un paplašinot partnerības loku.

2.5. Pieeja finansu resursiem

Finansu resursi ir viens no būtiskākajiem uzņēmējdarbības uzsākšanas priekšnosacījumiem. Lai arī tas ir vienlīdz svarīgi kā sievietēm, tā vīriešiem, tomēr daudzās Rietumeiropas valstīs īpaša uzmanība ir pievērsta dažādām sieviešu uzņēmējdarbības atbalsta programmām. Viens

no pamatojumiem ir tas, ka sievietēm dažādu iemeslu dēļ sākt savu biznesu ir grūtāk nekā vīriešiem. Cēlonis tam ir gan ar ģimenes apstākļiem saistīts pārtraukums karjerā, gan sabiedrībā valdošās tradīcijas un stereotipi attiecībā uz vīriešu un sieviešu lomu dalījumu.

Kā papildus faktors, kas liedz daudzām sievietēm uzsākt savu uzņēmējdarbību, ir vispārējā sociāli ekonomiskā situācija un iedzīvotāju zemais dzīves līmenis Latvijas laukos. Kā liecina Baltijas valstu mājsaimniecību apsekojuma² dati 2002.gadā uzkrājumus ir izveidojušas tikai 31% no visām Latvijas mājsaimniecībām (Igaunijā – 44%, bet Lietuvā – 55%). Šie dati apstiprina to, ka potenciālo uzņēmēju loks ir samērā šaurs, jo aptuveni 2/3 no visiem iedzīvotājiem trūkst minimālais nepieciešamais starta kapitāls, un nepietiekamais nodrošinājuma apmērs mazina iespēju piekļūt kredītresursiem, lai uzsāktu uzņēmējdarbību. Uzņēmējdarbības uzsākšanu sadārdzina arī uzņēmējdarbībai piemērotu telpu trūkums un neatfīstītā infrastruktūra. Latvijas uzņēmēju aptauja³ liecina, ka paši uzņēmēji kā vienu no problēmām atzīmē līdzekļu trūkumu uzņēmējdarbības paplašināšanai un starta kapitāla trūkumu uzņēmējdarbības uzsākšanai.

Tā kā uzņēmējdarbības uzsācējiem nav pietiekošu apgrozāmo līdzekļu, lai saņemtu biznesa konsultācijas, piemēram, tādās svarīgās jomās kā kredīta pieteikumu sagatavošana, grāmatvedības un audita standartu ievērošana, dažādi uzņēmējdarbības finansēšanas mehānismi – riska fondi u.c., to vidū ir augsts neveiksmju īpatsvars.

Pēdējos gados ekonomiskās darbības aktivizēšanās un kredītriska mazināšanās rezultātā pieaudzis Latvijas banku izsniegto kredītu īpatsvars pret IKP⁴, taču kopumā joprojām problemātiski ir saņemt aizdevumus MVU⁵, jo īpaši jaunizveidotiem uzņēmumiem, jo tiem bieži vien nav pietiekama nodrošinājuma un kredītu vēstures, kā arī trūkst zināšanu par projektu kvalitatīvu sagatavošanu. Savukārt bankas, izskatot MVU kredītu pieteikumus, veic tikpat lielu administratīvā darba apjomu, kā strādājot ar lielu uzņēmumu projektiem, attiecīgi, komercbankas vairāk ir ieinteresētas piesaistīt lielos vai vidējos uzņēmumus.

Lai arī aizdevumu procentu likme nav galvenais šķērslis MVU finansējuma saņemšanai, tā tomēr ir salīdzinoši augsta, īpaši investīciju kredītiem mikro un mazajiem uzņēmumiem atpalikušajās teritorijās, jo kredīta ar augstāku riska līmeni gadījumā palielinās procentu likmes (pieaug bankas obligāto rezervju apjoms). Vidēji valstī likme investīciju kredītiem uzņēmumos ir 11%, bet atpalikušajās teritorijās tā ir vidēji par 4 procentpunktiem augstāka. Neskatoties uz to, ka procentu likmes turpina samazināties, nacionālajā valūtā

---

² Tīrgus izpētes firma “Emor” veiktā aptauja, 2002.gada septembris/oktobris.

³ Latvijas Hipotēku un Zemes banka & SKDS. 2002. Pētījums „Mazās un vidējās uzņēmējdarbības vide Latvijā”. Rīga

⁴ 2001. gadā - 30%, kas gan joprojām būtiski atpaliek no attīstīto valstu rādītājiem.

⁵ Saskaņā ar Hipotēku un zemes bankas un SKDS aptaujas “Mazās un vidējās uzņēmējdarbības vide Latvijā” informāciju, tikai 17,0% aptaujāto uzņēmēju, uzsākot savu uzņēmējdarbību, finanses ir aizņēmušies no bankas.

izsniegto kredītu procentu likmes Latvijā ir salīdzinoši augstākas par ES valstu likmēm, kas ir nedaudz zem 6%. Tāpēc bieži finansējums nav pieejams MVU, kuri ierosina drosmīgus un netradicionālus projektus, jo tiem parasti ir lielāka riska pakāpe. Investīciju fondi spēj finansēt tikai nelielu daļu īpaši pievilcīgu MVU projektu, jo riska fondu tirgus apjoms ir salīdzinoši neliels, kā rezultātā ir ierobežotas iziešanas iespējas (pārdodot kapitāla daļas), bez tam Latvijas MVU nav raksturīgi piesaistīt papildus investorus (dibinātājus) uzņēmējdarbības attīstībai. Investīciju fondu ieguldījumu skaits Latvijā veikts aptuveni 100 uzņēmumos, kas pamatā realizē ekonomiski efektīvus projektus, tomēr šo ieguldījumu nelielā skaita dēļ ietekme uz tautsaimniecības attīstību ir neliela.

Latvijā līdz šim ir īstenotas un darbojas vairākas uzņēmējdarbības atbalsta programmas, taču maza vērtība ir piegriezta īpašām sieviešu programmām.

Tālāk tiks raksturotas galvenās uzņēmējdarbības atbalsta programmas, kas darbojas Latvijā, tai skaitā īpašās programmas sieviešu uzņēmējdarbības atbalstam. Tā kā to ir ļoti maz, tad ir grūti novērtēt to ietekmi.

1.Valsts atbalsta programmas.

Ekonomikas ministrija sadarbībā ar uzņēmējus pārstāvošām organizācijām izstrādājusi Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) attīstības programmu 2004. - 2006. gadam. Programmas mērķis ir palielināt uzņēmējdarbības aktivitāti, it īpaši teritorijās ar zemiem sociālekonomiskās attīstības rādītājiem, stiprināt MVU konkurētspēju un attīstību, kā arī veicināt MVU radīto pievienotās vērtības pieaugumu. Programma darbojas trīs gadus un plānotais finansējums ir 150 milj. Ls, ko veido ES finansējums - 107 milj. Ls un Latvijas valsts finansējums - 46 milj. Ls.

Programma paredz 5 galvenās atbalsta jomas: atbalsts inovāciju attīstībai, uzņēmējdarbības infrastruktūras attīstība, mazās un vidējās uzņēmējdarbības atbalsta pasākumi, nodarbināto personu kvalifikācijas celšana, pārkvalifikācija, tālākizglītība un īpaši atbalstāmo teritoriju uzņēmējdarbības attīstība.

Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) attīstības programma 2004. – 2006. gadam ietver arī MVU attīstības kreditēšanas programmu. Zīmīgi, ka 44% no MVU attīstības kreditēšanas programmas ietvaros sniegtā aizdevuma saņēmējām bija sievietes. MVU attīstības kreditēšanas programma ietver īpašu “Sieviešu MVU speciālo programmu”, kas

paredz aizdevumus MVU, kas pieder (vismaz 51%) sievietei(-ēm) un /vai ko vada sieviete(-es), un/vai kuros nodarbināto īpatsvarā vismaz 75% ir sievietes⁶.

2. Riska kapitāla fondi.

Riska kapitāls ir vitāli svarīgs jauniem un augošiem uzņēmējiem. Riska kapitāls ir ilgtermiņa ieguldījums uzņēmumu pašu kapitālā, kad riska kapitāla kompānija iegulda uzņēmumā naudu, bet pretī saņem uzņēmuma daļas vai akcijas, tas ir, kļūst par līdzvērtīgu uzņēmuma līdzīpašnieku.

Pavisam nesen Latvijā ir izveidots pirmais riska kapitāla fonds mazo un vidējo komersantu finansēšanai, kurā piedalās valsts. **Mazo un vidējo komersantu atbalsta fonda (MVKAF) jeb pirmā** riska kapitāla fonda dibinātāji ir Hipotēku un zemes banka (HB) un Norvēģijas - Latvijas uzņēmējdarbības attīstības fonds (NLUAF). Jaunizveidotā fonda darbības mērķis ir papildu finansējuma sniegšana mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, piedāvājot riska kapitāla investīcijas. Fonda paredzētais lielums ir 5.2 milj. Ls. Lielāko daļu šīs summas - 3.5 milj. Ls, iecerēts iegūt valsts atbalsta programmas Atbalsts mazo un vidējo komercsabiedrību riska kapitālam ietvaros, piesaistot ES struktūrfondu līdzekļus. Bet 1.7 milj. Ls veidos privāto investoru, kā arī HB un NLUF ieguldījums. Pašreiz no fonda pieejamais riska kapitāla finansējums ir tikai 210 tūkst. Ls - pa 100 tūkst. Ls ir ieguldījusi HB un NLUAF, bet 10 tūkst. fonda vadības kompānija SIA Mazo un vidējo komersantu riska kapitāla sabiedrība. Savas darbības laikā fonds iecerējis nodrošināt riska kapitāla finansējumu aptuveni 40 komercsabiedrībām. Tuvākā gada laikā, sekojot MVKAF piemēram, Latvijā vēl varētu tikt izveidoti trīs līdz četri līdzīgi riska kapitāla fondi.

3. Granti.

Cits komercdarbības attīstībai pieejamais finansējums ir granti, kurus piešķir Latvijas valdības nozīmētās atbildīgās institūcijas (piemēram, Latvijas Investīciju un Attīstības aģentūra, Lauku Atbalsta Dienests, Profesionālās Izglītības Attīstības aģentūra) Granti tiek piešķirti tādās nozarēs kā dzīvības zinātnes (pārtika, veselības aizsardzība, genoma izpēte), IT, konkurētspējīga izaugsme (mehānismu, tehnoloģiju un materiālu izmantošana ražošanā u.c.), kā arī vide un enerģija. Uz šo finansējumu var pieteikties arī mazie un vidējie uzņēmumi. Lai saņemtu šo atbalstu, ir nepieciešams sameklēt sadarbības partnerus no citām ES dalībvalstīm un uzrakstīt konkurētspējīgu projekta pieteikumu. Šī finansējuma ietvaros uzņēmēji var

---

⁶ Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programma 2004. – 2006. gadam. Apstiprin. MK 27. 01. 2004; MK 07. 11. 2002 rīkojums Nr. 649

saņemt atbalstu projekta uzrakstīšanai, bet lielākā daļa finansējuma nonāk pie zinātniekiem, kuri veic uzņēmēja pasūtīto projektu. ES finansējums projektā nosedz visas ar projektu saistītās tiešās izmaksas - darba algas, materiālus, aparāturu, komandējumus un projekta vadības izdevumus.

4. Struktūrfondi.

Struktūrfondu līdzekļi iedalās četros pamatblokos:

- **Eiropas reģionālās attīstības fonds (ERAF)** - atbalsta attīstības un dzīves līmeņa atšķirību mazināšanu reģionos. Finansējums galvenokārt paredzēts infrastruktūras, ražošanas un MVU attīstībai;
- **Eiropas Sociālais fonds (ESF)** - samazina diskrimināciju un nevienlīdzību darba tirgū. Investīcijas izglītības sistēmā, profesionālajā izglītībā un nodarbinātības veicināšanā;
- **Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonds (ELVGF)** - atbalsta lauksaimniecības pārstrukturēšanu un veicina lauku attīstību;
- **Zivsaimniecības vadības finansēšanas instruments (ZVFI)** - sniedz atbalstu piekrastes zvejniekiem, zivju krājumu aizsardzībai, zvejas ostu uzlabošanai, akvakultūrai un zivju produkcijas pārstrādei.

Kopējie Latvijai SF ietvaros pieejamie līdzekļi, uz ko var pretendēt saņēmēji (uzņēmēji, pašvaldības, u.c.), veidojas no ES finansējuma (75%) un Latvijas valsts un pašvaldību budžeta līdzfinansējuma (25%). Uzņēmējiem, lai pretendētu uz SF atbalstu, papildus jānodrošina arī savs līdzfinansējums. No 2004. - 2006. gadam Latvijai SF ietvaros kopējais pieejamais finansējums ir 856,1 milj. EUR (ES SF finansējums 625,6 milj. EUR un LR finansējums 219,8 milj. EUR).

5. Banku īpašās mazo un vidējo uzņēmumu kreditēšanas programmas.

- 2004. gada februārī *Hansabanka* un *Hipotēku banka* ieguva Eiropas finanšu institūciju kredītlīniju, kas paredzēta tieši sieviešu uzņēmēju atbalsta programmu realizēšanai, kopumā Latvijas uzņēmējām aizdodot 4 miljonus eiro.⁷ Līgums tika parakstīts ar Ziemeļvalstu Investīcijas banku (*Nordic Investment Bank*) un Eiropas Padomes Attīstības banku (*Council of Europe Development Bank*). Programma paredz dot naudu uzņēmuma darbības uzsākšanai vai attīstībai, kā arī apgrozāmajiem līdzekļiem. Prioritāte ir projektiem, kas paredz

---

⁷ s/o Līdere. 2004. Ceļvedis Latvijas uzņēmējām// Biznesa un ekonomikas žurnāla "Kapitāls" pielikums. Rīga: SIA Lietisšķās informācijas dienests. 30. lpp.

uzņēmējdarbības uzsākšanu ekonomiski neaktīvajos reģionos. Īpaši atbalstīti tiks arī projekti, kas veicinās sadarbību starp Ziemeļvalstīm un Latviju.

Lai pretendētu uz šo aizdevumu, uzņēmumam jāatbilst šādiem kritērijiem:

- uzņēmumu vada vai tā īpašniece ir sieviete;
- uzņēmumā ir ne vairāk par 100 strādājošo;
- kopējie aktīvi nepārsniedz 75 miljonus eiro;
- citu uzņēmumu (kas nav mazie uzņēmumi) daļā šajā uzņēmumā nepārsniedz 33%;
- reģistrēts VID kā nodokļu maksātājs;
- aizņēmējam nav nodokļu parādu.

Šajā programmā netiek finansēti uzņēmumi, kas darbojas lauksaimniecībā, zivsaimniecībā, mežsaimniecībā, iegūstošajā rūpniecībā.

Maksimālais apjoms vienam projektam – līdz 50 000 eiro, maksimālais termiņš – 5 gadi, kā arī tiks izvirzītas zemākas prasības nodrošinājumam. Jaunā programma paredz, ka aizdevums tiek dots par visiem 100% no ķīlas vērtības, kamēr Latvijas komercbanku standarta prakse ir aizdot naudu 70- 85% apjomā no ķīlas vērtības.

- *Hipotēku bankas Sieviešu MVU speciālā programma* jau kopš 1999. gada piedāvā aizdevumus MVU, kuri pieder (vismaz 51%) vienai vai vairākām sievietēm, kuras vada sieviete un/ vai kuros vismaz 75% nodarbināto ir sievietes. Šis aizdevums sievietēm pieejams gan latos, gan eiro uz laiku līdz 7 gadiem, aizdevuma summa – līdz 250 000 eiro. Nauda tiek aizdota līdz 85% no nodrošinājuma (nekustamais īpašums, transportlīdzekļi, iekārtas un citi pamatlīdzekļi) vērtības. Sieviešu uzņēmumiem domāto kredītu procentu likme ir jūtami zemāka nekā citiem MVU kredītiem.

Kā liecina *Hipotēku bankas* pieredze, “Sieviešu MVU speciālā programma” izrādījusies veiksmīga – 22 Latvijas rajonos kopumā izsniegti 205 kredīti par kopējo summu 8, 4 miljoni eiro. Visvairāk kredītu jeb 38 % no kopējās summas doti sieviešu uzņēmumiem, kas nodarbojas ar tirdzniecību, otrajā vietā ar 18 % ir viesnīcas un ēdināšana, bet trešā nozare ir apstrādājošā rūpniecība, kurai atvēlēts 13 % no visas Sieviešu MVU speciālajā programmā aizdotās naudas.

6. Mikrokredītu programma.

1998. gadā Ziemeļu Ministru padome finansēja pirmo projektu mikrokredītiem Baltijas valstu sieviešu atbalstam. Mikrokredītu programma darbojās līdz 2003.gadam. Šobrīd mikrokredītus izmanto vairākas sieviešu grupas dažādos latvijas novados – Bauskas rajonā, Dobelē, Latgales reģionā, Kurzemē un Vidzemē.

Mikrokredītu, Ls 500 apjomā, var saņemt sieviešu grupa, kurā grupas dalībnieces galvo viena par otru, tādēļ kredītam nav vajadzīga ķīla. Pirms tikt pie kredīta, potenciālās mikrokredītaņēmējas tiek īpaši apmācītas, piemēram, uzņēmējdarbībā un grāmatvedībā. Apmācību noslēgumā katra dalībniece izstrādā konkrēti realizējamu biznesa plānu. Kredīta saņemtos 500 latus vispirms uztic vienai grupas loceklei, pēc kāda laika tie nonāk pie grupas nākamās dalībnieces. Grupas dalībnieces pašas izlemj, kurai nākamajai dot naudu, proti, kura no viņām ir vissagatavotākā. Kredīta izmantošanas laikā visām grupas dalībniecēm reizi mēnesī jāsanāk kopā, lai aprunātos, ka veicas uzņēmējdarbība, un risinātu problēmas, ja tādas rodas.⁸

7. INTERREG III B.

INTERREG IIIB projekts “FEM: Sieviešu uzņēmēju tīkla veidošana Baltijas jūras reģionā” ir ES struktūrfondu paveids, kura ietvaros var saņemt mikrokredītu. Šīs programmas ietvaros laika posmā no 2004.-2006.gadam tiek plānotas dažādas aktivitātes, lai veicinātu sieviešu uzņēmējdarbību Latvijā, īpaši lauku reģionos. Projekta ietvaros ir paredzēts veidot resursu un atbalsta centrus, organizēt tikšanās, veidot sieviešu uzņēmēju sadarbības tīklus, kā arī turpināt uzsākto mikrokredītu praksi un aktivitātes e-lauksaimniecības popularizēšanai un stiprināšanai.

8. Lauku attīstība : SAPARD (Latvijas Lauksaimniecības un lauku attīstības programma), NUAP (Nēlauksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstības programma)

SAPARD programma savu darbību uzsāka 2002.gadā. 2003. gads bija raksturīgs ar ļoti aktīvu SAPARD līdzekļu apgūšanu. Gada beigās iesniegtie pieteikumi visos pasākumos kopā pārsniedza pieejamo finansējumu par 5,6% procentiem. Kopumā SAPARD programmas realizācijai 2003. gadā tika piešķirti Ls 18,2 milj., kur Eiropas Savienības līdzfinansējums veidoja Ls 13,8 milj. 2003. gadā pilnībā tika realizēti 858 projekti.

---

⁸ S/o Līdere. 2004. Ceļvedis Latvijas uzņēmējām// Biznesa un ekonomikas žurnāla "Kapitāls" pielikums. Rīga: SIA Lietišķās informācijas dienests. 35. lpp.

NUAP programma tika uzsākta 2003. gada 14. janvārī. Kredītgarantijas tika piešķirtas tādu nozaru atbalstīšanai kā lauku tūrisms, kokapstrāde, metālapstrāde, ceļu remonts, mežizstrāde, transporta pakalpojumi, celtniecība, autoservisa pakalpojumi u. c. Atbilstoši NUAP nosacījumiem 2003.gadā tika apstiprināti 233 projekti par Ls 6 873 376, kas paredzēja radīt 654 jaunas darbavietas laukos. Iedzīvotāju un uzņēmēju interese par iespēju saņemt valsts atbalstu neluksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstībai bija ļoti liela. Sakarā ar ierobežoto valsts atbalstam piešķirto finansējumu to nebija iespējams apmierināt.

9. Valsts subsīdijas lauksaimniecības attīstībai⁹

2003.gadā tika apstiprināta Lauksaimniecības subsīdiju valsts programmu. Subsīdiju programmas mērķis ir sekmēt ražošanas efektivitāti un konkurētspēju iekšējā un ārējā tirgū, piešķirot naudas līdzekļus noteiktiem pasākumiem. Valsts subsīdiju izmaksa lauksaimniecībai 2003. gadā sasniedza Ls 39 278 tūkst. Salīdzinot ar 2002.gadu, subsīdiju apjoms 2003.gadā palielinājās par 30%. Līdz ar to 2003.gadā palielinājās subsīdiju saņēmēju skaits.

3. Nodarbinātība, izglītība un ienākumi

3.1. Nodarbinātība.

Analizējot dažādus nodarbinātības rādītājus dzimumu griezumā, strukturālas atšķirības starp sievietēm un vīriešiem parādās sekojošās jomās:

- a) **Sieviešu ekonomiskā aktivitātes līmenis visās vecuma grupās ir zemāks, nekā vīriešu.** Taču, salīdzinot ar Eiropas Savienības rādītājiem, Latvijā sieviešu ekonomiskās aktivitātes rādītāji vecuma grupā no 15 līdz 64 gadiem ir augstāki (Latvijā 64.1% un ES 60.0%).

Tabula 3.1.

Ekonomiskās aktivitātes līmenis sadalījumā pa vecuma grupām (procentos)

	1996		2002	
	Sievietes	vīrieši	Sievietes	vīrieši
15-64	65.3	78.7	64.1	73.9

⁹ Zemkopības ministrijas 2003.gada pārskats

15-24	44.1	60.0	33.6	44.2
25-49	84.8	91.7	82.3	89.9
50-64	45.2	67.8	53.6	67.4
65-74	9.7	17.6	9.4	18.2

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Vīrieši un sievietes Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

b) Sieviešu bezdarba rādītāji ir augstāki, nekā vīriešu.

2003. gada beigās Nodarbinātības valsts aģentūrā bija reģistrēti un par bezdarbniekiem atzīti 8,6% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem (2002. gada beigās – attiecīgi 8,5%). Salīdzinot ar 2002.gadu reģistrēto bezdarbnieku skaits ir palielinājies. Tai pašā laikā salīdzinot ar 2002.gadu, sieviešu bezdarbnieču īpatsvars bezdarbnieku kopskaitā visās vecuma grupās (izņemot 50 gadi un vairāk) ir samazinājies.

Kopumā sievietēm dabūt darbu ir grūtāk nekā vīriešiem. Sievietēm darba devēji bieži atsaka tāpēc, ka viņas ir par vecu, vai arī viņām ir mazi bērni. Darba devēji nevēlas pieņemt darbā sievieti ar pirmskolas vecuma bērniem, jo valda uzskats, ka rūpes par bērnu, kas bieži vien saistītas gan ar bērna veselību, gan nepilnībām pirmskolas audzināšanas iestāžu darbā, bieži vien traucē darbinieces darbu. Cits visbiežāk minētais iemesls ir tas, ka sievietei, atgriežoties darba tirgū pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, ir grūti adaptēties, jo daudzos gadījumos profesionālā kvalifikācija bērna kopšanas laikā ir relatīvi pazeminājusies un ir nepieciešama jaunu darba iemaņu apgūšana.

2002. gadā, salīdzinot ar 2001. gadu pieauga to sieviešu skaits, kuras atgriežoties darba tirgū pēc atvaļinājuma bērna kopšanai, reģistrējās par bezdarbniekiem. Tas norāda uz to, ka jautājums par sieviešu pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma atgriešanās darba tirgū kļūst aktuāla. Sieviete izjūt diskriminējošo attieksmi darba tirgū, ja viņām ir vairāk par 35 gadiem.

c) Vīrieši ieņem augstākus amatus nekā sievietes.

Latvijā ir 2,5 reizes mazāk sieviešu – darba devēju, nekā vīriešu – darba devēju (2.5% no nodarbinātajām sievietēm iepretim 4.9% nodarbināto vīriešu). Taču ir vērojama pozitīva tendence, proti, 2003. gadā vīriešu un sieviešu darba devēju īpatsvars darba tirgū pieauga, turklāt sieviešu darba devēju īpatsvars gada laikā pieauga no 1,5 % 2002.gadā līdz 2,5%

2003.gadā. Tas liecina, ka pie vispārējās tendences, kad palielinās jaunizveidoto uzņēmumu skaits, aktīvākas uzņēmumu veidotājas ir sievietes.

Tabula 3.2.

Pamatdarbā nodarbināto statuss sadalījumā pēc dzimuma (%)

Statuss	2002		2003	
	III ceturksnis		III ceturksnis	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
Darba ņēmējs (algots darbinieks)	84, 1	87, 5	84, 7	88, 7
Darba devējs (īpašnieks)	4, 7	1, 5	4, 9	2, 5
Pašnodarbināta persona	6, 5	5, 7	6, 7	5, 1
Neapmaksāta persona, kas palīdz citam ģimenes loceklim viņa:	4, 6	5, 3	3, 7	3, 8
Uzņēmumā vai privātpraksē	...	...	...	...
Piemājas vai zemnieku saimniecībā	4, 6	5, 2	3, 7	3, 8

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Darba spēka apsekojuma dati. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

d) Vidējā mēnešalga, ko saņem sievietes ir zemāka nekā vīriešiem

Sieviešu vidējā darba alga procentuāli pret vīriešu darba samaksu mēnesī sasniedz 80%. Nevienlīdzība darba tirgū izpaužas arī sadalījumā “sieviešu un vīriešu profesijās”. Tādās zemu apmaksātās profesijās kā izglītība, veselība un sociālā aprūpe 80% no visiem nodarbinātajiem ir sievietes. Vīrieši savukārt dominē labi apmaksātajās nozarēs – rūpniecībā, transportā, uzglabāšanā un telekomunikācijās.

Tabula 3. 3.

Nodarbinātās personas un vidējās mēnešalgas pēc dzimuma un profesijas

Nozare	Nodarbināto personu skaits		Vidējā mēnešalga (LVL)		
	Sievietes (%)	Vīrieši (%)	Vidējais pa nozarēm	sievietes	vīrieši
Ražošana	41.5	58.5	145.5	131	160
Transports un sakari	30.8	69.2	194.5	180	209

Izglītība	81.8	18.2	143.0	135	151
Veselība un sociālais darbs	84.0	16.0	128.0	117	140

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2002. Latvijas statistikas gadagrāmata. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

Dati liecina, ka liela daļa sieviešu izvēlas strādāt valsts un pašvaldību sektoros, kuros ir noteiktas sociālās garantijas, lai arī mazāks atalgojums. Tas ir netiešās diskriminācijas piemērs, kur parādās nevienlīdzīgs lomu un pienākumu sadalījums starp dzimumiem (sievietes biežāk uzņemas atbildību par bērniem, ģimeni – sociālās garantijas nenozīmē tikai savlaicīgi saņemtu algu un nomaksātus sociālos nodokļus, bet arī noteiktu darba laiku, atvaļinājumu, utt.) un transformējas diskriminācijā ekonomiskajā dzīvē, jo sociālu iemelsu dēļ sievietēm ir grūtāk piekļūt jomām, kas ir labāk apmaksātas.

Tabula 3.4.

Nodarbinātie iedzīvotāji 15-74 gadu vecumā sadalījumā pa sektoriem

	1996		2002	
	vīrieši	sievietes	vīrieši	sievietes
Sabiedriskajā sektorā	54,2	45,8	58,9	41,1
Privātajā sektorā	59,1	40,9	56,1	43,3

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

3.2. Izglītība

Latvijas darbaspēka izglītības līmenis ir salīdzinoši augsts – 2001.gada beigās 19,9% (ES 24%) no visa darbaspēka bija ar augstāko izglītību, ar vidējo (ieskaitot profesionālo) izglītību bija 62,4% (ES 46%), savukārt 17,7% (ES 30%) ar pamata un zemāku par pamata izglītību. Saskaņā ar 2000./2001. mācību gada datiem sieviešu daudzums ar augstāko izglītību ir lielāks – 63,5%, kamēr vīriešiem šis rādītājs ir 39,3% .

Tabula 3.5.

Izglītības līmenis 2000./2001.mācību gadā (tūkst. un procentuāli pa vecuma grupām)

		Procentuāli pa	
--	--	----------------	--

Izglītības līmeņi	Skolēnu skaits		vecuma grupām		Vecuma grupas
	sievietes	vīrieši	sievietes	vīrieši	
Sākumskola	61,0	64,6	93	95	7-10
Pamatskola	82,8	88,9	85	87	11-15
Vidusskola	56,6	53,0	73	69	16-18
Augstākā	63,5	39,3	36	23	19-23
Kopā	263,9	245,8	75	71	7-23

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

Analizējot pamatizglītību raksturojošos rādītājus, ir vērojama lielāka dzimumu līdztiesība, nekā augstākajā izglītībā. Savukārt, skolotāju vidū ir vairāk sieviešu nekā vīriešu. Skolotāju vidū ir vērojams būtisks sieviešu īpatsvars, īpaši vispārējās izglītības skolās – 2000./2001.mācību gadā 87% sieviešu skolotāju un 13% vīriešu (Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde).

Analizējot datus par programmās, skaidri redzama dzimumu segregācija. Proti, sievietes studē programmās, pēc kuru absolvēšanas darbs ir salīdzinoši zemu apmaksāts – izglītība, kultūra, veselības aprūpe, ārstniecība. Līdzīgas tendences ir vērojams arī profesionālajā un speciālajā izglītībā. Kā parāda Socioloģisko pētījumu firmas “Latvijas Fakti” un s/o “Līdere” 2004.gadā veiktā pētījuma *Sieviete uzņēmējdarbībā* dati 46% no aptaujātajām sievietēm bija augstākā izglītība un 54% vidējā.

Interesanti, ka pētījums parādīja saistību starp sievietes uzņēmējas izglītību un motivāciju uzsākt uzņēmējdarbību. Sievietēm uzņēmējām ar vidējo izglītību vai nepabeigtu augstāko izglītību svarīgāka ir iespēja uzturēt ģimeni un būt neatkarīgai, kamēr sievietēm ar augstāko izglītību – iespēja realizēt sevi. Savukārt, sievietēm uzņēmējām ar pirmsskolas vecuma bērniem (līdz 7 gadu vecumam) visbūtiskākā ir iespēja gūt lielākus ienākumus.

3.3. Ienākumi

Analizējot Latvijas iedzīvotāju ienākumus, parādās atšķirības dzimumgriezumā. Kā jau iepriekš tika minēts, viena no uzskatāmākajām atšķirībām ir darba samaksas ziņā. Tā kā sievietes saņem mazākas algas, arī viņu pensijas ir zemākas un tas rada nabadzības draudus. Bieži vien sieviešu ekonomisko aktivitāti ierobežo atbildība par bērnu aprūpi un audzināšanu, kas traucē sievietei pilnvērtīgi iesaistīties darba tirgū un veidot savu karjeru. Kā parāda ienākumu analīze, nabadzības risks sievietēm ir augstāks kā vīriešiem, īpaši tas attiecas uz

ģimenēm, kur ir tikai viens no vecākiem, ar maziem bērniem un kur ģimenes galva ir sieviete. Ienākumu analīze norāda uz nabadzības feminizācijas tendenci Latvijas sabiedrībā. Proti, sievietes ir vairāk pakļautas nabadzības riskam, nekā vīrieši. Pētot nabadzības feminizāciju var izšķirt sekojošas tendences:

- 1) **palielinoties ģimenes locekļu skaitam pieaug nabadzības risks sievietēm.** Sievietes kurām ir bērni ir nabadzīgākas, nekā sievietes, kurām nav bērnu. Nepilnās ģimenes, kurās ir nepilngadīgi bērni un sieviete ir ģimenes galva ir vislielākais nabadzības risks.

Tabula 3.6.

Ģimeņu grupējums pēc tipa 2000.gadā.

Ģimenes tips	Skaitis, %-tos
Laulāti pāri ar bērniem	47 %
Mātes ar bērniem	29 %
Laulāti pāri bez bērniem	18 %
Neregistrētā laulībā dzīvojoši pāri ar bērniem	3 %
Tēvi ar bērniem	3 %

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. *Sociālie procesi Latvijā*. Latvija: Centrālā statistikas pārvalde.

- 2) sievietēm **nabadzība ir reāls drauds visa mūža garumā.** Tā kā sievietes vidēji saņem zemāku algu nekā vīrieši, arī viņu vidējās pensijas ir zemākas.

Tabula 3.7.

Pensiju saņēmēju skaita sadalījums pēc pensijas apmēra 2002.gadā.

Ikmēneša piešķirtās pensijas apmērs latos	Sievietes	Vīrieši	Kopā
30-40	3,7	3,7	7,4
40-60	40	15,5	55,5
60-80	18,9	10,4	29,3
80-100	1,7	1,7	3,4
100-200	1,4	2,2	3,6
200 un vairāk	0,2	0,6	0,8

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde.

Tabula 3.8.

Izmaksāto vecuma pensiju vidējais apmērs un gada laikā jaunpiešķirto vecuma pensiju vidējais apmērs

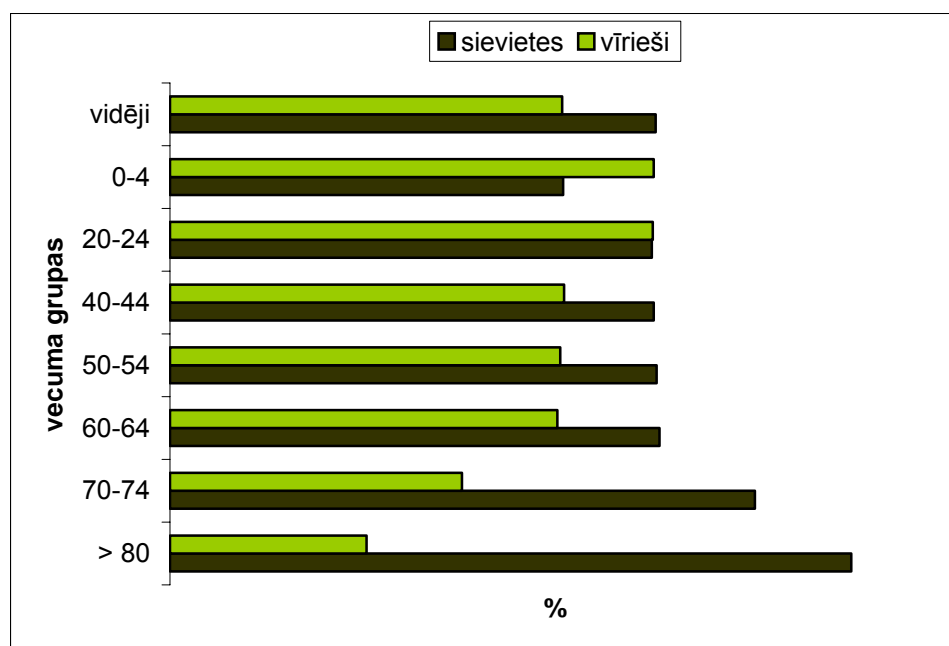
Gads	Izmaksāto vecuma pensiju vidējais apmērs		Gada laikā jaunpiešķirto vecuma pensiju vidējais apmērs	
	sievietes	vīrieši	sievietes	vīrieši
1997	41	44	41	48
1998	50	54	45	62
1999	51	64	74	97
2000	56	62	58	54
2001	56	62	48	53
2002	60	68	57	66

Avots: Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

Turklāt šeit jāņem vērā vīriešu un sieviešu skaita atšķirības, it īpaši vecākajās vecuma grupās. Sieviešu Latvijā ir vairāk nekā vīriešu. 2003.gadā sieviešu skaits Latvijā sastādīja 54 % un vīriešu attiecīgi 46%. Turklāt gadu no gada ir vērojama sieviešu skaita pieauguma un vīriešu skaita samazināšanās tendence.

3) **Vīriešiem un sievietēm nabadzības risks atšķiras.** Arī vīriešiem nabadzība ir drauds, taču atšķiras nabadzības riska specifika. Visaugstākajam nabadzības riskam ir pakļautas sievietes ar bērniem, savukārt, vīriešiem, nabadzības risks ir augstāks, ja viņi ir vientuļi. Tas ir saistīts ar vīriešu un sieviešu atšķirīgajām **izdzīvošanas stratēģijām**

Vīriešu un sieviešu skaits Latvijā, 2002.gadā

Avots: Centrālā statistikas pārvalde. 2003. Sievietes un vīrieši Latvijā. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde

4. Uzņēmējdarbības sektors

Konkurētspējīgas ekonomikas pamats ir uzņēmējdarbībai labvēlīga vide, kas nodrošina augošas pašmāju un ārvalstu investīcijas, tādējādi radot pamatnosacījumus ekonomikas restrukturizācijai un modernizācijai. Latvijā ir neliela ekonomiskā aktivitāte, ko raksturo 2002.gada jūlija rādītājs: 18,3 ekonomiski aktīvo uzņēmumu uz 1000 iedzīvotājiem, salīdzinoši vairumā ES valstu attiecīgais rādītājs ir 40-60 uzņēmumi.

Saskaņā ar LR Centrālās statistikas pārvaldes klasifikāciju, uzņēmumi atkarībā no darbinieku skaita tiek iedalīti:

- mikro uzņēmumi: 1-9 nodarbināto
- mazie uzņēmumi 10-49 nodarbināto
- vidējie uzņēmumi 50-249 nodarbināto,
- lielie uzņēmumi 250 un vairāk nodarbināto.

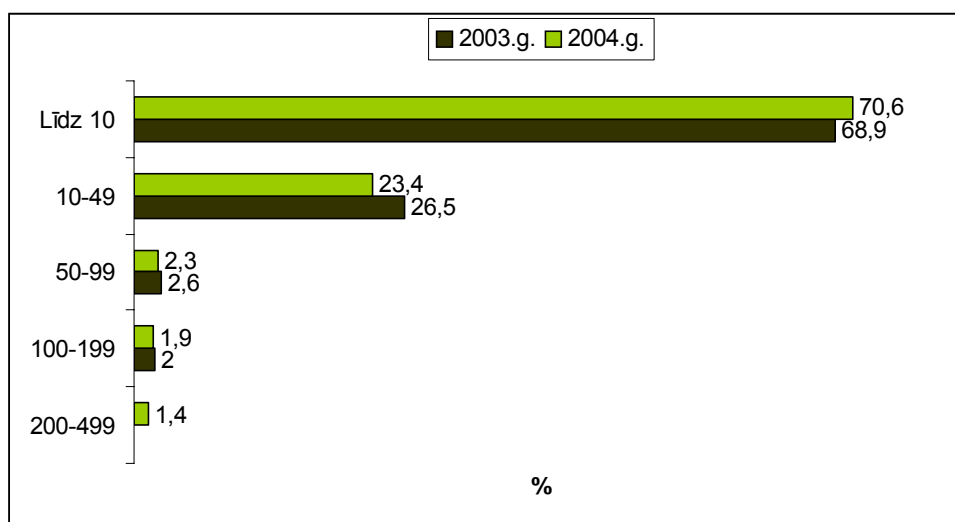
2002.gadā Latvijā bija 42 549 ekonomiski aktīvi uzņēmumi, no kuriem 99,8% bija mazie un vidējie. Latvijā ekonomiski aktīvo mazo un vidējo uzņēmumu sadalījums pēc to lieluma ir līdzīgs tam, kāds ir Eiropas Savienībā:

- mikro uzņēmumi: 76%,
- mazie uzņēmumi: 20%,
- vidējie uzņēmumi: 4%.

Līdzīgs uzņēmumu sadalījums pēc to lieluma ir arī sieviešu vadītajos uzņēmumos.

Attēls 4.1.

Darbinieku skaits sieviešu vadītajos uzņēmumos (2003.g. un 2004.g.)

Avots: S/o ” Līdere” & ”Latvijas fakti”. 2004. Kvantitatīvs pētījums “Sieviete uzņēmējdarbībā”. Rīga

4.1. Uzņēmējdarbības attīstības tendences Latvijā

- *salīdzinoši vāja ekonomiskā aktivitāte*

2002.gadā Latvijā uz 1000 iedzīvotājiem darbojās apm. 18,3 ekonomiski aktīvo uzņēmumu, tajā pašā laikā vairumā ES valstu attiecīgais rādītājs ir 40-60 uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem. Mazie un vidējie uzņēmumi veido ap 99% no kopējā uzņēmumu skaita, tie nodarbina aptuveni 70% darbaspēka un saražo 65% no IKP.

Galvenais cēlonis zemajiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem valstī ir zems dzīvot, attīstīties un konkurētspējīgu jaundibināto uzņēmumu skaits.

- *zems konkurētspējīgu jaundibināto uzņēmumu skaits*

Viens no zemās ekonomiskās aktivitātes iemesliem ir zems konkurētspējīgu jaundibināto uzņēmumu skaits. 2002.gada sākumā 45,9% no visiem ekonomiski aktīvajiem uzņēmumiem valstī bija dibināti laikā no 1991. līdz 1995.gadam,

savukārt tikai 15,4% - 2000. un 2001.gadā. Tas liecina, ka joprojām darbojas daudz uzņēmumu, kas dibināti tieši pārejas posma pirmajos gados, kamēr salīdzinoši mazāks ir jaundibināto uzņēmumu skaits, jo tiem ir grūtības iegūt pastāvīgu vietu tirgū. Ierobežota ir arī sieviešu aktivitāte uzņēmumu veidošanā. Sieviešu darba devēju un pašnodarbināto skaits ir salīdzinoši zems. Statistikas dati liecina, ka 2003.gadā tikai 2.2% no nodarbinātajām sievietēm ir darba devējas, kamēr vīriešu vidū šis rādītājs ir 4,9%.

Tabula 4.1.

Mazo un vidējo uzņēmumu skaits (uz 1000 iedz.), 1997-2002.gads

Uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem		
Kopā	MVU	MVU procenti no kopā
11,72 (1997.gads)	11,63	99%
13,15 (1998.gads)	13,07	99%
15,79 (1999.gads)	15,67	99%
17,76 (2000.gads)	17,64	99%
17,34 (2001.gads)	17,22	99%
18,3 (2002.gads)	18,2	99%

Avots: Centrālā statistikas pārvalde, 2002

- ***zems darba devēju un pašnodarbināto personu skaits***

Latvijā ir salīdzinoši zems darba devēju un pašnodarbināto īpatsvars (10% no nodarbināto skaita, ES vidēji – 15%), kas liecina par cilvēku nepietiekošo ekonomisko aktivitāti, kā arī atbilstošu zināšanu un pamatprasmju trūkumu. 2001.gadā visvairāk pašnodarbināto bija lauksaimniecībā(35,8%), salīdzinot ar ražošanā (4,7%) un pakalpojumu sfērā (6,5%) nodarbinātajiem. Salīdzinoši zems ir sieviešu īpatsvars uzņēmēju un vadošo speciālistu skaitā.

- zems iedzīvotāju ienākumu līmenis

Baltijas valstu mājsaimniecību apsekojuma rezultāti liecina, ka 2002. gadā tikai 31% no visām mājsaimniecībām Latvijā ir uzkrājumi (Igaunijā - 44%, bet Lietuvā - 55%), kas būtiski sašaurina potenciālo uzņēmēju loku, jo aptuveni 2/3 no visiem iedzīvotājiem trūkst minimālais nepieciešamais starta kapitāls. Ārējā finansējuma iespējas kavē neadekvāts ķīlas novērtējums. Uzņēmējdarbības uzsākšanu sadārdzina arī uzņēmējdarbībai piemērotu telpu trūkums un neattīstītā infrastruktūra. Latvijas uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka paši uzņēmēji kā vienu no problēmām atzīmē līdzekļu trūkumu uzņēmējdarbības paplašināšanai un starta kapitāla trūkumu uzņēmējdarbības uzsākšanai.

- *uzņēmējdarbības koncentrācija Rīgā*

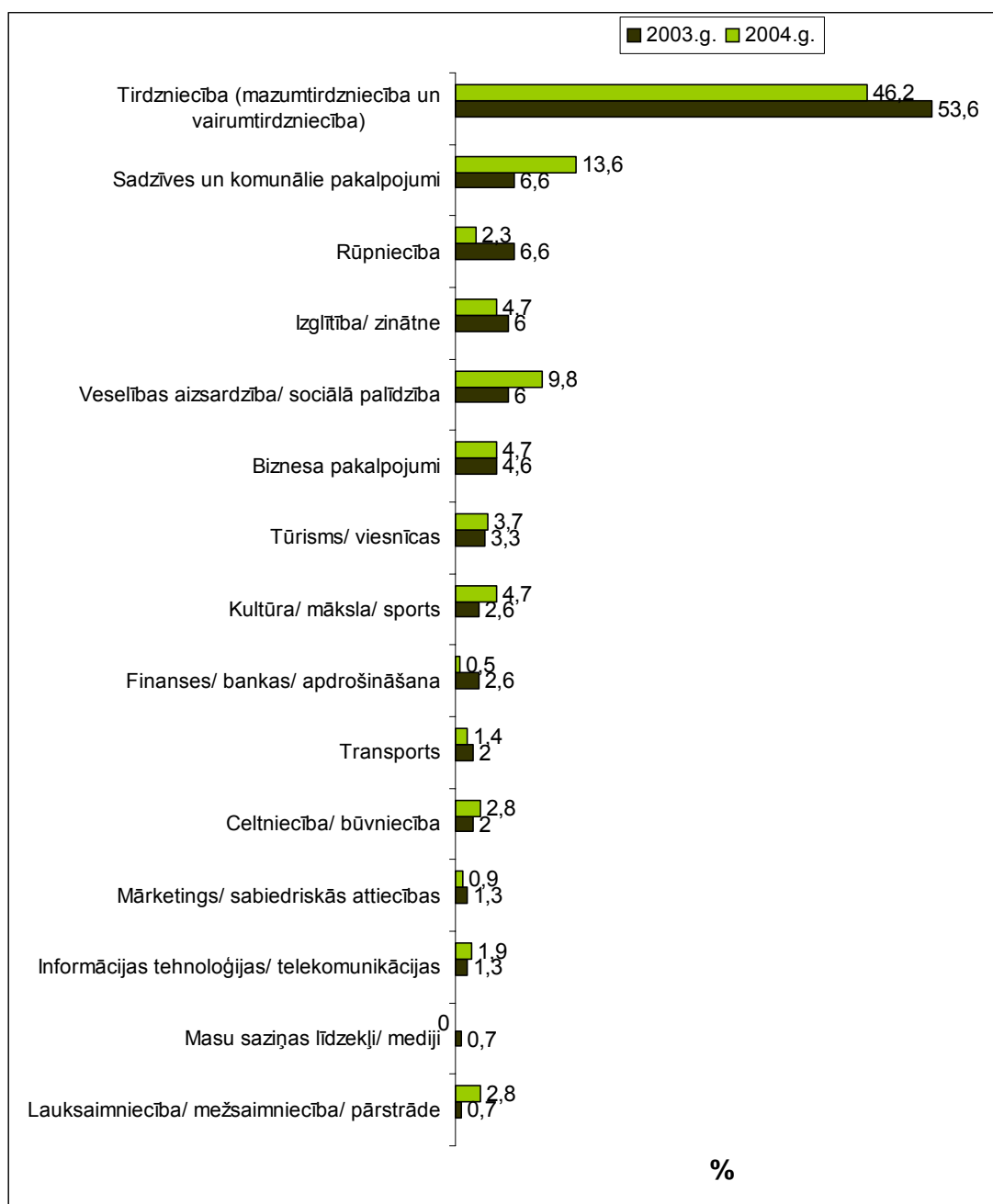
2000. gada beigās 66% no visiem valsts uzņēmumiem bija izvietoti Rīgas reģionā, tai skaitā 54% atradās Rīgā. 10% no visiem ekonomiski aktīvajiem valstī esošajiem uzņēmumiem atradās Kurzemes reģionā, bet 9% – Latgales un Vidzemes reģionos. Vismazākais reģistrēto uzņēmumu skaits ir Zemgalē – 7% no kopskaita valstī, bet, apskatot uzņēmumu skaitu uz katriem 1 000 iedzīvotājiem, vismazākais uzņēmumu skaits ir Latgales reģionā – tikai ~ 8 uzņēmumi.

4.2. Sieviešu uzņēmējdarbības virzieni

Pētījumi rāda, ka visvairāk sievietes uzņēmējas darbojas tirdzniecības, sadzīves un komunālo pakalpojumu un rūpniecības sfērā.

Šie dati sakrīt arī ar *Hansabankas* datiem, kas ir viena no Latvijas vadošajām bankām un kura ir atvērusi kredītlīniju sievietēm uzņēmējām. Pēc *Hansabankas* apkopotajiem datiem, vislielākais portfeļa apjoms – 38%, ir kredītiem sievietēm tirdzniecības jomā, otrs lielākais portfelis jeb 16% no sieviešu kredītu portfeļa apjoma piešķirts arhitektūrai un projektēšanai un trešā nozare, kurā aktīvi darbojas sievietes, ir viesnīcu pakalpojumi – 13% no portfeļa. Nozares, kurās darbojas sievietes, nedaudz atšķiras no kopējās tendences kredītu tirgū. Piemēram, kopējā bankas portfelī vislielākais īpatsvars arī ir tirdzniecībai (25%), seko viesnīcu, bāru un citi pakalpojumi (21%), trešajā vietā pēc apjomiem ir darījumi ar nekustamajiem īpašumiem (11%).

Sieviešu vadīto uzņēmumu darbības sfēras

Avots: s/o "Lidere" & "Latvijas fakti". 2003. 2004. Kvantitatīvs pētījums "Sieviete uzņēmējdarbībā". Rīga

4.3. Uzņēmējdarbības attīstības problēmas sieviešu uzņēmēju skatījumā¹⁰

Vairāk kā puse Latvijas faktu pētījumā (53,3%) aptaujāto sieviešu uzņēmēju/ uzņēmuma vadītāju skatījumā pašreizējā biznesa vide Latvijā ir nelabvēlīga, biznesa attīstību traucējoša.

¹⁰ s/o "Lidere" & "Latvijas fakti". 2004. Kvantitatīvs pētījums "Sieviete uzņēmējdarbībā". Rīga

Sievietes uzņēmējas min sekojošas uzņēmējdarbību kavējošas problēmas:

- mazajam biznesam nelabvēlīga nodokļu politika (87,9%);
- konkurence (74,2%);
- problēmas realizēt saražoto produkciju/pakalpojumus (62,3%);
- kontrolējošo institūciju darbība, šo institūciju lielais skaits un darbības formālais raksturs;
- atbilstošu normatīvo aktu trūkums un nesakārtota likumdošana (57,9%).

Salīdzinot ar 2003.gadu 2004.gada pētījums parāda, ka mazinājusies tādu problēmu, kā: grūtības realizēt savu produkciju/ pakalpojumus; kontrolējošo institūciju lielais skaits/ kontroļu formālais raksturs, kā arī nesavlaicīgi norēķini par sniegtajiem pakalpojumiem/ realizēto produkciju, aktualitāte.

Gandrīz trešā daļa (30,8%) aptaujas dalībnieču biznesa vidi Latvijā vērtējušas kā neitrālu, un tikai 13,1% aptaujāto sieviešu uzņēmēju atzinušas, ka tā ir labvēlīga, galvenokārt savu uzskatu pamatojot ar argumentu: ja pati sieviete vēlas, viņa var attīstīt savu biznesu – ir ļoti daudz iespēju, un šķēršļu kļūst arvien mazāk.

Vairāk kā puses (59,8%) aptaujāto sieviešu uzņēmēju skatījumā sievietēm nav grūtāk kā vīriešiem uzsākt savu biznesu vai vadīt uzņēmumu. Trešā daļa (37,9%) aptaujas dalībnieču ir pretējos uzskatos.

5. Kultūra, tradīcijas un sabiedrības attieksme pret sievieti uzņēmēju

Formālā vienlīdzība, kuru garantē paraksti un solījumi, ir tikai pamats uz kura veidot patiesu līdztiesību praktiskajās attiecībās un mijiedarbībā. Viena lieta ir praktiski pieņemt likumu – pilnīgi kas cits – vai šis likums tiek pielietots sabiedrībā un visos dzīves aspektos – darba tirgū, skolās un izglītībā un mājās. Ļoti daudzi (un šeit sākas pirmā problēma) uzskata, ka dzimumu līdztiesība ir ” sieviešu līdztiesības” jautājums, lai gan tas tādā pašā mērā attiecas arī uz vīriešiem, vai, precīzāk, vienlīdzīgām iespējām visiem un katra sabiedrības indivīda labklājības uzlabošanu neatkarīgi no dzimuma¹¹ . Priekšstati par vīrieša un sievietes

---

¹¹ Apvienoto Nāciju Attīstības Programma. 2003. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. Rīga: Apvienoto Nāciju Attīstības Programma

savstarpējām attiecībām ir veidojušies folkloras un tradīciju ietekmē¹². Tie nosaka sievietes lomu mājās un pasludina vīrieti par ģimenes galvu, respektīvi, arī galveno pelnītāju u.tml. Tāpat ir tendence tā saucamos "sieviešu jautājumus" marginalizēt – tie netiek uzskatīti par primāriem, netiek ar izpratni risināti, tas savukārt veicina attieksmi pret sievietēm kā "īpašu interešu grupu", nevis lielāko pusi no iedzīvotāju skaita. Šīs problēmas lielā mērā ietekmē visas tautas attīstību. Politiskā kultūra ir izteikti "maskulinizēta", kas gan tiešā, gan netiešā veidā sievietēm rada papildu šķēršļus, tieši attieksme un strukturālās barjeras ir vislielākās problēmas¹³.

Projekta „Sieviete uzņēmējdarbībā un lauksaimniecībā” ietvaros veiktās pilotaptaujas viens no secinājumiem bija, ka sabiedrībā pastāvošie priekšstati par sievietes lomu ģimenē un sabiedrībā, kas galvenokārt saistīti ar mājsaimniecības un reproduktīvās funkcijas pildīšanu, pamatā arī psiholoģisku barjeru veidošanai, ir iemesli, kas kavē sievietes uzsākt uzņēmējdarbību. Bieži aptaujātās sievietes kā šķērslī sieviešu uzņēmējdarbības attīstībai minēja aizspriedumus un nenovīdīgu attieksmi pret sievieti uzņēmēju.

Visai raksturīgi, ka sievietes uzņēmējas Latvijā, neraugoties uz lielo darba slodzi, turpina pildīt arī tradicionālās sievietes funkcijas ģimenē - risina ģimenes sadzīves un saimnieciskos jautājumus, pietiekoši aktīvi piedalās bērnu audzināšanā.

Lai arī priekšstati par dzimumiem ietilpst uzņēmējdarbības sociālajā un kultūras ietvarā, to tiešā ietekme uz biznesa attīstību nav tik nozīmīga. SIA „Latvijas fakti” veiktās aptaujas par sievietēm uzņēmējdarbībā dati liecina, ka sievietes biznesā arvien biežāk tiek uztverta kā vīrietim līdzvērtīga partnere: kā problēmu to nosauca 14,6% aptaujas dalībnieču, savukārt 60,9% raksturo to kā neaktuālu.

Tomēr kā šķēršļus un iemeslu vīriešu pārákumam uzņēmējdarbībā sievietes uzņēmējas samērā bieži min arī tāds faktoros kā¹⁴ :

- sieviešu un vīriešu atšķirīgās rakstura īpašības un iezīmes (*“sievietēm nav ambīciju”, “sievietēm grūtāk apgūt tehniskas iemaņas”, “sievietes ir konservatīvākas un pretojas jaunajam”; “vīriešiem ir vairāk spēka”; “sievietes ir emocionālākas”; “sievietēm ir pārák mīksts raksturs” ; “vīriešiem vieglāk risināt organizatoriskus jautājumus”*);

---

¹² Apvienoto Nāciju Attīstības Programma. 2003. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. Rīga: Apvienoto Nāciju Attīstības Programma

¹³ Apvienoto Nāciju Attīstības Programma. 2003. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. Rīga: Apvienoto Nāciju Attīstības Programma

¹⁴ s/o "Līdere" & "Latvijas fakti". 2003. Kvantitatīvs pētījums "Sieviete uzņēmējdarbībā". Rīga,

- sabiedrības attieksme, uzskati par sievietes lomu ģimenē un biznesā (“sabiedrība uzskata, ka ģimenē galvenajam pelnītājam jābūt vīrietim”; “sabiedrībā valda uzskats, ka sievietei nav pa spēkam vīriešu lietas”; “business ir vīriešu joma”; “sabiedrība ir prasīgāka pret sievieti”; “vīriešiem ir savs slēgtais loks, kurā tie sievietes neielaiž”).

Sabiedrībā valdošos stereotipus par sieviešu un vīriešu iespējām darba tirgū un profesionālajā karjerā parāda SKDS 2001.gada rudenī veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja “Iedzīvotāju izpratne un attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem”¹⁵.

Turklāt visos augstāk minētajos argumentos, parādās, ka Latvijas iedzīvotāji – vīrieši iespējas abiem dzimumiem vērtē daudz vienlīdzīgāk, savukārt, sievietes biežāk uzsver pastāvošo iespēju atšķirību.

Bieži vien arī pašas sievietes ir tās, kas dod priekšroku vīrietim uzskatot, ka vīrietim ir daudz lielākas iespējas sevi virzīt un apliecināt darbā. Piemēram, sievietes biežāk nekā vīrieši norāda, ka liela uzņēmuma vadītāja amats ir vairāk piemērots vīrietim nekā sievietei. Iespējams, ka problēma ir pašpārliecinātības trūkums un zemais pašapziņas līmenis, kurā dēļ sievietes meklē attaisnojumu apkārtējas sabiedrības spiedienā, diskriminācijā, ignorēšanā un citās problēmās.

Pētījuma dati parāda, ka kopumā Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka privātajā sektorā sievietes un vīrieši atrodas līdzīgākās pozīcijās, nekā valsts pārvaldē.

Tabula 5.1.

Latvijas iedzīvotāju uzskati par sieviešu un vīriešu iespējām darba tirgū un profesionālajā karjerā (%-tos), 2001.gads.

	Vieglāk sievietei	Vieglāk vīrietim	Dzimumam nav nozīmes
Uzsākt savu uzņēmējdarbību	2 %	38 %	53 %
Izvirzīties un veidot karjeru	5 %	41 %	48 %
Iespējas saņemt lielāku algu par to pašu darba apjomu	3 %	42 %	43 %
Iespēja strādāt labi apmaksātā darbā	3 %	43 %	48 %
Ieņemt liela uzņēmuma vadītāja amatu	2 %	50 %	48 %
Ieņemt augstu amatu privātajā sektorā	2 %	36 %	57 %
Ieņemt augstu amatu valsts pārvaldē	2 %	60 %	35 %

¹⁵ SKDS. 2001.gada septembris/oktobris. Latvijas iedzīvotāju aptauja “Iedzīvotāju izpratne un attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem”

Avots: SKDS. 2001.gada septembris/oktobris. Latvijas iedzīvotāju aptauja “Iedzīvotāju izpratne un attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem”

6. Projekta “Sievietes uzņēmējdarbībā un lauksaimniecībā” kvalitatīvā pētījuma atskaite

6.1. Ievads

Tā kā statistikas dati liecina, ka Latvijā uzņēmējdarbības aktivitāte kopumā laukos ir ievērojami zemāka nekā pilsētās, kvalitatīvo pētījumu par sieviešu situāciju uzņēmējdarbībā tika izlemts vērst uz situācijas padziļinātu izpēti lauku reģionos. Kā metodes kvalitatīvā pētījuma veikšanai tika izmantotas fokusgrupu diskusijas un dziļās intervijas. Fokusgrupu diskusijas ir piemērota metode, lai identificētu indivīda uztveri, izpratni un attieksmi pret konkrēto fenomenu. Tās ļauj identificēt galvenos faktoros, kas veido attieksmi: vajadzības, intereses, emocijas, zināšanu līmeni, argumentus utt.

6.2. Fokusgrupu un interviju mērķis, tēmas un norise

Fokusgrupu pamatmērķis bija iegūt kvalitatīvu informāciju par sieviešu situāciju uzņēmējdarbībā Latvijā, noskaidrojot dažādus sieviešu uzņēmēju viedokļus, attieksmes un vērtējumus.

6.2.1. Fokusgrupām tika izvēlētas četras pamattēmas:

1. Sieviešu motivācija uzsākt uzņēmējdarbību;
2. Sieviešu biznesa īpatnības;
3. Šķēršļi sieviešu uzņēmējdarbībā;
4. Sieviešu uzņēmējdarbību veicinošie faktori.

Motivācija

Šī jautājumu bloka mērķis bija noskaidrot, kas mudina sievietes uzsākt savu uzņēmējdarbību. Sievietēm stāstot par sava biznesa vēsturi un atbildot uz jautājumiem, kādēļ viņas uzsākušas savu biznesu un kas bijuši izšķirošie faktori šāda lēmuma pieņemšanā, tika noskaidroti gan personiski, gan sistēmiski sociāli ekonomiski faktori, kas mudinājuši sievietes iesaistīties aktīvā uzņēmējdarbībā.

Sieviešu biznesa īpatnības

Diskusiju uzdevums bija noskaidrot, vai ir kādas raksturīgas sieviešu uzņēmējdarbības iezīmes, kam turpmāk būtu pievēršama uzmanība, lai veicinātu sieviešu uzņēmējdarbību. Diskusijās tika apspriesti sieviešu uzņēmējdarbības mērķi un pamatprincipi. Tāpat tika iegūtas vispārīgas ziņas par sieviešu biznesa formām – kādās jomās un kādēļ sievietes izvēlas uzsākt biznesu, kādas uzņēmējdarbības formas viņas izvēlas. Tika lūgts arī pašām sievietēm salīdzināt vīriešu un sieviešu iespējas uzsākt un izvērst uzņēmējdarbību, novērtēt, vai sievietes uzņēmējas atšķiras no vīriešiem uzņēmējiem un sniegt savas uzņēmējdarbības novērtējumu.

Šķēršļi

Šī jautājumu bloka mērķis bija noskaidrot būtiskākos šķēršļus, ar kuriem nākas saskarties sievietēm uzņēmējām, vai ir kādi ierobežojumi, ar kuriem nākas saskarties tieši sievietēm, iesaistoties uzņēmējdarbībā, vai sievietes pašas apzinās un diferencē specifiskus šķēršļus tieši sieviešu biznesam.

Veicinošie apstākļi

Līdzās jautājumiem par šķēršļiem sieviešu uzņēmējdarbībai tika noskaidroti arī nozīmīgākie veicinošie faktori. Šīs sadaļas apspriežamajās tēmās ietilpa jautājumi par uzņēmējdarbību veicinošiem apstākļiem un pasākumiem vispār, specifiski sieviešu uzņēmējdarbību veicinošiem faktoriem, atbalsta pasākumiem dažādos līmeņos sievietēm uzņēmējām, sieviešu uzņēmēju priekšrocības salīdzinājumā ar vīriešiem.

Diskusijā par sieviešu uzņēmējdarbības šķēršļiem un veicinošiem faktoriem tika apskatītas sekojošas **apakštēmas**:

Šķēršļi un veicinošie faktori dažādu uzņēmējdarbības nozaru kontekstā.

Ģimene un bizness.

Zināšanas un informācija.

Tīklošanās - profesionālās asociācijas, sadarbības partneri.

Sabiedriskais atbalsts.

Finanses.

Diskusijas notika atbrīvotā gaisotnē un tika strukturētas sarunas veidā, sievietēm stāstot par savu pieredzi uzņēmējdarbībā, un lūdzot izteikt savus viedokļus un attieksmes par

dažādām ar uzņēmējdarbību saistītām tēmām. Visās diskusijās tika veikts sarunu audioieraksts.

6.2.2. Interviju mērķis, tēmas un norise

Līdzīgi tika izstrādāta arī interviju struktūra. Tās veidoja vairāki tēmu pamatbloki. Pirmais bloks pievērsās jautājumam par sieviešu uzņēmējdarbības priekšvēsturi, motivāciju uzsākt biznesu un uzsākšanai nepieciešamajiem priekšnosacījumiem. Otrais bloks ietvēra jautājumus par uzņēmējdarbības vidi, šķēršļiem un uzņēmējdarbību veicinošajiem faktoriem, kā arī pieredzi sadarbojoties ar pašvaldības vai/un citām uzņēmējdarbībai institūcijām. Trešais bloks attiecas uz jautājumiem par sieviešu uzņēmējdarbības specifiku un īpatnībām, sieviešu ieguvumiem un zaudējumiem, darbojoties uzņēmējdarbībā. Ceturtais bloks pievērsās jautājumiem par nākotni un uzņēmējdarbības turpmāko attīstību.

Diskusijās un intervijās tika izteikti arī ieteikumi sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanai un iegūti labas prakses sieviešu uzņēmējdarbības piemēri.

IZLASE

Vadoties no projekta dokumentā noteiktās projekta mērķgrupas, proti, aktīvas sievietes uzņēmējas un uzņēmumu īpašnieces, arī Latvijas kvalitatīvā pētījuma izlasē tika iekļautas sievietes, kuras ir gan aktīvas uzņēmējas, gan arī īpašnieces.

Atsevišķos gadījumos kā intervijās, tā diskusijās atklājās, ka patiesībā uzņēmums pieder vīram, un sieviete tajā aktīvi darbojas vai arī viņai ir ģenerālpilnvara, u.tml. Īpaši šādi gadījumi bija raksturīgi t.s. ģimenes uzņēmumiem. Tas varētu liecināt par to, ka jautājums par īpašnieces statusu, vismaz daļai uzņēmējdarbībā aktīvo sieviešu, vēl nav aktuāls un apzināts (sīkāk šī tēma aplūkota sadaļā “Sieviešu uzņēmējdarbības īpatnības”).

INTERVIJAS

Projekta ietvaros 2004.gada augustā un septembrī tika veiktas 32 intervijas ar sievietēm uzņēmējām no dažādām uzņēmējdarbības sfērām. Tika intervētas sievietes uzņēmējas no Tukuma, Saldus, Talsu, Valmieras, Limbažu un Rīgas rajoniem. Apjautātās sievietes uzņēmējas pārstāvēja dažādas uzņēmējdarbības jomas - zemnieku saimniecības, kas specializējas bioloģiskajā lauksaimniecībā, lopkopībā, augļkopībā, stādu audzēšanā, veikalu un kafejnīcu, lauku viesu māju un skaistumkopšanas salonu īpašnieces. Atsevišķas intervijas tika veiktas ar sievietēm uzņēmējām, kas darbojas reklāmas un starptautisko attiecību biznesā

FOKUSGRUPAS

Kopumā notika četras fokusgrupu diskusijas, kurās piedalījās 39 sievietes. Fokusgrupu norises vietas un respondentes tika mērķtiecīgi izvēlētas atbilstoši sekojošiem kritērijiem:

- dažādu apdzīvotu vietu tipu pārstāvniecība. Lai arī statistikas dati liecina, ka uzņēmējdarbība Latvijas laukos kopumā ir zema, tomēr arī lauku teritorijas ir neviendabīgas apdzīvotības un sociāli ekonomisko aktivitāšu ziņā. Fokusgrupas tika organizētas, lai tajās būtu pārstāvētas sievietes uzņēmējas no dažādiem lauku apdzīvotu vietu tiptiem – mazpilsētām, ciematiem un ārpus ciematiem dzīvojošām un strādājošām sievietēm uzņēmējām.
- dažādu reģionu pārstāvniecība. Latvijā ir četri reģioni ar dažādām kultūrvēsturiskām un sociāli ekonomiskās attīstības īpatnībām. Lai iegūtu kopainu par nacionāla mēroga situāciju sieviešu uzņēmējdarbībā un vienlaikus identificētu iespējamo reģionu specifiku, fokusgrupas tika organizētas katrā reģionā.
- dažādu tautību pārstāvniecība. Latvijā ir multi-etniska vide, un dažādi līdzšinējie pētījumi ir uzrādījuši etniskā šķirkļa nozīmību – pastāv atšķirības starp dažādu etnisko grupu pārstāvju viedokļiem, interesēm, rīcībām, attieksmēm u.tml. Tādēļ kā viens no fokusgrupu uzdevumiem tika izvirzīts noskaidrot, vai pastāv atšķirības starp latviešu un nelatviešu sievietēm uzņēmējām un viņu situāciju uzņēmējdarbībā.
- dažādu nozaru pārstāvniecība. Viens no pētījuma pamatpieņēmumiem bija, ka sieviešu uzņēmējdarbības situācija var atšķirties dažādos ekonomikas sektoros. Lai to pārbaudītu, uz diskusijām tika aicinātas sievietes uzņēmējas no dažādām uzņēmējdarbības jomām. Jāatzīst, ka lielākā daļa diskusijās pārstāvēto lauku uzņēmēju tomēr bija zemnieces vai lauksaimniecības jomā strādājošas. Tas atspoguļo joprojām nozīmīgo lauksaimniecības sektora lomu lauku ekonomikā, gan, iespējams, norāda uz lauku biznesa koncentrāciju vīriešu rokās. Vienlaikus jāpiezīmē, ka daudzas zemnieku saimniecības attīsta multifunkcionālas aktivitātes, īpaši lauku tūrisma jomā.

Atbilstoši šiem kritērijiem fokusgrupu norisei tika izvēlētas sekojošas vietas:

Daugavpils, Straupe (Cēsu rajons), Brocēni (Saldus rajons) un Bauska. Apkopojumu par fokusgrupu norises vietu raksturojumu atbilstoši kritērijiem skatīt 1.tabulā.

1.tabula. Fokusgrupu norises vietu un dalībnieču raksturojums

Fokusgrupas norises vieta	Apdzīvota vietas tips	Reģions	Tautība	Nozare
Bauska	Mazpilsēta + ciemats + lauku rajoni	Zemgale	Latvietes + krievietes	Lauksaimniecība, tūrisms, izglītība, NVO
Brocēni	Mazpilsēta + ciemats + lauku rajoni	Kurzeme	Latvietes + krievietes	Lauksaimniecība, tirdzniecība, tūrisms, pakalpojumi
Daugavpils	Pilsēta + lauku rajoni	Latgale	Krievietes	Lauksaimniecība, tirdzniecība, pakalpojumi, NVO
Straupe	Mazpilsēta + ciemats + lauku rajoni	Vidzeme	Latvietes	Lauksaimniecība, tūrisms, NVO

Lai arī diskusiju grupās tika pārstāvētas dažādu reģionu, tautību un nozaru pārstāves, kopumā sarunas par sieviešu uzņēmējdarbību risinājās līdzīgi. Uzsāktās un apspriestās tēmas un jautājumi lielākoties bija vieni un tie paši, tika norādīts uz līdzīgām problēmsituācijām un sieviešu uzņēmējdarbību veicinošiem apstākļiem; tie atšķīrās vienīgi pēc diskusiju intensitātes, un dažādās diskusijās bija nedaudz atšķirīgi akcenti. Tādēļ turpmāk sniegts katras fokusgrupu diskusijas dalībnieču un reģiona īpatnību apraksts, bet visas četras diskusijas analizētas kopā, vajadzības gadījumā pie atsevišķām tēmām norādot uz pastāvošajām atšķirībām.

6.2.3. Fokusgrupu vietu un dalībnieku apraksts

Fokusgrupas notika 2004.gada septembrī un oktobrī. Tās tika organizētas viesu vai mācību telpās pie sievietēm uzņēmējām, izņemot Daugavpili, kur saruna notika rajona padomē. Fokusgrupu organizēšanā un diskusiju dalībnieču izvēlē iesaistījās vietējo sieviešu organizāciju līderes.

Sieviešu uzņēmēju atsaucība bija augsta, un diskusijas dalībnieču skaits pietiekoši liels (visās diskusijās kopā 39), nodrošinot viedokļu un attieksmju dažādību, kas ļāva iegūt daudzpusīgu priekšstatu par pētāmo jautājumu. Tomēr dažkārt lielais dalībnieču skaits ierobežoja iespējas atsevišķas diskusijas tēmas apspriest dziļāk.

Bauska

Bauskas rajons atrodas Zemgalē, kurā, pateicoties auglīgajai augsnei, nozīmīga loma ir lauksaimniecībai. Arī Bauskas diskusijas dalībnieces bija galvenokārt zemnieces. Tomēr neraugoties uz salīdzinoši labvēlīgo situāciju lauksaimniecības attīstībai rajonā, sievietes izrāda visai inovatīvu pieeju šai tradicionālajai tautsaimniecības nozarei. Daudzas no viņu saimniecībām pievērsušās mazāk tradicionālām lauksaimniecības nozarēm – piemēram, kazkopībai, rapšu audzēšanai, bioloģiskajai lauksaimniecībai, kā arī tajās izvērstas multifunkcionālas aktivitātes – attīstīti dažādi tūrisma vai cita veida pakalpojumi. Daļēji šāda multiaktivitāte skaidrojama ar ierobežotajām biznesa izaugsmes iespējām lauksaimniecībā un valsts atbalstu šādām aktivitātēm, taču nenoliedzama ir arī pašu sieviešu uzņēmēju un inovatoru gars.

Fokusgrupā Bauskā piedalījās vienpadsmit dalībnieces:

Olga – zemniece, dārzkopība. “Domāju pirti atvērt un banketu zālīti.”

Inguna – zemniece, kā pati raksturo “vīra zemnieku saimniecības pārvaldniece”. Bioloģiskā saimniecība, specializācija kazkopība. „Gribu iet uz tūrismu.” “Mans personiskais bizness ir suņu audzēšana.”

Gunta – zemniece. Specializācija sivēnu audzēšana. “Pārvaldniece”. “Personīgais bizness” – zemes nomāšana. “Es konsultēju cilvēkus par iespējam iegādāties kvalitatīvus bioloģiskos produktus sadarbojos ar kompāniju.”

Liene – “Jaunizceptais nākamais zemnieks.” Specializācija graudkopība. Topošā bioenerģētiķe.

Benita – SIA Karjeras centrs, mācību kursu organizēšana

Leontīne – “man ir patapinājuma līgums ar vīru, kuram pieder māja un zeme, un viss. Un mums ir arī tūrisms. Pirtiņa mums jau ir. Tagad mēs piecēlām banketa zāli. .. Man ir individuālais darbs veterinārijā. Vispār es esmu veterinārārste.” Kooperatīvās krājaizdevu sabiedrības valdes priekšsēdētāja. Aptiekas īpašniece.

Biruta – zemnieku saimniecība, “šobrīd esmu vīram darbinieks, algots”. “Līdz jūnijam strādāju, man bija savs darbiņš, SIA Jumis maizīti cepām.”

Ligita – zemnieku saimniecības īpašniece. Specializācija graudkopība un cūkkopība.

Elīta – zemnieku saimniecības īpašniece. Specializācija graudkopība, cūkkopība un rapsis.

Nadežda – “man pagaidām nav nekāda biznesa. Es studēju Latvijas Lauksaimniecības Universitātē, un te es atnācu smelties gudrības no šīm sievietēm. Es sapņoju, ka man arī kādreiz būs savs business.”

Raimonda – Lauksaimniecību konsultāciju biroja sabiedrisko attiecību speciāliste, LLSA padomes sekretāre, Bauskas sieviešu kluba Apvārsnis vadītāja. “Vispār es esmu rūdīta mājsaimniece.”

Brocēni

Brocēnu diskusijā pulcējās desmit sievietes no Saldus rajona. Tas atrodas Kurzemes reģionā, un ir tipisks Latvijas lauku rajons. Līdzīgi kā Bauskā arī Brocēnos lielākā daļa diskusijas dalībnieču bija zemnieces. Tomēr šajā diskusijā bija pārsvarā sievietes –biznesa tiešās īpašnieces.

Stase – “nodarbojos ar lauksaimniecību, plus veidoju lauku tūrismu.” Bioloģiskā saimniecība.

Daiga – zemnieku saimniecība, “specializācija gaļas lopī – govis, cūkas un vistas”, tirdzniecība.

Ludmila – lauku tūrisms.

Andra – zemnieku saimniecība. “Nodarbojamies ar graudkopību un dārzeņu audzēšanu. .. Ar 2003 gadu mēs uzsākām vakaru vadīšanu, dažādu pasākumu rīkošana, ar floristikas materiāliem, ziediem un tā – telpu iekārtošana un plus vēl apzaļumošana. Un, protams, vēl kā pakalpojumu varētu minēt lauku tūrismu. Jāstrādā ir. Mēs vēl gribam zemnieku saimniecībā lielu pagrabu taisīt, lai pēc visiem Eiropas standartiem varētu uzglabāt dārzeņus.”

Valda - bioloģiskā zemnieku saimniecība. Lauku tūrisms. “Padomā ir viesnīca, ir dārza vanna, ir smilšu vanna un vēl tur daudz kas tāds, kas citur nav sastopams.”

Līga – “Es neko daudz nevarēšu pateikt. Mēs ar vīru nākam no Tukuma rajona, dabūju no mammas bija mantojumā māju. Tad sākām ar piecām aitiņām. Tagad jau bišķi aug ganāmpulks. Pārdošanā vēl nepārdod neko, gaļu tā, bet nu...”

Daiga un Ruta Jansones – “Mums ir vesela brīvdienu māja. Nodarbojamies nedaudz it kā ar lauku tūrismu..”

Aija - Uzņēmējdarbības un tūrisma informācijas centra direktore. “Esmu Saldū atgriezusies 1999.gadā, jo ieguvu mantojumā briesmīgu gabalu – 50ha džungļu Zvārdes pagastā, kur pašlaik cīnos intensīvi ar visu ko, un nevaru tāpat kā manas mīļās dāmas, nekur īsti atsperties, jo vienkārši trūkst naudas. Domas jau ir un varbūt ka kaut kad tiksīm uz strīpas, jo manā īpašumā, pārvaldījumā pašlaik ir Veczvārdes muižas drupas ar visu teritoriju.”

Diskusijas gaitā pievienojās žurnāliste no vietējā laikraksta.

Daugavpils

Daugavpils rajons atrodas Latvijas austrumu daļā 230km attālumā no Rīgas. Tas vēsturiski veidojies kā daudznetnisks reģions. Rajonā lielākā iedzīvotāju daļa ir krievi, seko latvieši, baltkrievi, poļi u.c. Rajonā attīstās lauksaimniecība, kokapstrāde, lauku tūrisms, tirdzniecība.

Daugavpils diskusija pulcēja sešas krievu sievietes uzņēmējas un rajona lietišķo sieviešu apvienības līderi. Tajā pārsvarā bija pilsētas uzņēmējas.

Diskusijā Daugavpilī piedalījās:

Marina - tūrisma firmas direktore.

Olga – “zobārstniecības kabinetu tīkls, kurā, protams, visi ir sertificēti, ir veselības preču veikalu tīkls un bez medicīnas tehnikas sākām piedāvāt montāžas darbus.”

Tamāra - veikals, kurā tiek pārdotas jau iesaiņotas dāvanas, dažādi priekšmeti.

Antoņina - divas kafejnīcas.

Ludmila – tirdzniecība.

Oksana - lauksaimniecības uzņēmums. Specializācija vistkopība un olu ražošana. Trešais lielākais šāda veida uzņēmums valstī.

Ināra – pieaugušo izglītības centrs, lietišķo sieviešu apvienība.

Straupe

Straupē tika pārstāvētas sievietes no trijiem Vidzemes rajoniem – Cēsu, Limbažu un Valmieras. Vidzemes reģions ir otrais nabadzīgākais Latvijā, tomēr minētie rajoni iezīmējas ar salīdzinoši augstu uzņēmējdarbības aktivitāti valsts mērogā. Ievērojamu vietu rajonu ekonomikā joprojām ieņem lauksaimniecība. Pēdējos gados reģionā strauji attīstās tūrisms, kam šeit ir piemērota kultūrvēsturiskā un dabas vides bāze.

Straupes diskusijas vienpadsmit dalībnieces:

Elita – zemnieku saimniecība, lauku tūrisms.

Ingrīda – zemniece, “nodarbojamies ar lopkopību un biškopību, un arī ar tūrismu nedaudz. Arī pirtiņas pakalpojumi telšu vietu izmantotājiem. Saimniecība ir bioloģiski sertificēta.”

Dace – zemnieku saimniecība, Cēsu rajona zemnieku apvienība, Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības organizāciju apvienība.

Alda - bioloģiskā zemnieku saimniecība. Specializējas lopkopībā.

Anita – “es esmu izveidojusi savu IU, kas nodarbojas ar lauksaimniecību.” Specializācija augļkopība.

Dzintra – divas zemnieku saimniecības. “Šobrīd man ir 23 ha apstādīti ar augļkopību, esmu sertificētu stādu audzētājs, bioloģiskais lauksaimnieks sertificēts, 2 viesu nami..”

Biruta – lauksaimniecību konsultāciju birojs, Latvijas lauku sieviešu apvienība.

Inga – zemnieku saimniecība. “Pelnām ar piena lopkopību un cietes kartupeļiem..”

Daina – zemnieku saimniecība. Specializācija piena lopkopība un graudkopība.

Aija – paju sabiedrības vadītāja, piena lopkopība.

Dace – paju sabiedrības vadītāja, piena lopkopība un augkopība, sniedz tehnikas pakalpojumus.

6.3. Sieviešu uzņēmējdarbības motivācija

Pētījumā tikai noskaidroti dažādi faktori, kas mudina sievietes iesaistīties uzņēmējdarbībā.

Izdzīvošana

Lielai daļai respondentu uzņēmējdarbības uzsākšana vairāk ir saistīta ar nepieciešamību, nevis rūpīgu pārdomātu izvēli.

“Izdzīvošana. Ko tad citu darīs?”

“Nav jau citas iespējas.”

Izvēli uzsākt uzņēmējdarbību diktē situācija Latvijas laukos – darba vietu trūkums, zemi ienākumi, vāji attīstīta infrastruktūra, sociālās problēmas, u.tml. Daudzām respondentēm šajā situācijā izšķirošo lomu spēlē rūpes par bērniem, nepieciešamība sagādāt līdzekļus bērnu audzināšanai un izglītošanai.

“... šis business bija it kā piespiedu vajadzība, lai varētu izskolot bērnus. Visa nauda, ko es nopelnu, tā man aiziet par skolām. Es nevaru attīstīties šobrīd vai runāt par veiksmīgu biznesu ... man ir jau sadalīts ,ko es saņemšu , nomaksāt tekošos rēķinus un cik paliek, bērniem priekš skolām.”(Liene)

Tomēr arī šāds izdzīvošanas vai bezizejas diskurss ir pozitīvs, ciktāl tas mudinājis sievietes meklēt risinājumus sarežģītajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem.

Atbildība par ģimeni un bērniem

Sekojoši, atbildība par bērniem un ģimeni bija visbiežāk minētās atbildes uz jautājumu, kas jūs mudina darboties un ar kādu mērķi jūs strādājat. Ar uzņēmējdarbības uzsākšanu ir saistītas cerības uzlabot savus un savas ģimenes dzīves apstākļus. Sievietes izjūt morālu atbildību un rūpes par ģimenes labklājību, un tās ir nozīmīgs dzinulis viņu sociāli ekonomiskajām aktivitātēm. Tipiski, ka šajā grupā galvenokārt ietilpst agrāk izveidotie uzņēmumi. Jo tuvāk mūsdienām, jo sarežģītāka kļūst uzņēmējdarbības vide un grūtāk tajā atrast savu vietu un uzsākt kaut ko no nulles. Ļoti svarīgas ir iestrādes un priekšzināšanas, citiem vārdiem sakot, tie lauku uzņēmēji, ka jau darbojas no 90-to gadu sākuma un vidus pilnveidojas un attīstās, savukārt jauniem uzņēmējiem iekarot savu vietu kļūst arvien grūtāk.

Pašrealizācija

Daļa sieviešu uzņēmēju kā svarīgu faktoru atzīmēja nepieciešamību kaut ko izveidot un radīt. Šajā gadījumā uzņēmējdarbība kļūst par veidu, kā sieviete sevi realizē un piepilda. Reizēm tas ir hobijs, kas ir pāraudzis uzņēmējdarbībā, citiem vārdiem sakot *patīkamais apvienojumā ar lietderīgo*. Šajā grupā visbiežāk ietilpa sievietes, kurām jau ir ilgstoša uzņēmējdarbības pieredze. Uzņēmējdarbība šajā gadījumā ir kaut kas, ko sieviete pirmkārt dara priekš sevis, veids kā radoši izpausties un realizēt savas idejas, tā ir sievietes pašapliecināšanās, vajadzību izpaušme, interese. Sievietes arvien vairāk sevi apzinās ne tikai caur mātes un sievas lomu, bet kā patstāvīgas sabiedrības locekles.

“Es domāju, ka es dzīvoju un strādāju, un vadu saimniecību priekš sevis. Lai man būtu vieglāk dzīvot. Bet ne jau tikai domāt, lai bērniem būtu. Nu labi, mēs palīdzam bērniem, cik varam, bet es domāju, ka [darbojamies] priekš sevis.” (Bauska)

“Man tā ir pašapliecināšanās.” (Brocēni)

“Es daru to, kas man sirdij ir tuvs. Man patīk būt ar cilvēkiem, man patīk organizēt, man patīk organizēt pasākumus. Man patīk būt kopā. Uz to man velk.” (Brocēni)

Atbildība par plašāko kopienu un vidi

Visai raksturīgi, ka sievietes, izvēršot biznesa aktivitātes, domā ne tikai par personiskiem ieguvumiem vai ģimenes nodrošinājumu, bet ļoti bieži savas uzņēmējdarbības aktivitātes saista arī ar ieguldījumu vietējās kopienas attīstībā, teritorijas labiekārtošanā.

„Es domāju, ka tas [pirts projekts] nav vairāk priekš tūrisma, tas vairāk ir saviem iedzīvotājiem – veselības pirts un banketu zāle. Sādžā nav kur taisīt banketus, tāpat cilvēkiem ir jubilejas, kāzas un bēres. Tuvumā mums nav tādas vietas.” (Bauska)

“..kāpēc es nevaru cilvēkiem dot to, ko es pati zinu un kāpēc nepalīdzēt ar to. Kaut vai ar to pašu pasākumu organizēšanu. Es taču to visu varu dot viņiem. Tāpat arī par sakārtotu vidi, par ainavu, dizainu. Tas viss ir vajadzīgs gan cilvēka garam un dvēselei. Patīkamāk.” (Brocēni)

“Lai sakoptu vidi ap sevi. Un lai pašai prieks, bērniem prieks.” (Brocēni)

Iespēja nopelnīt

Neatkarīgi no pārējām motivācijām, viens no uzņēmējdarbības uzsākšanas motīviem lielai daļai bija iespēja nopelnīt. Jāatzīmē, ka apjautātajām sievietēm peļņas faktors bija cieši saistīts ar noteiktu vajadzību apmierināšanu. Piemēram, bērnu izglītība.

“Tēvs piespieda”

Atsevišķos gadījumos sievietes iesaistīšanās uzņēmējdarbībā var nebūt viņas pašas izvēle, bet apkārtējo cilvēku lēmums. Piemēram, kāda sieviete bez aicinājuma kļuvusi par zemnieku saimniecības īpašnieci, jo tēvs aprēķinājis, ka būs izdevīgi saņemt jauno zemnieku subsīdijas.

6.4. Īpašumtiesības

Tomēr ne visas sievietes, kas iesaistījušās uzņēmējdarbībā, kļūst par uzņēmumu īpašniecēm. Nereti uzņēmums tiek noformēts uz vīra vārdu. Pagaidām īpašumtiesību jautājumam, iespējams, netiek pievērsta īpaša uzmanība, tomēr tas atspoguļo gan dzimumlomu attiecības un statusu sabiedrībā, gan saistīts ar praktiskām rīcībām uzņēmuma vadībā.

Īpašumtiesības cieši saistītas ar uzņēmuma autorību – vai uzņēmums ir sievietes individuāls vai kolektīvs (visbiežāk ģimenes) ideja un lēmums. Sievietēm, īstenojot pašām savu personīgu biznesa ieceri un uzsākot patstāvīgu un neatkarīgu biznesu, ir visai loģiski, ka viņas arī reģistrējas kā īpašnieces. Neviennozīmīgāks īpašumtiesību risinājums ir situācijās, kad

veidojas ģimenes uzņēmums vai uzņēmējdarbībā iesaistās vairāki ģimenes locekļi. Šādi gadījumi ir biežāk izplatīti lauksaimniecībā, dibinot zemnieku saimniecības, kuros būtiska visu ģimenes locekļu iesaistīšanās. Kā vairākkārtīgi uzsvēra sievietes uzņēmējas, viņas nemaz nevarētu izveidot biznesu, ja būtu darbojušās vienas. Iespējams, ka tā ir viena no lauku uzņēmējdarbības specifiskām, proti, lai izdzīvotu ir nepieciešama abu laulāto iesaistīšanās. Kā bieži izteicās sievietes, ir zināmi vīriešu darbi, ko sieviete laukos nespēj veikt. Ja nebūtu vīra, tad būtu jāpieņem algots strādnieks.

Kā norāda kāda diskusijas dalībniece par tradīcijām īpašumtiesību vēsturē, biežāk par īpašniekiem tomēr kļūstot vīrieši: *“Pārsvārā visi papīri ir vīriem. Sievietēm īpašumi ir reti uz kuras vārda. Tā ir vienkārši iesākts.”* (Bauska) Savukārt cits jautājums raisās par to, kādēļ gadījumos, kad vīrs un sieva uzņēmumā darbojas vienlīdz aktīvi, tomēr uzņēmums ir reģistrēts uz vīra vārda. Zināmā mērā tas norāda uz patriarhālo vērtību un tradīciju pastāvēšanu.

“Nav saimniecība uz mana vārda. Tā ir iegājies, ka es tur visu kārtoju un braucu, un daru un parakstu. Bet vai man arī to vajag - es neesmu tā domājusi, vienkārši tas ir kopīgs ... Jā viss ganāmpulks, zeme, viss ir uz vīra vārda. Es jau dažreiz smejos, ka esmu tikai strādnieks. Un pat tā neesmu - neesmu oficiāli pieņemta darbā. Un sociālo nodokli maksājam tikai vīram, jo abiem nomaksāt ir diezgan sarežģīti.”(Dace)

Šādos “kopuzņēmuma” gadījumos, kad sievietes tomēr kļuvušas par uzņēmuma/saimniecības īpašniecēm, bijuši dažādi iemesli:

- mantojums

“Es laikam tagad izcelšos, jo zemnieku saimniecība ir uz mana vārda. Bet tas tā aizgāja diezgan dabiski, jo tas ir manu vecāku īpašums – zeme bija īpašumā. Tēvs man vairāk uzticējās nekā vīram – lai nu tas tā dzimtā arī paliek. Un pēc tam vīrs arī – ai, nu ko es ar tiem papīriem, ej tu kārto. Tad nu tā arī sanāca, ka viss ir uz mana vārda un viņam nav gandrīz nekā.” (Bauska)

- iniciatīvas izrādīšana un aktīvāka loma birokrātisko procedūru un dokumentācijas kārtošanā

“Es biju tā, kas gāja kārtot dokumentus, un līdz ar to tika arī manā īpašumā.” (Bauska)

- dažkārt izglītība bijis izšķiroša loma.

“Izglītība to noteica.. Un viss tā arī aizgāja. Un arī idejas nāca no manis” (Brocēni)

- citi ar uzņēmējdarbību netieši saistīti faktori.

“Mans vīrs nav pilsonis. Un tā sanāca, ka viss formējās uz mani.” (Brocēni)

Situācijās, kad izveidots kopējs uzņēmums, īpašumtiesību nošķiršana pēc laika, lai uzsāktu jaunu biznesu, ir birokrātiski sarežģīta un dārga. *“Lai pārkārtotu uz pusēm vai vismaz mazlietiņ atsevišķi [no vīra biznesa] – sākumā ir vajadzīgi šausmīgi līdzekļi, papīri un nauda. Tīrie līdzekļi. It kā viss ir – zeme ir, īpašums ir, bet tai tīrai naudiņai, lai uzsāktu. Tur jau nav 50 vai 100 latī. Tie ir tūkstoši.”* (Bauska)

Kā atzīst pētījuma dalībnieces, nereti saimniecību veidošanas pirmsākumos īpašumtiesību jautājumam nav pievērsta īpaša vērība, un tas nav bijis diskusiju objekts. *“Tas tā organiski notika.”* (Brocēni) *“Viņam vienkārši pienācās tur mantojums, un tā arī palika. Tajā brīdī es pat īsti par to [īpašumtiesībām] nedomāju. Bet reizumis ir tā, ka vairāk gribētos. Tehnika, viss pieder viņam.”* (Straupe) Tomēr dažkārt tas izraisa pārdomas. *“Manā mājā ir tā, ka parasti visu kārtoju es – braucu es, grāmatvedību kārtoju es, nodokļus maksāju es. Kādreiz es saku – tavējais, brauc un dari. Viņš pat īsti nezina. Bet kādreiz tas arī drusciņ kož, ka tas nav tavs īpašums. Bet tā ir iegājies, un tā tas droši vien arī ies.”* (Straupe)

Tādējādi neretas ir situācijas, kad vīri ir formālie īpašnieki, bet sievietes ir patiesās saimniecību vadītājas. Vīriem biežāk bija ārpus mājas nodarbošanās, kamēr sievietes nodarbojas mājāsaimniecībā un zemnieku saimniecībās. *“Vīri grib tikai būt īpašnieki, bet redziet, ir sens, labs teiciens – vīrs ir ģimenes galva, sieva – kakls. Tad labāk es esmu pārvaldniece, tas kakls, kas to galvu pagroza. Viņam ir algots darbs, un tas ir ārkārtīgi smagi apvienot algotu darbu ar zemniecību. Vienmēr sievietei, tai pārvaldniecei ir tas smagākais darbs.”* (Bauska) Tādējādi īpaši zemnieku saimniecībās sievietes pilda daudzfunkcionālu lomu.

No diskusijas Brocēnos: *“Vai jūs esat īpašnieces?”* “[Smej]: Grāmatveži, vadītāji un padotie, apkopējas, direktores...”

Sievietēm bija dažādi viedokļi par to, vai īpašumtiesības ietekmē biznesa vadību un sievietes atbildību un iesaistīšanos. Liela daļa no aptaujātajām sievietēm uzņēmējam, kuras darbojas kopā ar vīru, jautājumu par to, kurš ir uzņēmuma īpašnieks uzskata par mazsvarīgu. Formālajām īpašumtiesībām neesot īpašas lomas saimniecību vadībā un lēmumu pieņemšanā ikdienā. Tā domāja gan tās, kuras oficiāli ir, gan tās kuras nav uzņēmuma īpašnieces.

“Domāju, ka tam, ka es esmu īpašniece nav nozīmes. Es esmu vairāk kā izkārtne un lai parakstītu papīrus. Jo man patreiz ir mazais un vīrs visu dara.” (Daina)

Zemnieces Bauskā norādīja, ka: “[Lēmumi saimniecībā] pārsvarā tiek pieņemti kopā. Kopā izdomāti lēmumi. Tas arī faktiski ir jādara kopā.” (Bauska)

Neraugoties uz abpusēju ieguldījumu ģimenes saimniecībā, atsevišķos gadījumos priekšrocības bauda tikai tās īpašnieks, lai arī tikai formālais. Tas varbūt prestiža un atzinības jautājums: “Man ir ģenerālpilnvaras, ka es varu darīt visu, bet viss tas gods ir vīram. Jo tā ir viņa īpašumā ..” (Straupe). Dažkārt par labu īpašniekam tiek izlemti jautājumi, kas tiešākā veidā ietekmē indivīda labklājību. Piemēram, liela nodokļu sloga apstākļos visai izplatīta prakse ir dažādos veidos izvairīties no nodokļu maksāšanas. Tādēļ kādā saimniecībā izlemts nodokļus maksāt tikai vīram īpašniekam, kas viņam nodrošina arī sociālās garantijas.

6.5. Uzņēmējdarbības svarīgi aspekti

Pētījumā tika noskaidroti vairāki sieviešu uzņēmējdarbības veiksmīgas attīstības priekšnosacījumi.

Uzņēmējas sociāli psiholoģiskais tips

Kā vairākkārt atzīmēja diskusiju dalībnieces, ne visi ir piemēroti un spēj kļūt uzņēmēji. Viņu uzņēmējdarbības pieredzes stāsti liecina par īpašām rakstura iezīmēm, kas būtiskas, lai spētu darboties biznesā. Sava biznesa uzsākšana ir pietiekoši sarežģīta, laikietilpīga un riskanta, kam būtiska zināma psiholoģiska sagatavotība. Diskusiju dalībnieces vairākkārt norādīja uz tādām īpašībām kā uzņēmība, drosme, neatlaidība, gribasspēks, pašpalāvēība, spītība u.tml.

“..tagad es zinu, cik tas viss ir grūti. Un cik daudz ir jābūt tam iekšējam spītam, pārliecībai, ticībai un ik pa laikam ir jātiek laukā no tā grāvja, kas tevi velk iekšā, kad tu redzi – tu strādā, strādā, ieliec enerģiju, brīvo laiku, ko tu varētu veltīt ģimenei, bērniem, vīram vai kādam citam, sabiedrībai, piemēram, tas it kā kaut kur pazūd.” (Bauska)

Drosme nepieciešama ne tikai, lai uzsāktu ko jaunu un nezināmu, bet lai pārvarētu iespējamo sociālo ignoranci un pastāvētu par sevi gadījumā, ja pārējā sabiedrības daļa ir kritiska vai noraidoša pret sievietes uzsāktajām aktivitātēm.

“Es varu piekrist tam, ka tradīcijas ir spēcīgas, ka vispirms vērtē dzimumu un pēc tam paskatās, ko tu proti. Vajadzīga ir milzīga pašapziņa, lai izietu tam cauri, un ticība sev. Ja tu sev ļoti tici, tad viss kārtībā, tad tu aiziesi, nerēķinoties ar sabiedrības viedokli. Bet lielākā daļa vienkārši nav spējīga izturēt šo sabiedrības spiedienu. Vairumā gadījumu.” (Straupe)

Liela daļa sieviešu izcēlās ar radošu pieeju, jaunu risinājumu un iespēju meklējumiem. Jau tika minēts, ka daudzās saimniecībās uzsāktas netradicionālas lauksaimniecības ražošanas nozares vai papildus ekonomiskas aktivitātes. Tomēr ne vienmēr jaunā pieredze ir pozitīva un eksperimenti - veiksmīgi.

“Mēs eksperimentējam. Kārtējais mans eksperiments bija, ka es nopirku gaļas liellopus, gribēju turēt. Bet ar to, ka man vīrs gāja darbā, man nebija sataisīti ganību aploki un viss, kā vajadzēja. Man bija elektriskais gans. Un teles pārlec pāri tam elektriskam ganam un aiziet uz mežu pusi, tad uz otru. Es ar meitām dzinām atpakaļ tos lopus. Aizgājām uz vienām mājām, cilvēki brīnās – nu kā jūs viņus dabūsi atpakaļ? Viņi ir tādi mežonīgi. Viņi nav ķēdēs sienami, bet viņi aplokā staigā. ...Man ar šiem lopiem piegriezās. Kad bija jau vēls rudens vai ziema sākās, sniegs bija uzsnidzis, viss bija balts, un lopi bija balti. Un tad man tie lopi pazuda. Bija uzarts, un tā kā bija uzsnidzis sniegs vai laikam vēl nebija, bet bija ļoti bieza migla. Un tagad mēs visa ģimene – vīrs ar diviem bērniem –apbraukājām visu ar mašīnu, kur viņas parasti aizbēg. Nav, nekur nav. Un tad atgriezāmies atpakaļ pie savas kūts, un tad tā kā suņi pa pēdām – jo visur bija uzarts – pa arumiem gājām un meklējām. Bija aizklīdušas jau līdz Lielupei. Es smējos – tūlīt viņas būtu forsējušas Lielupi un būtu jau otrā pusē. Tā man piegriezās, un ar to eksperimenti beidzās.” (Bauska)

Sociāli demogrāfiskie raksturojumi

Bez personiskām raksturīpašībām iezīmējās arī sociāli demogrāfiski sieviešu uzņēmēju raksturojumi. Diskusiju dalībnieču pieredze liecina arī par izglītības nozīmi savas uzņēmējdarbības uzsākšanā. Viņām bija pietiekošs izglītības līmenis un zināšanu bāze, uz kā pamata veidot biznesu. Liela daļa sieviešu biznesa aktivitātes izvēršusās ar savu specialitāti saistītā jomā vai atradušas tām pielietojumu arī citā nozarē. Kopumā viņas bija zinātkāras un atvērtas jaunām zināšanām.

Tāpat diskusiju dalībnieces lielākoties bija sociāli aktīvas sabiedrības locekles. Daudzas no viņām iesaistījušās sieviešu organizācijās (rajona un pagastu sieviešu klubīni, lietišķo sieviešu apvienības), kam ir nozīmīga loma sieviešu aktivitāšu, tostarp uzņēmējdarbībā, veicināšanā. (Skatīt sadaļu Sieviešu organizāciju loma) Bez sieviešu organizācijām diskusiju dalībnieces līdzdarbojās un ieņēma vadošus amatus dažādās ražotāju un citās apvienībās – kazaudzētāju apvienība, rapša audzētāju apvienība, bioloģiskās lauksaimniecības organizācijas, lauku tūrisma organizācija “Lauku ceļotājs” u.c. Vairākas diskusiju dalībnieces aktīvi iesaistījušās vietējā līmeņa politikas dzīvē – kandidējušas vai ir vietējo pašvaldību deputātes.

Visās diskusijās izvērtās tēmas, kas tieši nav saistītas ar sieviešu uzņēmējdarbību, bet kas norāda uz sieviešu sociālo atbildību: sabiedrības veselības aprūpe, smagie sociāli ekonomiskie apstākļi laukos kopumā, lauku teritoriju depopulācija, izglītības kvalitāte, kultūra u.c.

Ģimenes atbalsts

Svarīgs sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu un arī uzņēmējdarbību ietekmējošs faktors ir atbalsts ģimenē, pirmkārt jau no vīra/partnera puses. Lai arī uz sarunām aicinātās sievietes piederēja sociāli un ekonomiski aktīvo un uzņēmīgo sieviešu daļai, nereti viņas paliek vīra aizēnā.

„tagad iznāk tā – vīru uz pirmo [zemnieku saimniecību] pagrūdu, bet šito [pirti] tagad gribu pati. Iznāk, ka vīram it kā vieglāk ar zemnieku saimniecību. Vīrs pa priekšu aizgāja, tagad no aizmugure es.” (Bauska)

Vīri nereti tika raksturoti kā sociāli mazaktīvāki. *“Un tā kā mums vīri... Viņiem vairāk patīk mājās sēdēt un varbūt strādāt un darīt. Viņiem nepatīk iziet.”* (Bauska)

Ģimenes un partnerattiecību nozīme sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanā atklājas arī vairākos praktiskos veidos. Pirmkārt, liela daļa respondentu ir ienācējas no pilsētām. Visbiežāk dzīves vietas maiņa ir saistīta ar apprecēšanos, kad sieviete aiziet dzīvot uz vīra dzīves vietu, vai arī abi, gan sieva, gan vīrs, veido savu patstāvīgu dzīves vietu. Tipiski, ka vairums respondentu savu uzņēmējdarbību ir uzsākušas pēc apprecēšanās un dzīves vietas maiņas. Viens no skaidrojumiem varētu būt, ka dzīves vietas maiņa dod sava veida skatu no malas, ļauj ieraudzīt jaunas iespējas un pieprasa sevi apliecināt jaunajā dzīves vietā.

Otrkārt, lai uzsāktu uzņēmējdarbību ir nepieciešami finansu resursi. Ļoti bieži tieši iespēja iegūt finansu resursus ir viens no faktoriem, kas dod reālu iespēju uzsākt uzņēmējdarbību. Visbiežāk šo finansu resursu ieguve ir saistīta ar ģimenes locekļu rīcībā esošā nekustamā īpašuma pārdošanu, vai arī ar vecāku sniegto finansiālo atbalstu.

“Vienkārši man mamma nomira un bija tā liekā nauda. Un, ja nebūtu tai brīdī, es pat nezinu. Varbūt, ka es arī visu mestu.” (Eva)

Treškārt, lielai daļai respondentu pirms savas uzņēmējdarbības uzsākšanas ir jau apgūta pieredze līdzdarbojoties vīra biznesā. Tie ir gadījumi, kad vīrs jau ir izveidojis un darbojas savā uzņēmumā, sieva tajā iesaistās un ar laiku nodibina pati savu uzņēmumu. Šajos gadījumos visbiežāk sieva un vīrs kļūst par partneriem ne tikai privātajā dzīvē, bet arī biznesā. *“Mēs ar vīru visu kopā darām. Ja strādātu atsevišķi, tad tādus rezultātus nevarētu panākt.”* (Māra)

Starta kapitāls (pašu un banku aizdevums)

Kā viens no biežāk minētajiem apstākļiem, kas kavējis uzņēmējdarbības uzsākšanu un attīstību, bija ierobežoti finansu līdzekļi. Pašām sievietēm bieži trūkst līdzekļu, pirmkārt, jau lai uzsāktu uzņēmējdarbību, gan arī lai ieguldītu tās attīstībā vai pat to uzturētu. *“Fabrika jauna, bet mūsdienu ES standartiem neatbilst. Nepieciešamas jaunas iekārtas, bet tas prasa lielu naudu.”* (Daugavpils)

Viens no iespējamiem risinājumiem ir kredīti bankās, ko vairākums no diskusiju dalībniecēm arī izmantojušas. Tomēr sievietes norādīja, ka nereti kredīti ir nepieejami nepieciešamās ķīlas vai augsto procentu dēļ. Vienlaikus zināma piesardzība vai pamatoti vai nepamatoti aizspriedumi pret kredītu ņemšanu ir no pašu uzņēmēju puses. *“Nu necels, teiksim, parastu māju. Varētu gulbūvīti – bet cik tas atkal izmaksās un kur to naudiņu pagrābt?. Un vai tu dabūsi uzreiz atpakaļ, lai kredītus varētu samaksāt? Varbūt kredītu dabūsi. Uztaisīsi projektu un viss. Procenti un kredīta atmaksa un viss. Vienkārši drusciņ ir bail.”* (Bauska)

Pēdējos gados Latvijā ir izvērsusies krājaizdevu sabiedrību darbība, kas dalībniekiem piedāvā nelielas naudas summas dažādu mērķu īstenošanai. Šāda krājaizdevu sabiedrība darbojas arī Bauskas rajonā, kuras dibinātāja un vadītāja ir viena no Bauskas diskusijā dalībniecēm. *“Es viņu nodibināju un tagad viss notiek. Dodam un aizdodam naudiņu. .. visam kam. Pamatā mums tagad ir mazie kredīti. Un nolikums paredz – 25% no pamatkapitāla mēs varam aizdot, tas ir, 780 latus. Tas ir maksimums. Un noguldījumus pieņemam uz 8% nevis kā bankā 5 vai 6.”* (Bauska)

Tāpat Bauskā kā pozitīvs finansu instruments sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanai tika minēts arī sieviešu mikrokredītu projekts, ko īsteno lauku sieviešu organizācija.

Pašvaldību atbalsts

Uzņēmējas norādīja, ka svarīgi, lai uzņēmējdarbību atbalstītu arī vietējo pašvaldību līmenī. Ne vienmēr tai ir jābūt finansiālam atbalstam. Liela loma ir attieksmei no pašvaldību pārstāvju puses pret jaunām iniciatīvām vispār. Diskusijās tika minēti gan veiksmīgi sadarbības piemēri, kā arī situācijas, kad pašvaldības nav īpaši atbalstošas. *“Nu pašvaldība ir nabadzīga, bet tāpat tagad bukletu izlaida, internetā ielika. Man pašai nemaz nav tāds internets mājā, bet viņi ielika, nemaz neprasot, vai tu gribi vai ne. Ielika bukletā, atbrauca sabildēja sētu, sataisīja bukletu. Cik var tik viņi palīdz.”* (Brocēni)

Sieviešu uzņēmēju stāstos izskanēja ļoti dažādas pieredzes sadarbībā ar pašvaldību. Nosacīti var izdalīt trīs veidu pašvaldības:

- 1) pašvaldības, kas atbalsta savus uzņēmējus
- 2) pašvaldības, kas traucē attīstīties uzņēmējdarbībai
- 3) neitrālas pašvaldības jeb “pašvaldība, kas neliekas ne zinīs: ne traucē, ne palīdz”.

Pašvaldības, kas atbalsta savus uzņēmējus.

Kaut arī kopumā respondenti uzskatīja, ka pašvaldībai ir minimāla iespējas ietekmēt viņu uzņēmējdarbību, tomēr atsevišķos gadījumos pašvaldības pretimnākšana un ieinteresētība tika pozitīvi novērtēta.

Respondentu stāstos atklājās vairāki veidi kā pašvaldība var palīdzēt saviem uzņēmējiem.

Pirmkārt, pašvaldība var nākt pretī dažādu dokumentu un atļauju kārtošanā.

“Pašvaldība, manuprāt, ir ļoti pretimnākoša, šī vietējā... sprunguļus mums nav likuši... bija arī tāds kuriozs. Mēs bijām ... plānojuši atklāt to kempingu šogad. ... mums bija pēdējais termiņš. Pie tā mēs centāmies pieturēties. ...jutām, ka celtnieki ir ievilkušies bišķiņ garumā, un, ka mēs to oficiālo pieņemšanas-nodošanas aktu un to nodošanu ekspluatācijā, kas ir pašvaldības komisijas, ka mēs līdz 1.maijam nu nekādīgi nevaram. Bet ielūgumi jau ir uztaisīti un visi jau ir izsūtīti.... būvfirma mums pateica, ko mēs vispār iedomājamies, - taisīt atklāšanu pirms nodošanas. Tad vīrs sadusmojās un tad burtiski 5 dienu laikā mēs nodevām kempingu ekspluatācijā. Tas, protams, ir pašvaldības atbalsts. Viņi noorganizēja tās komisijas 30.aprīlī. Un visu apskatīja un visiem viss patika, un viss bija kārtībā. Tad mēs 1.maijā varējām tiešām visu likumīgi. Tas bija tāds moments, ka nu neviens neticēja, ka mēs 5 dienu laikā varam to visu izdarīt. Bet to mēs izdarījām.” (Lita)

Otrkārt, pašvaldība var izrādīt uzmanību uzņēmējiem, dažādos veidos izsakot atzinību vai pateicību.

“Esmu priecīga, ka pagastam ir kur atvest savus ciemiņus. Vēl es saņēmu goda rakstu. Pirmo gadu tikai biju nostrādājusi un man tas bija liela gandarījums.” (Elga)

Kādā pilsētā pašvaldība apmaksā telpas mazo un vidējo uzņēmēju apvienības darbam.

Viens no faktoriem, kas ietekmē pašvaldības pozitīvu attieksmi pret uzņēmējiem, ir pašvaldības vadītāja iepriekšējā pieredze darbojoties uzņēmējdarbībā.

Pašvaldības, kas traucē attīstīties uzņēmējdarbībai.

Kā viens no skaidrojumiem, kādēļ daudzas pašvaldības nav orientētas uz attīstību tika minēts fakts, ka pašvaldībās nav jaunu cilvēku, ko ievēlēt, tāpēc gadu no gada pašvaldību vēlēšanās kandidē un tiek ievēlēti vieni un tie paši cilvēki. Līdz ar to tiek kavētas izmaiņas.

Neitrālās pašvaldības.

Visbiežāk respondentes minēja, ka pašvaldība neietekmē viņu uzņēmējdarbību. Pašvaldības neitralitāte tika pat novērtēta pozitīvi.

“Pašvaldība mums netraucē nekur, pilnīgi nekādā veidā. Viņa netraucē, bet arī nepalīdz. Viss, ko mēs esam izdarījušas, ir tikai pašu spēkiem izdarīts. Neviens neko nav iedevis.”
(Dace)

“Praktiski pašvaldība nav ne šķērslis, ne atbalsts. Praktiski viņa mani pilnīgi neietekmē, tik cik nomaksāt zemes nodokli.” (Vita)

Diskusijās izskanēja viedokļi, ka pašvaldības varētu vairāk aizstāvēt uzņēmēju un lauksaimnieku intereses, izmantojot savas varas pozīcijas. *“Te es gribētu teikt par nodokļiem, ka ļoti slikti strādā mūsu vietējās pašvaldības. Viņas vislabāk redz, cik aplamas šīs lietas ir. Un ja pašvaldības celtu galvas augšā un ietu un runātu, un pieprasītu, lai ir viens nodoklis laukos, nevis visas šitās muļķības, kas notiek.”* (Straupe)

Sadarbība laukos ar pašvaldību jo būtiskāka ir tādēļ, ka uzņēmējdarbības vide nav īpaši labvēlīga. Sievietes uzņēmējas saskaras ar ierobežota pieeju zināšanām un informācijai.

“Nav informācija pasniegta. Man teiksim ļoti daudz ar lopiem – pārtika, veterinārija. Līdz tevīm tā informācija nav nonākusi, kā tev ir jābūt. Bet, kad atnāk kontrole, tad pasaka – tev tas un tas ir jābūt. Bet ja es nezinu? A tas tev nenoņem atbildību. Saprotiet, bet informācija netiek pasniegta tā, ka viņai būtu jābūt.” (Bauska) *“Informācija šobrīd ir galvenais. Ja tu viņu nokavēsi, tu daudz ko zaudēsi. Ļoti daudz”* (Bauska) Internets, kas kļūst par dažāda veida informācijas monopolu un nereti pat nepieciešamību, lai sekmīgi iekļautos sociāli ekonomiskā apritē, daudzviet laukos joprojām ir nepieejams, tā pieslēgšanas un abonēšanas izmaksas ir salīdzinoši dārgākas kā pilsētā. Tādēļ pastāv risks, ka lauku iedzīvotāji kļūst vēl atrautāki no informācijas plūsmas. *“Viens moments ir tāds, ka ir ļoti sāpīgi, ka jaunās tehnoloģijas, kas tagad nāk iekšā, ir tā milzīgā diference starp tiem cilvēkiem, kas ir pilsētā un laukos. Kaut vai tas pats internets. Pilsētnieks var ievilkt savu internetu un arī viņu apkalpo par kādiem pāris latiem – tur var būt astoņi vai cik padsmi latiem. Bet lauciniekam, tikai tāpēc, ka viņš ir laukos, ir jāmaksā 34 plus vēl N.”* (Brocēni) Interneta trūkums ne tikai apgrūtina informācijas pieejamību, bet kļūst par šķērslī arī citu biznesa vadības operāciju veikšanai. *“Pagaidām vienkārši fiziski ir grūti. Gan naudas atdošana. Ne tā internetbanka, ne tas internets.”* (Bauska)

Tāpat pastāv grūtības specifisku zināšanu papildināšanā un apguvē.

“Man nepietiek – neraugoties uz to, ka man ir laba izglītība, man nepietiek zināšanu, mūsdienīgu zināšanu mārketingā, menedžmentā. Kad es gāju uz institūtu, gribēju iestāties psiholoģijas fakultātē. Bet kad es paskatījos programmas, ko man piedāvā, .. es teicu, ka es jau rīt varu dabūt diplomu. tur nav padziļinātu zināšanu... to, ko es gribēju iegūt, es nevarēju.” (Daugavpils)

Moderno tehnoloģiju ieviešanas problēmas saistītas ar slikto lauku infrastruktūru kopumā – ceļiem, ēkām, telekomunikāciju sistēmu.

“Pilsētnieks atbrauc uz tejienu, viņš sāk ņerkstēt, ka jāpabrauc pāri simts metri pa lauku ceļu. Ja viņam to dienu dienā vajadzētu darīt, varbūt, ka viņš neņerkstētu. Tagad mēs runājam, ka ir daudzas skaistas vietas, ka viss ir kārtībā. Bet ja tas cilvēks ir jādabū līdz tai vietai pa zemes ceļu, viņš taču nebrauks. Tad sāk runāt par ekstremāliem sporta veidiem, par velns viņu zina visu ko. Laukos ekstremālais sporta veids ir dzīvošana. Lai kādu tagad dabūtu projām uz Rīgu vai kaut vai uz Zaņu, tur ir vajadzīga zināma izdoma. Savā laikā tā pati mūsu melnā meitene no Amerikas – ko viņa skatījās un brīnījās par baltajiem Latvijas ceļiem! Viņa nesaprata, kāpēc teica – balti. Bet kad pasēdēja putekļos, tad redzēja, ko nozīmē baltie Latvijas lielceļi.” (Brocēni)

Vairākas diskusiju dalībnieces norādīja uz darbaspēka trūkumu. *“Atrast labus darbiniekus pat šajos bezdarba apstākļos ir liela problēma.”*(Daugavpils) Nereti tiek norādīts, ka trūkst tieši kvalificēti darbinieki. Taču diskusiju dalībnieces atzīmēja, ka nereti problemātiski ir atrast vienkāršus strādniekus ar pietiekoši augstu atbildības sajūtu. Diskusiju dalībnieces Daugavpilī un Straupē izteica bažas par lauku iedzīvotāju došanos darba meklējumus uz ārzemēm, kas vēl vairāk pasliktina darbaspēka pieejamību.

Lai arī sievietes uzņēmējas sniedz būtisku ieguldījumu vietējo kopienu attīstībā, labklājībā un teritorijas labiekārtošanā, nereti viņām nācās atzīt, ka viņu darbība netiek novērtēta. No citu vietējo iedzīvotāju puses vērojama piesardzīga attieksme, neticība un pat skaudība, kas arī neveido uzņēmējdarbībai draudzīgas vides veidošanos laukos. *“Sievietei vienkārši sevi ir grūtāk pierādīt. Varbūt mazliet no apkārtējas sabiedrības, kur tevi vairāk pazīst. Kā nu lauki – lauki. Vienmēr visi par tavu dzīvi zina vairāk nekā tu pats. Tā ir likumsakarība. Šitos gadus sēdēji mājās, ar bērniem ņēmies, šo to. Te pēkšņi sagrib.. Redziet, viņi uzskata, ka tas nav nopietni. Tu vari gribēt. Bet vai tu vari izdarīt? Ko nu viņa? Tā ir tāda attieksme. Un viņa joprojām vēl tāda ir. Vismaz man personīgi ir jācenšas visu laiku kaut ko pierādīt. Tu teiksim sāk to darīt, tad tev attiecīgajam, kas nu viņš būtu – biznesa partneris, sadarbības partneris –*

ir jāpierāda, ka, jā, tas aizies, jā tas būs. Bet tai pašā laikā, kad tas aizies un ir, viņš jau nepateiks – eu, bet redziet, to izdarīja.” (Bauska)

Sadarbība ar atbalsta un kontroles institūcijām

Attieksme pret valsts institūcijām drīzāk ir vērtējama kā negatīva, nevis pozitīva vai neitrāla. Ļoti reti respondenti dalījās pozitīvā sadarbības pieredzē ar valsts institūcijām. Īpaši krasa attieksme izskanēja pret Valsts ieņēmumu dienestu un Vides veselības centru. Vairākkārtīgi tika uzsvērti dažādu atskaitīšanās procedūru sarežģītība.

“Sākumā pilnīgi nekāda iejaukšanās - varēju aizbraukt uz tirgu, nopirkt Rojāli, ielikt plauktā un man nekas par to nebija. Pēc tam šausmīga kontrole līdz absurdam - nedēļā trīs kontroles, sākumā no Rīgas, pēc tam no .... Pie tam ļoti agresīvas. Gāja aiz letes, visu noliktavu izgāja no vienas puses līdz otrai, ļoti nelaiņi. Tagad atkal viss paliek ļoti cilvēciski. Pārbaudītāji ir saprotoši. Nav tā, ka kādreiz bija, kad atnāk pārtikas veterinārais dienests un man gandrīz veikals jāslēdz ciet. Un bija jāstrādā tikai ar viņiem.” (Daina)

Uzņēmējas minēja neskaitāmus piemērus, kad dažādu iestāžu darbinieku neieinteresētības, neprofesionalitātes un neētiskas darbības dēļ sarežģījusies vai pat bijusi apdraudēta viņu uzņēmējdarbība.

Visās četrās diskusijās sarunu dalībnieces pauda neapmierinātību par birokrātiskajām procedūrām, valsts iestāžu darbību, ierēdņu profesionālo kapacitāti un kompetenci.

“Sadarbība ar institūcijām – tā ir pirmā joma, kas ir ļoti... Man ir psihologa maģistra grāds un pieredze un zināšanas, kā ir jāiet uz institūcijām, bet kur es dabūju pa degunu – tas ir uzņēmumu reģistrā, VID, nerunājot par kaut kādu namsaimniecību, ūdenssaimniecību vai kaut ko tamlīdzīgu..” (Bauska)

“Manuprāt, valsts struktūru darbinieki nemācās darbu ar klientiem. Ja uzņēmumu reģistra darbinieks var otra klienta klātbūtnē noriet iepriekšējo klientu, tad tas nav ētiski.” (Bauska)

“Iznāk tā – ierēdnis perfekti izprot to jautājumu un viņš nepieļauj, ka tu vari kaut ko nesaprast.” (Bauska)

Lai nokārtotu nepieciešamās lietas, nereti nepieciešama pazemošanās stratēģija. *“Tad es esmu sapratusi un iemācījusies to, ka, piemēram – man tāpat ne finanses, ne grāmatvedība, tā nav mana sirdslieta, un es nemaz negribu tajā iedziļināties un savu galvu ar to piebāzt. Kad jau es eju pie tā cilvēka kārtot, ka man vajadzēs, es saku –atvainojiet, tā nav mana stiprā puse, jūs noteikti saprotiet un esat gudrāks. Tad liekas – jā, kaut kur kaut kas atverās, ka es esmu pateikusi, uzslavējusi, ka viņš ir gudrāks par mani. tad, kad es saku, ka es esmu dumjš... jā,*

tieši tā. varbūt tajā momentā tev ir jāpazemojas. Nu neteiksim jāpazemo, bet jāatzīst, ka tu to nezini.” (Brocēni)

Tika norādīts arī uz statistisko atskaišu iesniegšanas problēmām.

“ Nu, pieņemsim, kad ir normālās atskaites, nu pie tām es esmu pieradusi, nu tās, kas ir Ieņēmumu dienestā. ... Bet tās statistikas atskaites. ... dažreiz tie jautājumi ir tā noformulēti, ka tu neko nesaproti. Ka tas ir domāts, cik daudz. Tur, protams, pie katra tā jautājuma ir telefons, lai varētu piezvanīt un konsultēties. Bet cik tad man maksās tā atskaite, lai es varu piezvanīt un konsultēties?

Vēl, man liekas ... ļoti forši, ka es te, mežā sēžot, varu datorā izdarīt pilnīgi visu, ko man vajag. Es tagad varu nosūtīt visas statistikas atskaites pa e-pastu. .... man bija liels pārsteigums, kad pusgadu sūtot viņiem elektroniski, viņi atsūta arī tādu paziņojumu, ka ir saņēmuši. Es mierīgi sēžu, domājot, ka viss ir OK. Es esmu nodeklarējusi un nodevusi, man nekur nav jāskrien ar tām atskaitēm. Pēc pusgada man piezvana, ka viņiem nav nevienas manas atskaites. Es saku, bet kā, jūs taču man atsūtījāt paziņojumu, ka esat saņēmuši. Par cik nedarbojas vēl elektroniskais paraksts, nav vēl tāda likuma, tad man ir vienalga jābrauc un jānodod. Tad priekš kam tad elektroniski jādeklarē, ja man vēl ir jābrauc. Un tad vēl tik jocīgi tas, ka statistiskās informācijas savākšanas birojs ir Valmierā, nevis Ogrē. Tad man jāsūta uz Valmieru, kas man liekas tā dīvaini. Kāpēc ne uz Rīgu, Rīga taču ir tuvāk kā Valmiera?” (Lita)

Tomēr neraugoties uz vispārējām negatīvām atsauksmēm par sadarbību ar valsts iestāžu ierēdņiem, bija arī atsevišķas pozitīvas atsauksmes. *“Ar tām visām iestādēm. Tur ir tāpat kā visur mūsu sabiedrībā – kāds cilvēks sēž pretī. Ja viņš ir saprotošs un normāls – tajā pašā nodokļu inspekcijā man, piemēram, ir prieks aiziet pie konsultantes L*****. Tiešām ir prieks iet pie viņas, viņa pateiks visu kaut ko, kur izlīst, tā vai šitā. Un ir tai pašā laikā arī tādi cilvēki, ka labāk ar līkumu, labāk viņu vispār neredzēt un nesatikt.” (Bauska)* Pozitīvāku attieksmi pret valsts institūcijām vairāk pauda sievietes, kuras uzņēmējdarbību uzsākušas nesen. Sievietes ar ilgstošu pieredzi uzņēmējdarbībā bija noskaņotas negatīvāk un kareivīgāk. Tāpat atšķīrās vērtējumi dažādos reģionos, kas norāda uz atšķirībām reģionālo iestāžu darbībā. *“Es nezinu kā pārējie rajoni, bet mūsu rajons ir izcils ar pārtikas veterināro dienestu, kas bija ļoti, ļoti agresīvs un arī ar Ieņēmumu dienestu. Man draugi ir Cēsu rajonā, viņi par mums smejas, viņi neko tādu nav dzirdējuši.” (Daina)*

Bez administratīvo un kontroles iestāžu darbību, uzņēmējas norādīja uz problēmām likumdošanā - proti, biežās maiņas likumdošanā apgrūtina viņu darbību: *“mainās jau bieži tie likumi. Lēmumiem visādi labojumi nāk, un jāseko tam šausmīgi līdzī.”* (Bauska) Taču pat cilvēkiem ar iemaņām un zināšanām ir sarežģīti izsekot līdzī pastāvīgajām pārmaiņām. *“es esmu strādājusi arī par grāmatvedi, bet tomēr mēs nevaram tikt līdzī visām prasībām, kas katru dienu mainās. Tikai tādēļ vien es arī nesu visus savus grāmatvedības dokumentus uz konsultāciju biroju, ka es nespēju... Ir jau, Ieņēmumu dienestā ir visu laiku kaut kādas mācības. Bet lai tam izsekotu līdzī un vienmēr aizbrauktu un vai tu arī visu to sapratīsi, vai tu spēsi tikt tam visam līdzī, saprast.”* (Bauska) Lauksaimniecībā specifiski, ka valsts atbalsta pasākumi mainās no gada uz gadu, un traucē zemniekiem izstrādāt ilgtspējīgas saimniecības stratēģijas. Kā novērtē kāda diskusijas dalībniece, *“Lauksaimniecība ir ļoti riskanta – vienu gadu ir tas, otru tas. Šogad bija ļoti liels mitrums gaudiem un rapsim, un pārstrādes uzņēmumi taisīja uz mums zemniekiem lielo biznesu, ļoti lielus procentus rakstīja..”* (Bauska)

Sieviešu vidū bija dažādi viedokļi par viņu pašu iespējām ietekmēt lēmumpieņemšanu un valsts politiku. Diezgan bieži viņas vērtēja, ka nespēj būtiski ietekmēt politikas veidošanu. *“Bet vai viņus tur uzklausa? Tas jau viss ir pupelis? Vai tur kaut kas aiziet līdzī tiem deputātiem? Viņiem jau nav laika uzklaustī mūsu problēmas. Viņiem jācīnās par savu vietu, tagad jāgāj valdība, lai atkal tiktu. Vai viņiem vispār kaut kas rūp ārpusē? Taču nē. Kāda tur jēga mocīt...”* (Brocēni) Tomēr tika minēti vairāki piemēri, kā sievietes veiksmīgi iesaistījušās politikas veidošanā – gan vietējā līmenī, arī rajona un nacionālā. Lielākoties tas īstenojas kā platformu izmantojot dažādas organizācijas – ražotāju apvienības, sieviešu organizācijas, arī iesaistoties politiskās apvienībās.

Sadarbība ar finansu institūcijām

Ļoti svarīgs uzņēmējdarbības uzsākšanas un attīstības priekšnosacījums ir pieeja finansu resursiem. Kaut arī lielākā daļa apjautāto sieviešu savu uzņēmējdarbību uzsāka pateicoties personīgajiem līdzekļiem vai kombinējot personīgos līdzekļus ar kredītu, arvien nozīmīgāku vietu ieņem bankas un dažādas lauku uzņēmējdarbības atbalsta programmas. Sadarbība ar bankām un kredīti ir kļuvuši par lielākās daļas lauku uzņēmēju ikdienu. Ļoti aktuāls ir jautājums par dažādu Eiropas grantu programmu iepilūšanu.

Attiecībā uz sadarbību ar bankām izskanēja viedoklis, ka bankas veiksmīgi sadarbojas tikai ar tiem uzņēmējiem, kuri jau ir *pārbaudīti*. Tā kā bankas galvenokārt ir orientētas uz sadarbību ar pastāvīgiem klientiem, jaunai uzņēmējai saņemt kredītu bez nodrošinājuma ir sarežģīti.

“Es daudz ko varētu, bet tās naudas nav. Un vēl jau ir tā, ka tad, ja tu tai biznesā ieej, bez naudas neko nevar. Ja nav ... neviena banka arī ar tevi nerēķinās. Nav kā reklāmās. Vai, jums dos kredītu, bezprocentu. Tas ir smieklīgi. Neviena tev neko nedos.” (Elga)

Kā, apraksta pētījuma dalībniece, bankas uzstāda savus pārbaudes termiņus un noteikumus, kas var būt nežēlīgi.

Vērtējot banku darbību, tiek minētas arī pozitīvas tendences, proti, bankas kļūst arvien elastīgākas, arvien vairāk izprot un nāk pretī klientiem.

“tagad tās bankas arī ir tuvāk tām problēmām pienākušas, cenšas vairāk saprast to saimniekošanas specifiku? Ka ir tie neražas gadi un klimatiskie apstākļi.” (Dora)

Eiropas nauda.

Respondentes pauda ļoti dažādu attieksmi pret Eiropas finansiālo atbalstu. Taču viennozīmīgi var secināt, ka aptaujātās uzņēmējas atzīst, ka procedūras, lai saņemtu Eiropas finansu grantus - vai tas ir SAPARD, vai kādi citi, nav bijis viegli. Šiem finansu grantiem ir īpaši sarežģītas procedūras, it īpaši atskaitīšanās kārtība. Arī nosacījumi uz kādiem varēja saņemt SAPARD tika novērtēti kā pārāk stingri un grūti izpildāmi. Divas no uzņēmējām aprakstīja gadījumu, kad viņas bija uzsākušas celtniecību (viesu māja, kempings) par saviem līdzekļiem un beigu posmā, pietrūkstot līdzekļiem lūgušas nelielu atbalstu no SAPARD, viņām atteikts pamatojoties uz to, ka viņas jau ir ieguldījušas savus līdzekļus.

“Un rezultātā puse jau bija realizēta un mēs sapratām, ka mums nepietiks to līdzekļu. Mums vienkārši nauda ir tik, cik viņa ir, tā ļoti ātri izkusa. Tad mēs mēģinājām iet uz to SAPARD. Tur mums skaidri un gaiši pateica, ja mēs esam ielikuši kaut vienu akmeni, tad mums vairs vispār nekas nespīd. Tad man likās tāda dīvdomība - ja es esmu tik daudz izdarījusi ar saviem līdzekļiem un man trūkst tikai čutj, čutj, lai viņu pabeigtu, ja. Tad kāda jēga no tā SAPARD? Kāpēc es nevaru pretendēt uz kādu nelielu daļu? Es neprasu pusi, es prasu pusi no paša mazumiņa. Man pietrūkst drusciņa un es to nevaru dabūt.” (Lita)

Kāda cita sieviete uzņēmēja uzsvēra SAPARD uzstādīto procedūru un noteikumu sarežģītību, ko ne visi spēj izpildīt.

“Šo ēku es gāju uz SAPARD, bet vēl neesmu dabūjusi atpakaļ. Tie noteikumi ir drakoniski. Vēl neesmu atpakaļ dabūjusi, bet es ceru, ka dabūšu. ... Ar to SAPARD jau arī ir tā. Tur ir tādi noteikumi. Un to pacelt jau arī ļoti grūti. Mēs neesam pieraduši. Tur jābūt pedantiskai kārtībai un lielai pacietībai. Punkts punktā jābūt. Nekas nevar trūkt, ne garumzīmes. Visam jābūt perfekti. ... Es esmu ļoti daudz enerģijas ielikusī tam SAPARDam. Godīgi sakot, tev ir

sasietas rokas. Ir jāizvēlas lētākā firma, bet es negribu to lētāko. Ne jau vienmēr tas lētākais ir labākais.”

(Elga)

Iespējams, ka daudzi uzņēmēji Latvijā nebija gatavi izpildīt visus noteikumus un procedūras, kas bija/ir nepieciešami, lai saņemtu Eiropas naudu. Viedokli par Eiropas finanšu līdzekļu atbalstu uzņēmējdarbības attīstībai laukos, precīzi savā stāstījumā formulē viena no uzņēmējām, kura saka, ka “Eiropas nauda nāca par labu tiem, kas to prata paņemt”.(Anna)

Kā redzams, veiksmīgai uzņēmējdarbības attīstībai svarīga ir sadarbība ar dažādām institūcijām un organizācijām. Kopsavilkums par ieguvumiem un problēmām sieviešu uzņēmēju attiecībās ar četriem būtiskiem sadarbības partneriem – pašvaldībām, valsts institūcijām, biznesa partneriem un kopienām – apkopots 2.tabulā.

2. tabula. Sadarbības loma

Sadarbība	Ieguvumi / problēmas
Ar pašvaldībām	Morāls atbalsts, atļaujas, informatīvs atbalsts, finanšu garantijas, vairāk aizstāvēt savu uzņēmēju intereses
Ar valsts institūcijām	Birokrātiskums, nekompetence, daudz asas kritikas, procedūras uzlabojušās
Ar biznesa partneriem	Informācijas apmaiņa, apmaiņa ar klientiem, konsultācijas un pakalpojumi, savstarpēja neuzticēšanās, kooperēšanās vāja, bet veidojas
Ar kopienu	Vietējo skaudība un neticība pasliktina uzņēmējdarbības klimatu, izpalīdzēšana, trūkst kvalificēta darbaspēka

6.6. Sieviešu uzņēmējdarbības īpatnības

Nošķirums sieviešu bizness – vīriešu bizness, iespējams, nav aktuāls vai ir mazāk aktuāls kā citi – pirmkārt, lauku-pilsētas. Vismaz fokusgrupās kā būtiskākās problēmas iezīmējas tās, kas raksturīgas uzņēmējdarbībai vispār – birokrātiskas problēmas, nodokļi, kontroles u.tml.

Uzdodot jautājumus par grūtībām, sarežģījumiem problēmām, sievietes pašas nedefinē un neraksturo problēmas kā tādas, kas būtu specifiskas tieši sievietēm.

Turklāt nav līdzīgu pētījumu vīriešu auditorijā, lai varētu secināt, ka sieviešu minētās problēmas ir specifiskas sieviešu problēmas.

Vienlaikus iezīmējas, ka, lai arī dzimums nav izšķirošais faktors uzņēmējdarbības attīstībā, tam tomēr ir zināma loma. Diskusijās sievietes minēja piemērus, kad nācies saskarties ar dažādām attieksmēm pret uzņēmēju vīrieti un uzņēmēju sievieti. Tomēr tās nav viennozīmīgi labvēlīgas vai diskriminējošas pret vienu no dzimumiem. Tika aprakstītas gan situācijas, kurās sievietes uzņēmējas jutušās ieguvējas sava dzimuma dēļ, gan situācijas, kurās viņas jutušās, ka nesaņem adekvātu attieksmi vai pakalpojumu tādēļ, ka ir sievietes.

No diskusijas Bauskā:

“Es domāju, ka sievieti tik nopietni neuztver. Ļoti daudzi, it sevišķi vīrieši. Viņi – ah, nu ko tad viņa.”

“Citreiz tieši otrādāk.”

“..arī ar sadarbības ar firmām ar minerālmēsliem un visu – kāds tu tur iesi un kāds tur būs cilvēks pretī, tā arī viss notiks. Un droši vien viņi jau arī ir cilvēki. .. [ar] kaimiņu zemnieku bijām vienā firmā pie minerālmēslu tirgotājiem. Viņiem tur piedāvāja sliktākus noteikumus, mums piedāvāja labākus. Re, ko nozīmē, kad sieviete aiziet.” (Bauska)

Sievietes aprakstīja situācijas, kas iezīmēja zināmas atšķirības sieviešu un vīriešu biznesā:

- Vīrieši lietas vairāk kārtu neformāli - “baņā”, boulingā, medībās, sievietes vairāk “iet oficiālo ceļu”

Vīriešu uzņēmējdarbībā vairāk neformālo attiecību, kamēr sievietes biežāk izmanto oficiālās procedūras. “Vīrieši ātrāk atrisina jautājumus. Es arī varu nokārtot, bet man tas prasa vairāk laika un enerģijas. Jo viņiem vienkāršāk aiziet uz pirti vai boulingu. Es neiešu ar viņiem iedzert un uz boulingu vai pirti. Es to risinu oficiālā līmenī. Bet oficiālā līmenī tas ir sarežģītāk.” (Daugavpils)

- **“Vīrieši tā nedara”**: rūpes par darbiniekiem

Sievietes uzņēmējas un vadītājas izrādot lielāku sociālo atbildību un rūpes par darbiniekiem. Piemēram, Daugavpils uzņēmējas minēja pusdienu nodrošināšanu strādniekiem par lētāku samaksu, zobārstniecības pakalpojumus.

„Citi man saka - kas tu esi kukū? Kādēļ tev tas vajadzīgs? Bet tā kā es nespēju nodrošināt augstu darba samaksu, 300, 400 latus, saviem darbiniekiem es pateicos šādā veidā. Visi mūsu darbinieki saņem zobārstniecības pakalpojumus. Vismaz kaut kā pateikties..” (Daugavpils)

- **Godīgs bizness bez riska**

Sievietes dod priekšroku lēnam un pakāpeniskam uzņēmējdarbības attīstības procesam, rūpīgi apsverot katru jaunu aktivitāti un neizejot uz lieliem riskiem. Kā uzsvēra vairākas respondentes, viņām ir svarīgi strādāt, ievērojot likumus un maksājot nodokļus par saviem darbiniekiem.

“Starp citu mēs arī nekad neesam nevienu kukuli devuši. No vienas puses bija ļoti labi. Tie kas deva kukuļus, pie tiem sāka ļoti bieži piestaigāt. Mēs vienu reizi samaksājām ļoti lielu soda naudu. Bet pēc tam vairāk arī nenāca. Es esmu par godīgu biznesu.” (Daina)

Vairākas respondentes uzsvēra atbildību gan darbinieku, gan pasūtītāju priekšā kā vienu no savu uzņēmējdarbību raksturojošiem faktoriem.

- **Sieviešu uzņēmējdarbībai plašāka sociālā reference: ģimene, kopiena, ieguvumi**

Daudzas no apjautātajām sievietēm, aprakstot savas uzņēmējdarbības izveidošanos, savus ieguvumus un zaudējumus cieši to saista ar ģimeni un ģimenes locekļiem. Kā jau aprakstīts iepriekš, daudzas no apjautātajām sievietēm savas uzņēmējdarbības jēgu un turpināšanu saista ar ģimeni un bērniem, proti, uzņēmējdarbība var būt vai nu peļņas avots, lai nodrošinātu bērnu audzināšanu un izglītību, vai arī uzņēmējdarbības nākotne tiek saistīta ar to, ka to mantos kāds no bērniem, u.tml. Tāpat lielākajai daļai sieviešu, izvērtējot savu uzņēmējdarbības pieredzi, viens no centrālajiem ir jautājums par ģimenes ieguvumiem un zaudējumiem. Daudzas sievietes vienlaikus apstiprina gan zaudējumus, gan ieguvumus, ko attiecībā ar vīru un bērniem ir nesusi darbošanās uzņēmējdarbībā.

Kā negatīvo aspektu sievietes min aizņemtiību un laika trūkumu.

“... es savu pēdējo bērnu neesmu tā audzinājusi kā tos pirmos divus, kad es biju mierīga mājas pele, kad es viņus vienmēr mājās sagaidīju, kad no rīta atkārtāju tos krievu valodas vārdiņus, angļu valodas vārdiņus, vakarā kopā mācījāties, pasaciņas lasījām. Mazajam jau tas viss netika. Mamma vienmēr skriešus, vienmēr joņiem. ... Protams, no skolas es viņu atvedu. Bet, ko tas bērns domā, ko viņš dara, kādas viņa lietas bijušas svarīgās. Man taču nekad nav bijis laika parunāties. Es to baigi apzinos, ka es bērnam esmu ļoti pāri nodarījusi.” (Eva)

Jāpiezīmē, ka labākā situācijā, risinot jautājumu par laika sadali bērniem un darbam, ir sievietes, kuras darbojas t.s. ģimenes uzņēmumos. Tādā veidā atbildība un darbs uzņēmumā tiek sadalīts uz vairākiem cilvēkiem un sievietei vairāk laika paliek bērnu audzināšanai.

“Es nesen satiku kursa biedreni un mēs runājām, ka tagad daudziem ir milzīgi lielas slodzes. Un tagad ir tā, ka vai nu ir pārmērīgi liela slodze, vai vispār nav darba. Un es teicu, ka ziniet man šobrīd ir tā ekskluzīvā iespēja darīt tik un ko man gribās. Man bērni ir uzauguši manu acu priekšā. Man nav kā tagad daudzi saka - business ir aizgājis, naudu es pelnu, bet neesmu redzējis kā bērni izaug. Man tepat izauga sētā. Priecē arī tas, ka bērniem joprojām patīk te dzīvot.” (Vita)

Cits veids kā sievietes cenšas risināt jautājumu par darba un ģimenes dzīves apvienošanu, ir bērnu iesaistīšana uzņēmējdarbībā, kas ir diezgan tipiska lauku videi. Bērni aktīvi iesaistās uzņēmējdarbībā un līdz ar to arī jūtas atbildīgāki. Kaut arī no sieviešu puses izskanēja dažādi viedokļi par to, vai ģimene ir ieguvēja vai zaudētāja, taču kopumā var teikt, ka viens no svarīgākajiem rādītājiem ir tas, vai sieviete ir sevi realizējusi. Neskatoties uz to, ka fiziski tas nozīmē mazāk laika veltīt ģimenei, tomēr, kā apstiprināja sieviešu uzņēmēju gadījumu analīze, pieaugušie bērni ir spējuši iegūt labu izglītību un patstāvīgi veidot savas dzīves.

Bez ģimenes un bērniem sievietes uzņēmējas apliecināja rūpes par plašāku sociālo kopienu. Daļa respondentu izteica interesi un gatavību iesaistīties apkārtējās vides apstākļu uzlabošanā, vietējā pagasta sakopšanā, vietējās kopienas dzīves vides labiekārtošanā. Tā kā daudzām no apjautātajām sievietēm ir bērni, vairākkārtīgi tika izteiktas bažas par vietējo skolu un bērnu izglītības iespējām, satraukums par nesakoptu vidi.

“... vēl ļoti gribās, lai skola attīstītos. Bet .. nu tas jau ir viens no sāpīgiem jautājumiem. Mani mātē bažas par to, kur tad man bērni būs jālaiž vidusskolā. Pamatskola jā, tā ir un pastāvēs. Ja manam bērnam ir 8 bērni klasē, ko tad var gribēt. Grūti noformēt vidusskolas klasi. Atkal tādā bioloģiskās lauksaimniecības ziņā, skola gribētu kā eko skola nosertificēties.” (Vita)

- **Vientuļās sievietes – uzņēmējas, izdegšanas risks**

Pētījums uzrādīja divas atšķirīgas sieviešu grupas. Viena grupa ir sievietes, kuru darbošanos uzņēmējdarbībā atbalsta ģimene - vecāki, radnieki, vīrs. Šajā gadījumā sieviete savas rūpes dala ar kādu sev tuvu cilvēku. Daudz biežāk sievietes no šīs grupas uzsvēra uzņēmējdarbības pozitīvos aspektus un ieguvumus, vairāk laika sev, iespēja būt kopā ar bērniem un dzīvot pa mājām. Šajā gadījumā bieži vien arī jautājums ar īpašnieces statusu bija mazāk svarīgs, jo reāli uzņēmējdarbībā darbojas abi partneri un ieguvumi tiek sadalīti vienlīdzīgi. Otra grupa sieviešu, kurām nav ģimenes atbalsta un kuras savu uzņēmējdarbību galvenokārt ir veidojušas vienas pašas. Šī sieviešu grupa daudz skarbāk raksturojas savu uzņēmējdarbības pieredzi un minēja arī būtiskus zaudējumus. Sievietes, kas vienas pašas darbojas uzņēmējdarbībā sāpīgāk pārdzīvoja jautājumu par nespēju veltīt pietiekamu uzmanību bērniem.

“...cilvēks zaudē privāto dzīvi lielā mērā. Es esmu atkarīga no uzņēmējdarbības. Teiksim, ka man nav laika kaut ko darīt tieši priekš sevis, priekš savas ģimenes vairāk. Es ļoti pārdzīvoju, ka es neaizbraucu uz savas meitas izlaidumu Universitātē, tas bija apmēram pirms 10 gadiem. Tāpēc, ka man šeit bija viesi un es viņus nevarēju atstāt. Es biju viena, un toreiz es sāku viena un man bija ļoti smagi. Un tagad man ir ļoti žēl, ka es neaizbraucu.” (Aija)

Līdzās citiem zaudējumiem, tika minēta pārslodze, veselības problēmas, laika trūkumu personīgajai dzīvei.

- **Algota darba savienošana ar uzņēmējdarbību laukos**

Daļa no lauku sievietēm uzņēmējām, apvieno uzņēmējdarbību ar darbu valsts vai pašvaldību iestādē, pagastmājā par sekretāri un sociālo darbinieci, pastā, skolā. Tie ir gadījumi, kad uzņēmējdarbība nenes peļņu, bet tā ir vairāk kā pamatlīdzekļu ieguves avots. Kā atzīmēja daļa sieviešu, iztikšana ir no rokas mutē. Galvenokārt tiek minēta divas motivācijas strādāt algotu darbu. Pirmkārt, algots darbs pašvaldību vai valsts iestādē nodrošina regulārus un stabilus papildus ienākumus, pretēji uzņēmējdarbībai, kas var nest zaudējumus, turklāt laukos tai ir izteikti sezonāls raksturs.

“Pēc bērna kopšanas atvaļinājuma domāju iet atpakaļ darbā (valsts)... Tāpēc, ka mēs tomēr pilnībā ar saviem līdzekļiem šeit neesam visu uzcēlušī (viesu nams). Un kredīti mums šobrīd ir tādi, ka principā, visu naudu, kas ir, paņēma banka, pašai man ļoti minimāli šobrīd paliek. Brīžiem pat jādomā, kā bērnus pabarot, cīnos. Tāpēc ir jādomā, ka būs jāizmanto tā iespēja, ka var atgriezties. Un kādu laiku jāpastrādā, - vismaz līdz nākošai sezonai, kad jutīšu, ka viss ir iekustējies.” (Lita)

Otrkārt, motivāciju strādāt algotu daru sievietes pamato ar to, ka uzņēmējdarbība nesniedz piepildījumu un gandarījumu, piemēram, salīdzinājumā ar darbu skolā. Citas sievietes uzskatīja, ka viņām ir svarīgi satīties un iziet cilvēkos, jo uzņēmējdarbība ir sava veida rutīna un kā jau teikts iepriekš laukos tai ir sezonāls raksturs.

- **Ekonomiskie + estētiskie + morālie aspekti**

Kā iepriekš tika aprakstīts, sieviešu uzņēmējdarbības motivācijā apvienojas dažādi ekonomiskie un morālie faktori. Tā ir ne tikai apziņa par vēlmi un iespējām nopelnīt, bet arī atbildība par ģimeni, darba kolektīvu un plašāko sociālo kopienu. Bez šiem ekonomiskajiem un morāles motivatoriem, raksturīgi, ka lielu vērtību sieviešu uzņēmējdarbībā tiem piegriezta arī estētiskām vērtībām – dzīves un darba vides sakopšana, labiekārtošana un izdaiļošana, personības izaugsme.

6.7. Sieviešu uzņēmējdarbības attīstības posmi

Iezīmējas secīgi posmi sieviešu uzņēmējdarbības attīstībā:

1. Pirmais solis – sievietes iziešana no mājas.
2. Tīklošanās, sociāli ekonomiskā reintegrācija.
3. Kapacitātes koncentrēšana, patstāvīgas uzņēmējdarbības uzsākšana.

Visos trijos posmos būtiska ir izglītošanās iespējas, jaunu zināšanu un iemaņu apguve, kā arī dažādas atbalsta grupas – ģimene, organizācijas (sieviešu klubi un organizācijas, uzņēmēju apvienības, uzņēmējdarbības atbalsta centri u.tml.)

Apmācības ir būtiskas ne tikai biznesa uzsākšanas stadijā. Uzņēmējdarbībā nepieciešama pastāvīga zināšanu atjaunošana: kā norāda kāda diskusijas dalībniece, *“nedrīkst stāvēt uz vietas, ir laikiem jāiet līdzī. .. Visu laiku ir jāiet līdzī, visu laiku ir kaut kas vairāk jāmacās, kaut kur braukt, interesēties, uz konferencēm, smelties jauno informāciju.”* (Bauska) Uzņēmējas norādīja uz sekojošu zināšanu nepieciešamību: grāmatvedība *“grāmatvedības pamatzināšanas – tās ir visur vajadzīgas.”* (Bauska), mārketings, menedžments, psiholoģija, darbs ar datoru. *“man varbūt tā ir darba specifika, bet man nav tik daudz laika karāties tai internetā, lai es tik daudz informācijas salasītu. Un varbūt, ka tas ir tas mīnus, ka ieinteresētība darboties ar visām šīm jaunajām tehnoloģijām dažu labu no mums varbūt mazlietiņ kavē tās informācijas ieguvē.”* (Brocēni) Tomēr ne vienmēr vajadzības pēc jaunām zināšanām esot apmierināmas. To ierobežo gan finanšu trūkums mācību maksai, gan arī atbilstošu mācību kursu piedāvājuma trūkums.

Lai sievietes iesaistītos sociāli ekonomiskās aktivitātēs, tostarp uzsāktu savu biznesu, ir nepieciešams kāds stimul. Tā var būt gan personiska iniciatīva : *“Biju mājā viena vienu brīdi, un bija ļoti grūti vienam būt, es meklēju, kā aizpildīt to laiku, un tad es sāku ar to kompāniju sadarboties.”* (Bauska). Taču var būt arī nepieciešami ārēji stimuli. Šādi pamudinājumi var nākt gan no ģimenes locekļu puses : *“Es jau darbojos – tēvs pa priekšu, es no pakaļas. .. nu te katrai paaudzei ir savi apsvērumi. Viņam arī ir jau 70 gadi, bet viņš ir tāds dziļdomīgs un tāldomīgs. Viņš savu izkalkulēs, viņš izkalkulēs tikai, kur būs peļņa. Tamdēļ jau es tieku izcepts jaunais zemnieks.”* (Bauska) Kā arī no plašākas sociālas kopienas : *“Nu iedrošināt arī vajag. Ja sieviešu klubā nebūtu uz nodarbībām gājusi, nekas nebūtu. Sēdētu savā veterinārijā, raudātu kā visi citi – ai, ai, ai, lopu nav, darba nav.”* (Bauska)

Jebkurā gadījumā morāls un psiholoģisks atbalsts no primārās sociālās grupas, visbiežāk ģimenes, ir būtisks veicinošs faktors, lai sievietes iesaistītos uzņēmējdarbībā. Īpaši ja sievietes uzņēmējas aktivitātes ietekmē ierasto ģimenes dzīves ritmu. Ir arī atsevišķas uzņēmējdarbības jomas, piemēram, lauku tūrisms, kurās būtisks ir visas ģimenes akcepts. *“Nu īstenībā tā ir ļoti liela problēma, kas grib dibināt. Kā lai pasaka... Lai visa ģimene tam piekrīt. Jo īstenībā tie cilvēki ir... drausmīgi kādi. [Smej] Atbrauc izārdīties. Bet naudiņu ir iedevuši – tādēļ sēdi mierā. [Smej].”* (Bauska)

Īpaša loma sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu veicināšanā ir sieviešu organizācijām. Pirmkārt, tās ir nozīmīgas, lai mudinātu sievietes iziet ārpus mājas vispār, resocializētu. *„Nu es arī varbūt nebūtu uzdrīkstējusies. .. Reku meitenes izvilka ārā, un te nu es esmu. Un no tā jau sākās. Pa bišķiņam.”* (Bauska) Tās sniedz būtisku morālu atbalstu un kopības sajūtu *„Ja galviņas visiem kopā un ja visiem vienādas intereses, tas vienkārši palīdz.”* (Bauska)

„Ja ir cilvēki, kas saprot un atbalsta, un ir visiem kopīgas intereses, tad tas nemaz nav tik grūti. .. Es nedomāju, ka tas ir kāds tāds atbalsts. Es domāju, ka tas ir tā kopīgi, kad galvas saliekam kopā, kad izstāstām savas bēdas viena otrai vai otrādi – tieši labāko un smeļamies arī no savām gudrībām.” (Bauska)

“Es pateikšu vēl tādu pozitīvu variantu. Reizi mēnesī satikšanās. Nu nolaižas jau tām sievietēm rociņas brīžiem. A tad mēs paskatāmies viena uz otru, uzņēmējas vai vīru kakli, cita varbūt paraud uz pleca, ko mājās nedrīkst atļauties. Jūt tā plecu, un tas ir ļoti svarīgi. Ka tāds pats tev ir blakus un viņam arī ir grūti. Bet kaut kā dara pa visiem.” (Bauska)

Organizējot dažādus apmācību kursus un pieredzes apmaiņas braucienus, sieviešu organizācijas ceļ sieviešu kvalifikāciju un rosina jaunām aktivitātēm.

Bieži tās sniedz ieguldījumu vietējās kopienas dzīves apstākļu uzlabošanā, vides sakopšanā un labklājības celšanā.

„Vācām naudu, taisījām labdarības vakarus, bērnu namiem, katru gadu Valentīna diena labdarības balles, vienu gadu visās skolās atlasījām talantīgus bērnus, ko audzina viens vecāks – mēs nedalījām pēc dzimuma – un pirkām mūzikas instrumentus, akordeonus. Aizgājām uz firmu, es arī maksāju.” (Daugavpils)

Sieviešu organizācijas nereti ir mudinājušas sievietes uzsākt savu uzņēmējdarbību.

“[sieviešu uzņēmējdarbība] sākās jau ar tām uzņēmējdarbības kursiem sievietēm. Man liekas, jūs visas būsiet izgājušas. Šobrīd viņi vairs nav, bet pie Eleonoras tā programma ir, un, ja

kādiem projektiem vajag, viņa tos kursus vada. Sievietes ir izgājušas kursus, un tādēļ jau arī varbūt tā uzņēmējdarbība ir.” (Bauska)

Sieviešu organizācijas šobrīd veido arī nozīmīgu politisku spēku, kas kļūst par sociālo partneri politikas veidošanā un ar kura viedokli sāk rēķināties. “Mums ir ļoti svarīga loma. Ja mēs katra viena iesim uz to pašvaldību, tad mēs diezin vai ko panāksim. Bet ja mēs aizejam kā apvienība... Un tagad mēs varam aiziet arī pie premjerministra Induļa Emša, un viņš mūs uzklausa, mēs varam uz Labklājības ministriju aiziet, mūs uzklausa, mēs varam arī uz Izglītības ministriju aiziet. Tā kā tam tomēr ir nozīme, ka ir tāda apvienība. Gribot negribot Lauku sieviešu apvienība ir lielākā sabiedriskā organizācija lauksaimnieku Latvijā.” (Straupe)

6.8. Nobeigums

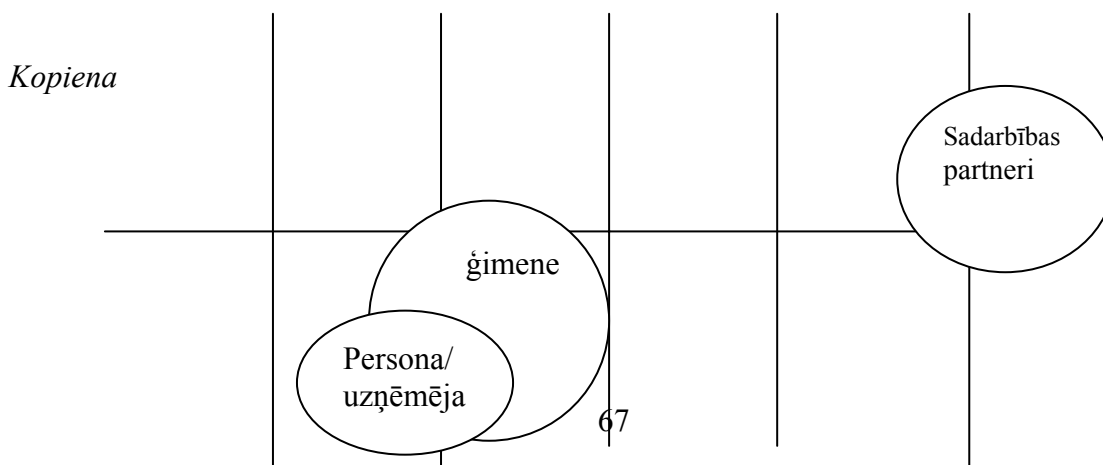
Pētījumā netika konstatēta specifisku šķēršļu pastāvēšana sievietēm uzņēmējām tieši uzņēmējdarbības sektorā. Tomēr situācija uzņēmējdarbībā iekļaujas plašākā sociālā sistēmā, sociālo attiecību modelī; tā atspoguļo plašākā sabiedrībā pastāvošās normas, tradīcijas, vērtības, lomu sadalījumu u.tml.

Iezīmējas dažādi personiski, kā arī sociāli, ekonomiski un tehniski faktori, ietekmē sievietes iesaistīšanos un aktivitātes uzņēmējdarbībā.

Es-ģimene-pašvaldība/vietējā kopiena-valsts politika/uzņēmējdarbības vide-sociālā sistēma

SOCIĀLĀ SISTĒMA SABIEDRĪBAS VĒRTĪBAS

Uzņēmējdarbības institucionālā vide

Tādēļ, lai arī diskusijas neuzrādīja tiešu sieviešu diskrimināciju uzņēmējdarbībā, situācija tajā atspoguļo un ir saistīta ar sieviešu lomu un funkciju sabiedrībā vispār. Atsevišķi diskusijas dalībnieču izteikumi norādīja uz tradicionālo dzimumu lomu sadalījumu ģimenē un vīrieša dominējošo pozīciju. Tomēr vienlaikus izplatīta ir sieviešu aktīva iesaistīšanās sabiedrības politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā dzīvē.

6.9. Secinājumi un ieteikumi

SECINĀJUMI

1. Analizējot aktuālās problēmas sieviešu uzņēmējdarbībā, dzimumu līdztiesība vairumā sieviešu uzņēmēju skatījumā nav aktuāla problēma. Daudz svarīgāki ir jautājumi par uzņēmējdarbības vidi, valsts attieksmi pret mazo un vidējo uzņēmējdarbību, likumdošanas mainīgumu. Tomēr, lai arī dzimumu atšķirībām nav primārā nozīme uzņēmējdarbībā, tās ir vērtā nemamas, un var būt gan priekšrocība, gan kavēklis.
2. Sieviešu uzņēmējdarbībai Latvijā raksturīga ir paļaušanās uz sevi un savu ģimeni un vāja ticība valsts un pašvaldību institūcijām.
3. Pašvaldību loma uzņēmējdarbības atbalstīšanā ir atkarīga no konkrētās pašvaldības. Pārsvārā gadījumu sievietes uzņēmējas pašvaldību attieksmi un rīcību vērtē kā neitrālu, taču ir arī atbalsta un šķēršļu likšanas piemēri.
4. Biznesa uzsākšanas posmā būtisks ir īpašs atbalsts sieviešu uzņēmējdarbībai, kas līdz šim bijis nepietiekams.
5. Sievietes uzņēmējdarbībā un sabiedriskajā dzīvē salīdzinājumā ar vīriešiem vairāk orientētas uz tīklošanos un sadarbību, tāpēc apsverama lielāka atbalsta sniegšana sieviešu

organizācijām. Sievietes vairāk orientētas uz tīklošanos un sadarbību, tāpēc apsverama lielāka atbalsta nepieciešamība sieviešu organizācijām

6. Vīriešu uzņēmējdarbība ir vairāk balstīta uz individuāliem komerciāliem stimuliem.

7. Pastāv nesaskaņotība starp uzņēmējdarbības, ģimenes, sociālo un nodarbinātības politikām.

8. Sievietes savā uzņēmējdarbībā ir vairāk sociāli orientētas nekā vīrieši, proti, sievietēm aktuāla ir arī vietējās kopienas attīstība, bērnu izglītība, brīvā laika pavadīšanas iespējas, apkārtējās vides sakoptība.

9. Uzņēmējas sievietes demonstrē lielāku sociālo atbildību un rūpes par darbiniekiem.

10. Nereti sieviešu izvēli uzsākt savu uzņēmējdarbību diktē sūrā sociāli ekonomiskā situācija Latvijas laukos - darba vietu trūkums, zemi ienākumi, sociālās problēmas, u.tml. lauku sieviešu uzņēmējdarbības uzsākšanas motivācija bieži saistīta ar rūpēm par ģimeni un bērniem, nepieciešamību sagādāt līdzekļus bērnu audzināšanai un izglītošanai.

11. Ģimenes uzņēmējdarbības gadījumos, īpašniecībai sieviešu skatījumā nav īpašas nozīmes. Vairumā ģimenes uzņēmumos, kuros sievietes nav juridiskās īpašnieces, viņas aktīvi darbojas uzņēmumā un nejuatas diskriminētas.

IETEIKUMI

Diskusiju un interviju gaitā un uz to analīzes pamata definēti ieteikumi sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanai:

1. Jāpopularizē pozitīvi sieviešu uzņēmējdarbības piemēri gan sieviešu auditorijās, lai viņas iedrošinātu, gan plašākā sabiedrībā, lai mazinātu aizspriedumus un sniegtu atbalstu

2. Nozīmīgas ir arī lauku vīriešu atbalsta programmas, kas integrētu viņus darba tirgū, uzņēmējdarbības aprītē un kopienas sociālajā dzīvē.

3. Nepieciešams lielāks atbalsts lauku sieviešu organizācijām un uzņēmējdarbības atbalsta institūcijām

4. Uzņēmējas ir nozīmīgs resurss lauku sociālo programmu īstenošanā

5. Būtu vēlams vākt un apkopot uzņēmējdarbības statistiku dzimumu griezumā
6. Turpmākās pētījumu un projektu tēmas: jaunās nodarbinātības un uzņēmējdarbības jomas; atbalsts vīriešu uzņēmējdarbības uzsākšanai laukos u.c.
7. Speciālu programmu īstenošana sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanai.
8. *Biznesa inkubatoru* veidošana lauku apvidos – novadu, pagastu un mazpilsētu centros, kuros būtu pieejama biznesa uzsākšanai nepieciešamā infrastruktūra (tostarp datori, interneta pieslēgums), informācija un apmācību iespējas veicinātu kā vīriešu tā sieviešu uzņēmējdarbību.
9. Uzņēmējas ir nozīmīgs resurss lauku sociālo programmu īstenošanā.
10. Nepieciešams vākt un apkopot uzņēmējdarbības statistiku dzimumu griezumā.

7. Secinājumi un ieteikumi

I Konteksts

1. Latvijas demogrāfiskajai situācijai dzimumu griezumā raksturīgas sekojošas tendences: sieviešu ir vairāk nekā vīriešu (2003.gadā sieviešu skaits Latvijā sastādīja 54 % un vīriešu attiecīgi 46%); paredzamais mūža garums sievietēm ir par 11 gadiem ilgāks nekā vīriešiem (2003.gadā jaundzimušo paredzamais mūža garums sievietēm bija 76.8 gadi un vīriešiem 65.4 gadi).
2. Sievietēm ir salīdzinoši labāka izglītība nekā vīriešiem.
3. Latvijā ir 2,5 reizes mazāk darba devēju sieviešu nekā darba devēju vīriešu.
4. Darba tirgū sievietes salīdzinājumā ar vīriešiem atrodas neizdevīgākā situācijā - sieviešu vidējais atalgojums ir tikai 80% no vīriešu vidējā atalgojuma un sievietes biežāk strādā zemāk atalgotus darbus nekā vīrieši, nodarbinātības jomā pastāv nošķīrums “vīriešu” un “sieviešu” profesijās.
5. Valsts politikas līmenī atbalsts sieviešu uzņēmējdarbībai nav bijusi prioritāte.
6. Neskatoties uz augsto bezdarba līmeni valstī, viena no aktuālām uzņēmējdarbības problēmām laukos ir darba spēka trūkums.

7. Uzņēmējdarbības vēsture Latvijā ir salīdzinoši īsa, tās attīstība bijusi strauja un mainīga, tādēļ ir grūti rast pilnīgu un pārskatāmu ainu par uzņēmējdarbības attīstību.
8. Kopumā vērtējot, Latvijas iedzīvotājiem ir zems ienākumu un uzkrājumu līmenis, turklāt sievietes pakļautas augstākam nabadzības riskam nekā vīrieši.
9. Finanšu resursu trūkums, zems pašvērtējums, neprognozējama uzņēmējdarbības vide ir būtiskākie sieviešu uzņēmējdarbību kavējošie faktori.

II Sieviešu uzņēmējdarbība Latvijā.

1. Analizējot aktuālās problēmas sieviešu uzņēmējdarbībā, dzimumu līdztiesība vairuma sieviešu uzņēmēju skatījumā nav aktuāla problēma. Daudz svarīgāki ir jautājumi par uzņēmējdarbības vidi, valsts attieksmi pret mazo un vidējo uzņēmējdarbību, likumdošanas mainīgumu.
2. Sieviešu uzņēmējdarbībai Latvijā raksturīga ir paļaušanās uz sevi un savu ģimeni un vāja ticība valsts un pašvaldību institūcijām.
3. Pašvaldību loma uzņēmējdarbības atbalstīšanā ir atkarīga no konkrētās pašvaldības. Pārsvārā gadījumu sievietes uzņēmējas pašvaldību attieksmi un rīcību vērtē kā neitrālu, taču ir arī atbalsta un šķēršļu likšanas piemēri.
4. Biznesa uzsākšanas posmā būtisks ir īpašs atbalsts sieviešu uzņēmējdarbībai, kas līdz šim bijis nepietiekams.
5. Sievietes uzņēmējdarbībā un sabiedriskajā dzīvē salīdzinājumā ar vīriešiem vairāk orientētas uz tīklošanos un sadarbību, tāpēc apsverama lielāka atbalsta sniegšana sieviešu organizācijām.
6. Vīriešu uzņēmējdarbība ir vairāk balstīta uz individuāliem komerciāliem stimuliem.
7. Pastāv nesaskaņotība starp uzņēmējdarbības, ģimenes, sociālo un nodarbinātības politikām.
8. Sievietes savā uzņēmējdarbībā ir vairāk sociāli orientētas nekā vīrieši, proti, sievietēm aktuāla ir arī vietējās kopienas attīstība, bērnu izglītība, brīvā laika pavadīšanas iespējas, apkārtējās vides sakoptība. Uzņēmējas sievietes demonstrē lielāku sociālo atbildību un rūpes par darbiniekiem.
9. Nereti sieviešu izvēli uzsākt savu uzņēmējdarbību diktē sūrā sociāli ekonomiskā situācija Latvijas laukos - darba vietu trūkums, zemi ienākumi, sociālās problēmas, utml. Lauku sieviešu uzņēmējdarbības uzsākšanas motivācija bieži saistīta ar rūpēm par ģimeni un bērniem, nepieciešamību sagādāt līdzekļus bērnu audzināšanai un izglītošanai.

10. Ģimenes uzņēmējdarbības gadījumos, īpašniecībai sieviešu skatījumā nav īpašas nozīmes. Vairumā ģimenes uzņēmumos, kuros sievietes nav juridiskās īpašnieces, viņas aktīvi darbojas uzņēmumā un nejūtas diskriminētas.

III Ieteikumi

1. Jāpopularizē pozitīvi sieviešu uzņēmējdarbības piemēri gan sieviešu auditorijās, lai viņas iedrošinātu, gan plašākā sabiedrībā, lai mazinātu aizspriedumus un sniegtu atbalstu.
2. Nozīmīgas ir arī lauku vīriešu atbalsta programmas, kas integrētu viņus darba tirgū, uzņēmējdarbības apritē un kopienas sociālajā dzīvē.
3. Nepieciešams lielāks atbalsts lauku sieviešu organizācijām.
4. *Biznesa inkubatoru* veidošana lauku apvidos – novadu, pagastu un mazpilsētu centros, kuros būtu pieejama biznesa uzsākšanai nepieciešamā infrastruktūra (tostarp datori, interneta pieslēgums), informācija un apmācību iespējas veicinātu kā vīriešu tā sieviešu uzņēmējdarbību.
5. Uzņēmējas ir nozīmīgs resurss lauku sociālo programmu īstenošanā.
6. Nepieciešams vākt un apkopot uzņēmējdarbības statistiku dzimumu griezumā.